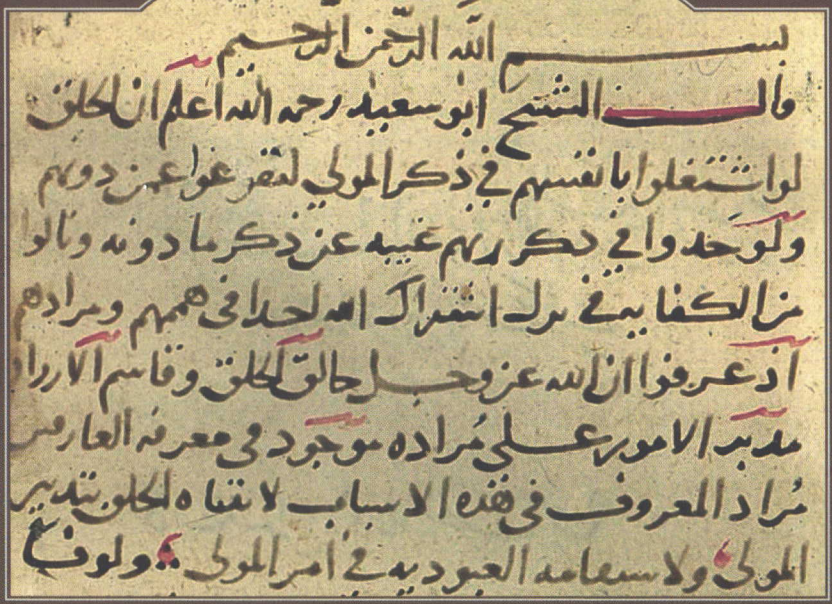
RİSÂLELER

Harrâz

بسم الله الرحمن الرحيم
قال الشيخ ابو سعيد رحمه الله اعلم ان الخلق
لو اشتغلوا بانفسهم في ذكر المولى لتقرغوا عن دونهم
ولوحدوا في ذكرهم عيبه عن ذكر ما دونه وبالو
من الكفاية في سرك اشتراك الله لحدا في همهم ومرادهم
اذ عرفوا ان الله عز وجل خالق الخلق وقاسم الارزاق
مدبر الامور على مراده موجود في معرفة العارفين
مراد المعروف في هذه الاسباب لانتباه الخلق بتدبير
المولى ولاستقامة العبودية في امر المولى ولوقوع

LITERA
YAYINCILIK

RİSÂLELER

Harrâz

Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin İbn Arabî'nin Fusûsü'l-Hikem'de "Hakk'ın vecihlerinden bir vecih ve kendinden nutk ettiği lisânlarından bir lisân " diye zikrettiği Ebû Saîd el-Harrâz, Hicrî III.asrın önemli sûfilerinden birisidir. Marifetullahın muhabbet ve zühdle birlikte yeni yapılanmaların temelini oluşturduğu bir sûfî geleneğinin temsilcisi olan Harrâz'ın, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan ve tercümesini sunmağa çalıştığımız bu risâlelerinde tasavvufun temel kavram ve makamlara dair görüşlerini ayrıntılı olarak görmekteyiz. Risâlelerde tüm kavram ve makamlara fenâ ve bekâ çerçevesinden bakıldığını; hepsinin, insanı fenaya, oradan da bekaya ulaştıran bir merhale olarak kabul edildiğini anlamaktayız. Bekâyı, insan-ı kâmilin erişeceği son nokta olarak nitelendiren Harrâz, velâyetin ve marifetin de bâkî olduğunu söylemektedir. Kurbiyet makamlarını kendine has bir sınıflandırmayla anlatan Harrâz, Allah'a yakınlığın sonu olmadığını, kurbiyetin ziyadeleşeceğini, ancak kulun varacağı son noktanın "bekâbillah" mertebesi olduğunu ve bu mertebede Allah'ın yerleştirdiği seçkin kullardan başkasının devamlı kalamayacağını ifade etmektedir.

LİTERA YAYINCILIK

ISBN: 978-605-2023-36-5

أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Risâleler

Ebû Saîd el-Harrâz

Risâleler

Ebû Saîd el-Harrâz

tercüme
Naile Baltacı

LİTERA YAYINCILIK
İstanbul 2018
www.literakitap.com

Litera - 220
İslam Tasavvufu Klasikleri - 47
Risâleler, Ebû Saîd el-Harrâz

Mütercim: Naile Baltacı

Copyright© 2018 Kadem Yapım Medya İletişim ve Piyasa Araş. Org. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Bu eserin Türkçe telif hakları Kadem Yapım Medya İletişim ve Piyasa Araş. Org. San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Yayıncının izni olmaksızın tümüyle veya kısmen yayınlanamaz, kısmen de olsa fotokopi, film vb. tekniklerle çoğaltılamaz ve elektronik ortamlarda yayınlanamaz.

Kapak Resmi: Kitâbü'l-Ferâğ'ın giriş kısmı.
Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi

İç Düzen & Kapak Tasarım: Litera Yayıncılık

Baskı: Ofis Matbaa Yayın Kâğıt San. Tic. Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi No:19 B blok Z-1
Topkapı-Zeytinburnu/ İstanbul

ISBN: 978-605-2023-36-5

1. Basım, Aralık 2018

KADEM YAPIM MEDYA İLETİŞİM VE PİYASA ARAŞ. ORG. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Kalenderhane Mah. Cemal Yener Tosyalı Cad.
Şehzade Cami Sok. No:3 Fatih/İstanbul
Tel/Fax: 0(212) 522 86 90
web: www.literakitap.com
email: litera@literakitap.com

EBÛ SA'ÎD EL-HARRÂZ

Künyesi Ebû Sa'îd olan Harrâz'ın ismi Ahmed b. 'İsâ'dır. Bağdatlıdır, Bağdat'ta doğduğuna nispetle el-Bağdâdî; deriden yapılmış kılıç kını, su kabı gibi şeyleri dikmesinden dolayı mesleğine nispetle el-Harrâz olarak anılmaktadır.

Görüşlerinden dolayı Bağdat'ta tenkide uğrayınca Buhârâ'ya, oradan da Mekke'ye gitmiş, bir süre burada ikamet ettikten sonra Mısır'a geçmiştir. "Allah ile benim aramda perde yoktur." sözü tepkiyle karşılandığından Mısır'ı da terk etmek zorunda kalmış, daha sonra Basra'ya gitmiştir.

Vefat tarihi ihtilaflıdır. Tarihçiler ve tabakât sahiplerinin çoğunluğu tarafından kabul edilen görüş 286/899 tarihidir. Kaynaklarda ifade edildiğine göre Kahire'de vefat etmiştir.

Ferîdüddîn Attar (öl. 618/1221) Harrâz'ın dört yüz civarında kitap tasnif ettiğini nakletmektedir. Ulaşabildiğimiz eserleri şunlardır:

Kitâbü's-Sıdk ev et-Tarîku İlallâh
Kitâbü'l Ferâğ
Kitâbü'l-Hakâik
Kitâbü'l-Keşf ve'l-Beyân
Kitâbü's-Sıfât
Kitâbü'd-Dıyâ' (ez-Ziyâ')
Kitâbü Mi'yâri't-Tasavvuf

Naile Baltacı

1973 yılında Ankara'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Kastamonu'da tamamladı. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1996 yılında mezun oldu.

2009 yılında Selçuk Üniversitesi'nde Ebû Saîd El-Harrâz'ın Kitâbu'l-Keşf Ve'l-Beyân, Kitâbu'l-Hakâik ve Kitâbu'l-Ferâğ Adlı Üç Risalesindeki Tasavvufî Görüşleri isimli çalışması ile yüksek lisans tezini, 2015 yılında Çukurova Üniversitesi'nde Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri isimli çalışması ile doktorasını tamamladı.

Halen Kastamonu Hüma Hatun Kız Anadolu İmam Hatip Lisesinde öğretmenlik görevine devam etmektedir. Arapça bilen Dr. Naile Baltacı evli ve iki çocuk annesidir.

İçindekiler

Önsöz 7

Ebû Sa'îd el-Harrâz'ın Hayatı ve Eserleri 11

A. Ebû Sa'îd el-Harrâz'ın Hayatı 13
1. İsmi, Künyesi ve Doğumu 13
2. Şeyhleri ve Muasırları 14
3. Müritleri 15
4. Vefatı 15
B. Etkileri 16
C. Eserleri 17
1. *Kitâbü's-Sıdk Ev et-Tarîku İlallâh* 18
2. *Kitâbü'l Ferâğ* 19
3. *Kitâbü'l-Hakâik* 19
4. *Kitâbü'l-Keşf ve'l-Beyân* 19
5. *Kitâbü's-Sıfât* 19
6. *Kitâbü'd-Dıyâ' (ez-Ziyâ')* 19
7. *Kitâbü Mi'yâri't-Tasavvuf* 20
D. Harrâz'da Fenâ ve Bekâ 21

Harrâz'a Ait Yayınladığımız Eserlerin Tanıtımı 27

A. *Kitâbü's-Sıfât* 27
B. *Kitâbü'd-Dıyâ* 29
C. *Kitâbü'l-Keşf ve'l-Beyân* 31
D. *Kitâbü'l-Ferâğ* 33
E. *Kitâbü'l-Hakâik* 36
Kaynaklar 39

Ebû Sa'îd el-Harrâz'ın El Yazması Eserlerinin Tercümesi 43

Kitâbü's-Sıfât Tercümesi 45
Kitâbü'd-Dıyâ' Tercümesi 55
Kitâbü'l-Keşf ve'l-Beyân Tercümesi 61
Kitâbü'l-Ferâğ Tercümesi 73
Kitâbü'l-Hakâik Tercümesi 85

Kitâbü'l-Hakâik 119
Kitâbü'l-Ferâğ 135
Kitâbü'l-Keşf ve'l-Beyân 149
Kitâbü'd-Dıyâ (ez-Ziyâ') 155
Kitâbü's-Sıfât 166

ÖNSÖZ

Dinin sadece zâhirî yaşantıda değil, insanın derununu ifade eden kalp ve mana boyutunda da yaşanması ve içselleşmesi gerektiği İslam'ın ilk devirlerinden beri bilinen bir gerçektir. Peygamber Efendimiz'den (sav.) sonraki dönemlerde bu bilinçten hareketle zâhit sûfîlerin ortaya çıkmış olduğunu görüyoruz.

İslam'ın erken dönemlerinde bir zühd hareketi olarak başlayarak günümüze gelinceye kadar pek çok evreler geçirip sistemleşen ve bir bilim dalı olarak varlığını devam ettiren tasavvufun mahiyetini ve târihî gelişimini en iyi şekilde anlayabilmenin bir yolu da mutasavvıfların fikirlerinin derinlemesine bilinebilmesidir. Tasavvuf eserlerinin tedvin edilmeye başlandığı, kavramların kullanılıp yaygınlaştığı dönemin mutasavvıflarından olan Ebû Saîd el-Harrâz'ı (öl. 286/899) araştırmamıza konu edinmemizin en önemli sebeplerinden biri bu hususdur.

Hicrî III. yüzyılda Zünnûn el-Mısrî'de (öl. 245/859) olduğu gibi mârifet ve muhabbetin zühdle harmanlanmasıyla oluşan yeni anlayışlar tasavvufun temeline yerleşmiştir. Ebû Saîd el-Harrâz da bu geleneğin bir temsilcisidir. Harrâz'ın temel tasavvufî kavram ve makamlara dair görüşlerini incelediğimiz eserlerinde bu hususu ayrıntılı olarak görmekteyiz. Eserlerde tüm kavram ve makamlara fenâ ve bekâ çerçevesinden bakıldığını, hepsinin insanı fenâya oradan da bekâya ulaştıran bir merhale, aşama veya safha olarak

görülüp değerlendirildiğini anlamaktayız. Bekâyı insan-ı kâmilin erişeceği son nokta olarak nitelendiren Harraz, aynı zamanda velâyetin ve mârifetin baki olduğunu da söylemektedir. Bunun yanı sıra o fenâyı ve bekâyı bilcümle makam ve hâllerin özü olarak görmektedir.

Özellikle *Kitâbü's-Sıfât ve Kitâbü'd-Dıyâ'* adlı eserlerinde kurbiyet makamlarını kendine has bir sınıflandırma yaparak anlatan Harraz, bu eserlerinde baştan sona fenâ ve bekâ anlayışını zikretmektedir. Bu makamları anlatırken yakınlıkta son noktaya vurgu yaparak "tevhid"e ulaşmaktan bahsetmektedir. Kulun varlığını yüce yaratıcının varlığında eritmiş olması hâline, yani tasavvufta "Cem'ul-Cem" olarak tabir edilen merhaleye de işaret etmektedir. Allah'a yakınlığın sonu olmadığını belirten Harraz, kurbiyetin ziyadeleşeceğini ancak kulun varacağı son noktanın bekâbillâh denilen mertebe olduğunu ifade etmekte ve bu mertebede Allah'ın yerleştirdiği seçkin kullardan başkasının devamlı kalamayacağını zikretmektedir.

Ebû Saîd el-Harrâz'ın el yazması olarak Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'nde 2713 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu risalelerinin başka bir nüshasının bulunmayışı ve ilgili tasavvuf dönemine ışık tutması açısından önemli olduğu için çalışmamıza konu ettik. Bu eserlerin, hem tercümelerini yaparak gün yüzüne çıkarmak hem de içeriklerini beyan etmek amacıyla bu çalışmayı hazırladık.

Çalışmamızın başlangıcında Harrâz'ın hayatı, hocaları, talebeleri ve eserlerine yer verdik. Harrâz'ın eserlerinin tanıtımını yaptıktan sonra eserlerinin orijinal metnini de vererek tercümesini yaptık.

Kaynaklar belirtilirken, dipnotlarda kullanılan şahıs ve eser isimleri ilk geçtikleri yerde ayrıntılı olarak verilmiş olup, daha sonra, adı geçen müellifin en meşhur ismi, eserin ise en yaygın kullanımı ya da ilk kelimesi yeterli görülmüştür. Kaynak eserlerin (yazarının

vefatından sonra basılan veya tercüme edilen eserlerde ise müelliflerin/*tahkik edenlerin*) isimleri ve yazılışları müelliflerinin/*yayıncıların* tercih ettikleri şekliyle korunmuş, düzeltme yoluna gidilmemiştir. Arapça eserlerin asıllarında yer alan *"el"* takısı korunmuş, müellif isimlerinin ilk kelimelerinde bibliyografyanın kullanım kolaylığı açısından terk edilmiştir. Harrâz'a ait olan ve araştırmamıza kaynak teşkil eden eserler dipnotlarda sadece ismi ile verilmiş, kullanım kolaylığı sebebiyle müellif adına yer verilmemiştir.

Arapça şahıs ve eser isimlerindeki "sakin ayn" harfini ifade etmek için (') işareti tercih edilmiştir. Kur'ân surelerinin isimlerinde ise Türkçedeki şekli kullanılmış; kaynak verilirken sure isminin ardından sure ve ayet numarası "…/…" şeklinde ifade edilmiştir. Eser isimlerinin tekrarlarında kullanım kolaylığı açısından kısaltmaya gidilmiş, ilk geçtiği yerde ve bibliyografyada asıl hâli korunmuştur.

Şahıs isimleri ile beraber verilen tarihler vefat tarihleri olup hicrî ve miladî olarak (…/…) şeklinde verilmiştir. Sadece bir tanesi kullanıldığında ise bu (h. veya m. harfleriyle) belirtilmiştir.

Bu çalışmamız vesilesiyle, kaynak temini hususunda yardımlarını esirgemeyen ve her daim değerli fikir ve destekleriyle yanımda olan Saygıdeğer Hocam Doç. Dr. Hayri Kaplan Beyefendi'ye sonsuz teşekkürü borç bilirim. Tercüme esnasında takıldığım noktalarda yardımına başvurduğum Dr. Marwan Moghalles'e şükranlarımı sunarım. Araştırmanın her safhasında maddi manevi hiçbir yardım ve desteği benden esirgemeyen, ilmî çalışmalarımda arkamda durup bana güç veren değerli eşime ve dualarıyla bana destek veren kıymetli aileme ise teşekkürden acizim. Eserin yayınlanmasındaki gayretlerinden dolayı da Litera Yayıncılık'a minnettarım. Allah hepsinden razı olsun. Hakiki yardımcımız ve başarıya ulaştıranımız Yüce Mevlâ'dır.

Dr. Naile BALTACI

Kastamonu 2018

EBÛ SA'ÎD EL-HARRÂZ'IN HAYATI VE ESERLERİ

A. EBÛ SA'ÎD EL-HARRÂZ'IN HAYATI[1]

1. İsmi, Künyesi ve Doğumu

Künyesi Ebû Sa'îd olan Harrâz'ın ismi, kaynaklarda Ahmed b. 'İsâ olarak yer almaktadır,[2] Bağdatlıdır.[3] Doğum yerine nispetle el-Bağdâdî; meslek olarak deriden yapılmış kılıç kını ve su kabı gibi şeyler dikmesi nedeniyle el-Harrâz olarak anılmaktadır.[4]

Sûfî şeyhlerin büyüklerinden kabul edilmiştir ve yine sûfîler arasında Kameru's-Sûfiyye lakabıyla meşhurdur.[5] Yukarıda da

---

1 Konu ile ilgili geniş bilgi için bk. Baltacı, N., *Ebû Saîd el-Harrâz'ın Tasavvuf Risaleleri*, Töre Yayınları, 154 s., Kastamonu 2016.

2 Sem'ânî, Ebû Sa'îd 'Abdukerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî (öl. 562/1166), *el-Ensâb*, thk. 'Abdurrahmân b. Yahyâ, I-V, India 1966, V, 67; Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Ali, *Târîhu Bağdâd*, Kahire 1931, IV, 278.

3 Sülemî, Ebû 'Abdirrahmân (öl. 412 h.), *Tabakâtu's-Sûfiyye*, thk. Nureddin Şerîbe, Mısır 1372/1953, s. 228.

4 Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 67; Şa'rânî, 'Abdülvehhâb b. Ahmed b. 'Ali el-Ensârî (öl. 973/1565), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (I-II), Kahire 1954 m., I, 92; Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL.) Supll.*, Leiden 1938, II, 354.

5 Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 67; Hatib el-Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd*, IV, 278.

ifade ettiğimiz gibi Bağdat'ta doğmuştur,[6] kaynaklarda doğum tarihinin bilinmediğine dair ibarelerle karşılaşmaktayız.[7]

Günümüze ulaşmayan *Kitâbu's-Sırr* adlı risalesindeki görüşlerinden dolayı Bağdat'ta tenkitlere uğrayınca Buhârâ'ya, oradan da Mekke'ye gitmiş, bir süre burada ikamet ettikten sonra Mısır'a geçmiştir. "Allah ile benim aramda perde yoktur." sözü tepkiyle karşılandığından Mısır'ı da terk etmek zorunda kalmış, daha sonra Basra'ya gitmiştir. Sûfîlerin imamlarından ve şeyhlerin ulularındandır. Takipçileri, onun ismine nispetle tasavvuf tarihi eserlerinde Harrâziyye ismiyle anılmaktadır. "Tecrîd, inkıtâ ve halvet hakkında sözlerinin büyük bir tesiri vardır. Hakkında, "Fenâ ve bekâ konusunda ilk söz söyleyen kimsedir. Kısaca ifade etmek gerekirse Harrâziyye yolunun tümü bu iki kelimede saklıdır." denilmiştir.[8]

2. Şeyhleri ve Muasırları

Ebû Sa'îd el-Harrâz; Serî es-Sekatî (öl. 253/867),[9] Bişr el-Hafî (öl. 151–227/764–841),[10] Muhammed b. Mansûr et-Tûsî

---

6 Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I,92; Attâr, Ferîdüddîn, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, haz. M. Zahit Kotku, İstanbul ts., s. 145.

7 Massignon, L., "Harrâz," *İ.A.*, İstanbul 1950, V/I, 300; Müslüm Öztürk, *Kitabu Mi'yari't-Tasavvuf ve Mahiyatuh ve Ebû Saîd Ahmed b. İsa el-Harrâz*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Ü. Sos. Bil. Enst., Şanlıurfa 1998, s. 7.

8 Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 92; Hucvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfü'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi*, trc. Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul 1996, s. 371; Mehmet Demirci, "Ebû Saîd el-Harrâz," *DİA*, İstanbul 1994, X, 222; Hülya Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, Konya 2004, s. 80-81.

9 Serî es-Sekatî (öl. 257/870) olarak bilinen sufinin tam adı, Ebû'l-Hasen Serî b. Mugallas es-Sekatî'dir. Cüneyd'in dayısı ve şeyhi, Ma'ruf-ı Kerhî'nin de talebesidir. Tevhide ait bilgisi, yüce hâlleri ve vera bakımından zamanında eşi benzeri yoktu. Bk. Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 74.

10 Bişr el-Hafî (öl. 227/841), zâhit sûfîlerden Ebû Nasr Bişr b. Hâris Hafî,

gibi sûfilerin müridi olmuş, ayrıca Zünnûn el-Mısrî (öl. 245/859 veya 246/860),[11] Cüneyd el-Bağdâdî (öl. 297/909)[12] gibi ünlü sûfilerle de sohbet etmiştir.[13]

3. Müritleri

Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hasen el-Vâiz el-Mısrî (öl. 251–338/865–949), Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Misbâh es-Seydalânî (öl. ?), Ali b. Hafs er-Râzî (öl. ?), Ebû Muhammed el-Harîrî (öl. ?), Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh ed-Dekkâk (öl. 290/903), Ebû Bekr Muhammed b. Ali el-Kettânî (öl. 322/934) ve Muhammed b. Ahmed b. Mukâtil (öl. ?) Harrâz'ın müritleri arasında sayılmaktadır.[14]

4. Vefatı

Harrâz'ın vefat tarihi konusunda ihtilaf vardır. Sülemî (öl. 412/1021) ve Şa'rânî (öl. 973/1565) "279/892"[15] tarihini verirken

---

aslen Merv'den olup Bağdat'ta yaşamış ve burada vefat etmiştir. Şanı büyük bir zat idi. Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 72.

11 Adı, Sevbân b. İbrahim olan Zünnûn el-Mısrî (öl. 245/859). Tasavvufta emsalinden üstündü. İlim, edep, hâl ve vera bakımından zamanında tek idı. Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 70.

12 Cüneyd el-Bağdadî (öl. 909/297), sûfi zahidlerden Ebû'l-Kâsım Cüneyd b. Muhammed ez-Zeccâc mutasavvıfların imamıdır (Seyyidü't-tâife). Doğduğu ve yetiştiği yer Irak'tır, fakat aslen Nihaventlidir. Kabri Bağdat'tadır. Fakîh bir kimsedir. Ebû Sevr'in mezhebine göre fetva vermiştir. İmam Şafiî ile görüşmüş, onun mezhebini rivayet etmiştir. Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 84.

13 Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 92; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 145; Kuşeyrî, 'Abdulkerîm b. Hevâzin, *Kuşeyrî Risalesi*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 1991, s. 150; Demirci, "Harrâz," *DİA*, X, 222-223.

14 Öztürk, *Kitabu Mi'yâri't-Tasavvuf ve Mahiyatuh ve Ebû Saîd Ahmed b. İsa el-Harrâz*, s. 13.

15 Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 92; Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, s. 228.

Kuşeyrî (öl. 465/1072) "277/890",[16] Câmî (öl. 892/1492) ise "286/899" tarihini vermektedir. Tarihçiler ve tabakat sahiplerinin çoğunluğunun kabul ettiği görüş "286/899" tarihidir. Kaynaklarda ifade edildiğine göre Kahire'de vefat etmiştir.[17]

B. ETKİLERİ

Tasavvuf tarihinde, tarikatların oluşum sürecinde ilk tasavvufî fırkalar arasında Ebû Sa'îd el-Harrâz'a nispet edilen tasavvufî kol "Harrâziye" olarak anılmaktadır. Kaynaklarımızda Harrâziye'nin özelliklerine şu şekilde yer verilmiştir. "Harrâzîler Ebû Sa'îd Harrâz'a intisap ve tevelli ederler. Tasavvuf yoluna dair parlak eserleri vardır. Tecrit, inkıta ve halvet hakkında büyük bir tesiri mevcuttur. O, kendi yolunun ve meşrebinin tümünü bu iki kelimenin (fenâ-bekâ) içinde saklamıştır."[18]

Tasavvufun ilk dönem kaynakları olarak ifade edilen eserler başta olmak üzere önemli eserlerde Harrâz'ın adından sıkça bahsedilmekte ve görüşlerine başvurulmaktadır. Bunlara örnek olarak Serrâc'ın (öl. 378/988) *el-Lüma'* adlı eseri,[19] Kelâbâzî'nin (öl. 380/990) *et-Taarruf'u*,[20] Kuşeyrî'nin (öl. 465/1072) *er-Risâle*'si,[21] Hucvîrî (öl. 470/1077),[22] Gazzâlî (öl. 505/1111)[23], Ferîdüddîn

16 Kuşeyri, *er-Risâle,* s. 409; Hasan Kâmil Yılmaz da aynı görüşü tercih etmiştir. Bk. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1994, s. 90.

17 Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 67; Massignon, "Harrâz," *İA*, V/I, 300; Brockelmann, *GAL. S.*, I, 354.

18 Hucvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s. 363–364; Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, s. 80–81. Ayrıca bk. Rafik Acem, *Mevsû'atu Mustalahâti't-Tasavvufi'l-İslâmi*, Beyrut 1999, s. 319.

19 Serrâc, *el-Lüma'*, s. 43, 54, 56–57, 59, 62–63, 80, 143–144, 195, 198, 220, 308, 351.

20 Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf*, s. 57, 80, 117, 118, 142, 148, 150.

21 Kuşeyrî, *er-Risâle,* s. 44, 47, 61, 166, 171, 182, 192, 231–232, 242, 263, 273, 280–281, 354, 357, 409.

22 Hucvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s. 246, 376, 518–519.

23 Gazzâlî, *İhyâ'*, IV, 385, 394, 558, 564.

Attâr (öl. 618/1221),[24] Sühreverdî (öl. 632/1240),[25] Şa'rânî (öl. 973/1565)[26] gibi âlimlerin eserlerini sayabiliriz. Son dönem eserlerde de Harrâz ve görüşlerine yer verilmekte ve eserleri kaynak olarak kullanılmaktadır.[27] Harrâz'ın İslam düşüncesine etkisi ayrı bir araştırmanın konusu olduğundan bu kadar değinmekle yetiniyoruz.

C. ESERLERİ

Ebû Sa'îd el-Harrâz'ın dört yüz civarında kitap tasnif ettiğini Ferîdüddîn Attar (öl. 618/1221) nakletmektedir.[28] Bu eserlerden mevcut olanlara burada kısaca yer verilecektir.[29]

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi katalog bilgilerine göre 37 Hk 2713/2 nu.da kayıtlı olan ve bu araştırmada geniş olarak tanıtacağımız eserleri de içeren yazma nüsha *er-Risâletü't-Tüsterî* adıyla kayıtlıdır. Müellifi ise "el-Harrâz Ebû Ya'kûb Saîd b. Sehl et-Tüsterî (öl. 273/886 veya 283/896)" olarak yer almaktadır. Bu müellif bilgisinde Ebû Sa'îd el-Harrâz ile Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî'ye ait bilgiler/*isimler* karışmıştır. 283/896 olan vefat tarihi Tüsterî'ye aittir. Bu karışıklığın sebebi bize göre ilgili eserde 88.b–133.a vr. arasında yer alan *Kitâbü Mi'yâri't-Tasavvuf* isimli risalenin başlık sayfasında yer alan (vr. 88.a) ve bu eserin Harrâz ve

24 Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 145–146.

25 Sühreverdî, (öl. 1234/632), *Avârifü'l-Maârif (Tasavvufun Esasları)*, trc. H. K. Yılmaz, İ. Gündüz, Vefa Yay., İstanbul 1990, s. 46, 60–61, 197, 558, 624, 637, 647–648, 650–651.

26 Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 92–93.

27 Örnek olarak bk. Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, trc. Ergun Kocabıyık, İstanbul 1982, s. 58–59; Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, s. 80–81; Mahir İz, *Tasavvuf*, nşr. M. E. Düzdağ, İstanbul 1995, s. 85.

28 Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 145.

29 Eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Ateş, Ahmet, "Kastamonu Genel Kitaplığında Bulunan Bazı Mühim Arapça ve Farsça Yazmalar", *Oriens*, 1952, c. 5, s. 28–46.

Tüsterînin sözlerini ihtiva ettiğine dair açıklayıcı başlık bilgisidir. Eserin kime ait olduğu, bu araştırmanın konusu dışında olmasına rağmen Harrâz'a ait risaleler arasında yer alması ona ait olma ihtimalini güçlendirmektedir. Eserle ilgili olarak müstakil bir çalışma yapılmıştır, yeri geldiğinde buna da temas edilecektir.[30]

1. Kitâbü's-Sıdk ev et-Tarîku İlallâh

Bu eser, Harrâz'ın talebeleri için yazmış olduğu tasavvuf ve tarikatın daha çok pratik yönünü inceleyen önemli bir risaledir. Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa, 1374 numarada bulunmaktadır.[31] Eser A.J. Arberry tarafından *The Book of Truthfulness (Kitâb al-Sidq)* adıyla yayımlanmıştır.[32] Eseri Abdulhalim Mahmud da *et-Tarîku İlallâh* ismiyle neşretmiştir.[33]

---

30 Şeklî özellik olarak ise katalog bilgilerinde şu veriler yer almaktadır. Şirazesi dağınık, sırtı kopuk ebru cilt, (kâle) sözcükleri ile keşide ve durakları kırmızı. Boyutları 158x130-125x90 mm; vr. 57b-133a; 17 satır, Arapça nesih, kâğıt türü abâdî. İstinsah tarihi olarak ise 623/1226 tarihi yer almaktadır. (Eserde ise istinsah tarihi olarak hicri 615 yılı ifade edilmektedir.) http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=36198 (20.05.2009). Harrâz'ın eserleri hakkında yaptığımız kütüphane katalog taramaları sonucunda başka bir esere rastlanmamıştır. http://www.yazmalar.gov.tr; http://www.suleymaniye.gov.tr/Yordam.htm; http://www.isam.org.tr; http://www.mkutup.gov.tr/ (20.05.2009).

31 Demirci, "Harrâz", *DİA*, X, 222; Brockelmann, *GAL. S.*, I, 354. Eserin el yazması nüshası, katalog bilgilerine göre Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa, 1374 numarada Arapça nesih yazıyla 5-31. varaklar arasındadır. http://www.suleymaniye.gov.tr/Yordam.htm (20.05.2009)

32 Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshadan yapılan bu neşirde eser ve Harrâz hakkında bilgi içeren kısa bir giriş ve eserin tercümesi yanında ilave olarak (ss. 1–70) eserin metni de (ss. 1–83) bulunmaktadır. Abu Sa'id al-KHarrâz, *The Book of Truthfulness (Kitâb al-Sidq)*, Edited by Arthur John Arberry, Oxford University Press, London 1937.

33 Kahire 1964. Demirci, "Harrâz", *DİA*, X, 222. Elimizdeki nüsha: Ebû Sa'îd el-Harrâz, *et-Tarîku ilallâh "Kitâbü's-Sıdk"*, nşr. Abdulhalîm Mahmûd, Dâru'l-Me'ârif, Kahire ts.

2. Kitâbü'l Ferâğ

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi nu. 2713'de varak 71.b-78.a arasında yer almaktadır. Tercümesini çalıştığımız eserlerden biridir. Ayrıntılı bilgi ileride gelecektir.

3. Kitâbü'l-Hakâik

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi nu. 2713'de 78.a–87.b varaklar arasında yer almaktadır. Tercümesini çalıştığımız eserlerden biridir. Ayrıntılı bilgi ileride gelecektir.

4. Kitâbü'l-Keşf ve'l-Beyân

Bu eser Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi nu: 2713'de 64.b–70.b varaklar arasında yer almaktadır. Tercümesini çalıştığımız eserlerden biridir. Ayrıntılı bilgi ileride gelecektir.

5. Kitâbü's-Sıfât

Bu eser, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi nu. 2713'de 57.b– 62.a varaklar arasında yer almaktadır. Bu eserin konusu hakkında A. Ateş tarafından "Dünyanın değil de ahiretin tercihi lazım geldiğini göstermek için yazılmıştır." denilmekte ve Brockelmann tarafından *GAL.*'de ismi zikredilmediği"[34] söylenmektedir. Oysaki eser, "fenâ makamına" ulaşma yolunda katedilen basamakları ve Harraz'ın bu konudaki tecrübelerini aktaran bir derinliğe sahiptir. Tercümesini çalıştığımız eserlerden biridir. Ayrıntılı bilgi ileride gelecektir.

6. Kitâbü'd-Dıyâ' (ez-Ziyâ')

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi nu. 2713'de 62.b–64.b varaklar arasında yer almaktadır. Bu eserin başka bir nüshasının

34 Ateş, "Kastamonu Genel Kitaplığında Bulunan Bazı Mühim Arapça ve Farsça Yazmalar", s. 29.

varlığı bilinmemektedir. Eser, Allah'ı arayanların (taliplerin) derecelerini göstermek için yazılmış olup bunları yedi derece olarak göstermektedir.[35] Tercümesini çalıştığımız eserlerden biridir. Ayrıntılı bilgi ileride gelecektir.

7. Kitâbü Mi'yâri't-Tasavvuf

Bu eser de Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi nu. 2713, 88.b–133.a varaklar arasında bulunmaktadır.[36] Müslüm Öztürk tarafından *Kitabu Mi'yarı't-Tasavvuf ve Mahiyatuh ve Ebû Sa'îd Ahmed b. İsa el-Harrâz* adıyla Yüksek Lisans Tezi olarak çalışılmıştır.[37]

Yukarıda adı geçen bu eserlere ilave olarak Harrâz'a nispet edilen *Kitâbü Ru'yeti'l-Kulûb*,[38] *Kitâbü Âdâbi's-Salât*[39] ve *Derecâtü'l-Mürîdîn*[40] adlı eserler ile nasihatler ihtiva ettiği muhtemel *Vasâyâ*[41] adlı bir risale de kaynaklarda yer almaktadır. Fakat bu

35 Ateş, "Kastamonu Genel Kitaplığı'nda Bulunan Bazı Mühim Arapça ve Farsça Yazmalar", s. 30.

36 Ayrıca bk. Ateş, "Kastamonu Genel Kitaplığı'nda Bulunan Bazı Mühim Arapça ve Farsça Yazmalar", s. 31.

37 Öztürk, *Kitabu Mi'yarı't-Tasavvuf ve Mahiyatuh ve Ebû Saîd Ahmed b. İsa el-Harrâz*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Ü. Sos. Bil. Enst.), Şanlıurfa 1998.

38 Saab, Nada A., *Sufi Theory and Language*, December 2003, s. 115. Serrâc'ın *el-Lüma'* adlı eserine dayandırılarak bu isimde bir eserin varlığından söz edilmekte ise de *el-Lüma'*da Harrâz'a ait bir mektup veya risalenin içerisinde "ru'yetu'l-kulûb"a ait bir değerlendirmenin varlığından söz edilmektedir. Bk. Serrâc, *el-Lüma'*, s. 379. Kelâbâzî'de ise yine Harraz'a ait olan ve Allah'ın görülmesi ile ilgili hususun imkân dâhilinde olup olmadığına dair bir kitabın varlığından söz edilmektedir. Fakat bu eserin ismi hakkında bir ifadeye rastlanmamıştır. Bk. Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 57.

39 Serrâc, *el-Lüma'*, s. 144.

40 Saab, *Sufi Theory*, s. 115. Eserde kaynak olarak Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr*, I, 28 gösterilmiştir. Adı geçen kaynakta bu bilgiye rastlanmamıştır.

41 Harrâz'a ait vasiyetler ihtiva eden bu risalenin/*eserin* nasihatleri içeren mektup veya mektuplar olma ihtimali yüksektir. Bk. Serrâc, *el-Lüma'*, s. 234.

eserlere kendimiz bizzat ulaşamadık ve katalog bilgilerinde de rastlayamadık. Ayrıca yine kaynaklarda Harrâz'ın tekfir edilmesine yol açan görüşleri ihtiva ettiği belirtilen *Kitâbü's-Sirr* adlı bir eserden de bahsedilmektedir.[42] *Derecâtü'l-Mürîdîn* ve *Kitâbü's-Sıfât* risalelerinin *Kitâbü's-Sirr* adı altında yazılmış olabileceğine dair iddialar da vardır.[43] Bu iddiaların hangi delilden hareketle ortaya konulduğu anlaşılamamıştır.

TDV *İslam Ansiklopedisi*'nde (*DİA*) yer alan "Ebû Sa'îd el-Harrâz" maddesinde "Bazı risaleleri de Kâsım es-Sâmirâî[44] tarafından *Resâ'il fi't-tasavvuf* adıyla yayımlanmıştır (Bağdad 1967)."[45] şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir. Burada bahsedilen eserler içerisinde çalışmamızın konusu olan beş risale de mevcuttur.

D. HARRÂZ'DA FENÂ VE BEKÂ

Fenâ, Arapçada "fâni olmak, yok olmak" manasına gelir, zıddı bekâdır.[46] Aslında bekâ "intihası olmayan" anlamında kullanılan bir kelimedir.[47] Nesnelerin sûfînin gözünden silinmesine fenâ denir. Fenâ hâli kulun benliğinin kaybolması ile tevhidin gerçekleşmesi demektir. Bu hâl tevhidin en yüksek derecesidir.[48] Bekâ ve

42 Serrâc, *el-Lüma'*, s. 351.

43 Saab, *Sufi Theory*, s. 117, dpn. 356; Samarrâî, *er-Resâil*, s. 20'den naklen.

44 Sâmerrâî olması muhtemeldir.

45 Demirci, "Harrâz", *DİA*, X, 223.

46 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XXXIX, 3477.

47 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 330.

48 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 208–209; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 175–176; "Fenâ" kavramı hakkında geniş bilgi için bk. Acem, *Mevsûa'*, s. 730–740. Cüneyd, Harrâz, Nûrî bu yolun büyüklerindendir. Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 6, 96). Acem, *Mevsûa'*, s. 731'den naklen. Harrâz'a fenânın alameti soruldu. Dedi ki: "Fenâyı iddia edenin alameti, Allah'tan gelen hâriç dünya ve ahiret hazzının gitmesidir." Yine Ebû Saîd el-Harrâz: "Fenâ ehlinin fenâda sıhhatinin göstergesi, bekâ ilmi hakkında sohbetleridir. Bekâ ehlinin bekâda sıhhatinin/*doğruluğunun* göstergesi, fenâ ilmidir.

fenânın terim anlamı ile ilgili olarak kaynaklarımızda şu bilgilere ulaşmaktayız.

a. Kötü huyların ve davranışların yok olması fenâ, onların yerlerini güzel huyların ve iyi davranışların alması bekâdır (et-tahalluk bi-ahlâkıllâh).

b. Kulun kendi (nefsânî) sıfat ve vasıflarından sıyrılıp çıkması fenâ, Allah'ın sıfat ve vasıflarıyla süslenmesi bekâdır (ittisâf bi-evsâfillâh).[49]

c. İnsanın kendisini, etrafındaki halkı ve eşyayı görmemesi bekâdır.

d. İnsanın fenâ hâlinde olduğunu da bilmemesi "fenâdan fenâ"dır. (fenâ ender fenâ). Sâlik önce kendisinden fâni oluyor, sonra Hakk'ı gördüğü için Hakk'ın sıfatından fâni oluyor, sonra Hakk'ın varlığında tamamıyla yok olduğu için fenâsını görme hâlinden de fâni oluyor. (...) Allah'ta fâni olma hâline fenâ fillâh, Allah'ta bâkî olma hâline bekâbillâh denir.[50]

Hucvîrî fenâ ve bekâ hususunda Ebû Saîd el-Harrâz'ın görüşlerini şu şekilde özetlemektedir. "Fenâ kulun ubûdiyeti görmesinden fâni olmasıdır, bekâ ise kulun ulûhiyetin şahidi (ve tecellilerini temaşa etmesi) ile bâki olmasıdır." Hucvîrî bu görüşü açıklama sadedinde şu ifadelere yer verir. "Kul kendi fiilini gör-

---

(Yani bunlar birbirinin ölçüsüdür.) (Sühreverdî, *Avârif*, II, 31, 328.) Acem, *Mevsûa'*, s. 733'den naklen.

49 Genel olarak fenâ kulun haz ve arzularından fâni olması, temyiz özelliğini kaybedip eşyadan da fâni olup daima Allah'la meşgul olması anlamına gelir. Bunun sonunda kulun nefse ait şeylerden fâni, Hakk'a ait şeylerle bâki olması anlamında bekâ gelir. Fenâ makamına çalışılarak ulaşılmaz. Fâni olan tekrar nefsinin vasıflarına iade edilmez. O, bekâ makamında Hakk'ın vasıflarıyla ikamet ettirilir, ayakta durdurulur. Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf*, s. 182–192. Ayrıca bk. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 196–198.

50 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 90–91; "Bekâ" kavramı hakkında geniş bilgi için bk. Acem, *Mevsûa'*, s. 150–153.

mediği zaman ubûdiyetin hakikatine vasıl olmuş, fiilini ve amelini görmekten fâni olmuş, Allah Teâlâ'nın fazlını ve lütfunu görme hâli ile bâkî olmuş, böylece muamelesi ve ameli tümü ile Hakk'a nispet edilmiş, hiçbir şeyi kendine nispet etmemiş olur. (...) Kul kendisi ile alakalı olan şeylerden fâni olunca Hakk'ın ulûhiyetinin güzelliği ile bâkî olur."[51]

Hucvîrî'de yer aldığına göre; "Kulun kendi varlığından fâni olması Hakk'ın celalini ve azametini keşfetmesi ile olur. O derece ki Hakk'ın celalinde dünyayı da ahireti de unutur, himmetinin nazarında makam ve hâller hakir görünür, kerametler dağılıp gider, aklından ve nefsinden fâni olur, fenâdan da fâni olur (fâni olduğunu görmez ve bilmez) o vakit dili Hak ile konuşur, bedeni huşû' ve hudu hâlinde bulunur. Nitekim ubûdiyet ahdinin hâline, aslî fıtratına rücu eder."[52] Harrâzilerin mezhebinin kanunu ve esası da bundan ibarettir, diyen Uludağ, Harrâz'ın dayandığı esasın yukarıda anlatılan esaslar olduğunu ifade etmektedir. Fenâ ve bekâ anlayışının, bu şekli ile tasavvufa Harrâz vasıtasıyla girdiği konusunda kaynaklar müttefiktir. Uludağ'a göre Hucvîrî, Harrâz'ın fenâ ve bekâ nazariyesini etraflıca tasvir etmektedir. Bu şekildeki fenâ ve bekâ anlayışı daha sonra bütün sûfîler tarafından benimsenmiştir.[53]

Kitâbü'l-Ferâğ adlı risalesinde Harrâz, fenâ ve bekânın tanımını veya nasıllığını ortaya koymaktan ziyade insandaki fâni ve bâki unsurları irdelemekte; mârifetin, ruhun ve velâyetin bâkiliğini anlatmaktadır. Nefsin, tab'ın ve kalbin nasıl fenâya erebileceğini, bekâya nasıl varılacağını ortaya koymaktadır.

"Fenâ" denince ilk akla gelen sûfî olan Harrâz düşünce sistematiğinde fenâyı delillendirirken şu ayetlere dayanmaktadır: "Ce-

51 Hucvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s. 369–370.

52 Hucvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s. 370.

53 Hucvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, S. Uludağ'ın açıklaması, s. 371, dpn. 14.

lal ve İkram sahibi Rabb'in hâriç her canlı yok olacaktır."[54] "Allah dışında her varlık yok olacaktır."[55] "Her nefis ölümü tadacaktır."[56]

Nefs ve ona ait olanlar ile tab' (beden) ve ona ait olanlar fânidir. Kalp ve ona ait olanlar yok olur ama mâruf ile mârifet (Allah'ı bilme) bâkidir. Hak ile beraber ruh bâkidir. İlm-i sâbıkta olan velayet bâkidir.[57] Bu ifadeleri ile Harrâz nefsi, bedeni, kalbi ve bunlara ait olanların hepsini fâni olarak değerlendirmektedir. Ona göre Allah'ın ilm-i ezelîsinde belirlediği velayet ve yaratmayı takdir ettiği ruh, Bâkî olan Allah ile bâkîdir. Harrâz'a göre ruh, Allah'tan geldiği için bâkîdir. Yaratılmazdan evvel Allah'ın ilm-i ezelîsinde olması hasebiyle ruh da velayet de Allah'ın ilmi gibi bâkîdir.

Harrâz, nefsin fenâ mertebesine ulaşmasını, kendi içerisinde bölümlere ayırarak incelemiştir. Yani nefs, tab', kalp şeklinde ayırımlar yapmış ve bunların fâniliğini tek tek ele almıştır. Bütün bunlar fenâya erişirse mârifet baki olacaktır. İşte Harrâz nefsin fâniliğinin gerçekleşmesini şu esaslara bağlamaktadır.

Harrâz, kişinin insanlardan kendisine herhangi bir faydanın veya menfaatin gelmesi hususunda bir beklenti içerisine girmemesini, insanların kendisini salih amellerinden dolayı methetmesini istememesini, insanlara sahip oldukları şeyler sebebiyle gıpta etmemesini o kimsenin fânilik mertebesine ulaşma yolunda mesafe katettiğinin göstergesi olarak kabul eder. Bunlar gerçekleştiği zaman fânilik mertebesine ulaşma durumu da gerçekleşmektedir.[58]

Harrâz, "Tab'ın fenâsı"nın şu esaslar yerine getirilirse gerçekleşeceğini ifade etmektedir:

Bunun için ilk şart, insanın sırrını temizlemesidir. Sır, "nefsi

54 Rahman 55/26.

55 Kasas 28/88.

56 Ankebut 29/57.

57 *Kitâbü'l-Ferâğ*, 72-a.

58 *Kitâbü'l-Ferâğ*, 72-a.

harekete geçiren rûhanî bir nurdur, nefsin hâletidir. Sır olmaksızın nefs iş yapmaktan aciz kalır."[59] Sırrın, mârifeti artırma konusundaki gayret ve çabasının yanında nefsin de devamlı olarak Allah'ın bu konuda kendisine yardım etmesini canı gönülden beklemesi sonucunda kul, Allah'ı idrak edebilmek için sürekli bir irade ve azimle çalışır; o hâle gelir ki mizacında bu gayretten başka bir şey kalmaz. Bu şekilde tab'ı da fânilik sırrına erer.[60]

Harrâz "kalbin fenâsı" için de şu şartların gerektiğini belirtmektedir. O, burada "kalbin helaki" kavramını kullanmaktadır. Bunu ifade ederken kalbin fâniliğini, varlık olarak kendini kaybetmesini kastetmektedir. Eğer gaybın sırları kalbe doğmuşsa ve Allah'ın nazarı gönül üzerine düşmüş ise aynı zamanda Mevla o kulun gönlüne gayreti ile muamele ediyorsa artık o kalpte Mevla'dan gayriye yer yoktur. Mevlâ'nın muhabbeti o gönlü tamamen kapladığı için fâni olmuştur.[61]

Bütün bunların ardından kulun gönlünde mârifet ortaya çıkmaktadır. Harrâz'a göre mârifetin bekâsı da şu hususlar ile meydana gelir: Mârifet dışındaki her şey fâni olmalıdır. Sır bâki olursa mârifet de bâkidir. Mârifetin bekâsı ilmin bekâsıyla gerçekleşir.[62] Konuyu daha geniş ele alacak olursak, mârifetin tam anlamıyla gerçekleşmesi için Allah'ın bilgisi dışındaki her şey fenâyı tatmalıdır. Bunun sonucunda sır bekâ mertebesine ulaşır. Böylece kuldaki mârifet de bâkileşir. Kulun mârifetinin, Allah hakkındaki bilgisinin bekâ mertebesine ulaşabilmesi için bu konudaki ilminin de bekâ mertebesine ulaşmış olması gerekmektedir.[63]

---

59 "Sır" genelde müşahedenin mahalli olarak zikredilmektedir. Geniş bilgi için bk. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 569 vd.

60 *Kitâbü'l-Ferâğ*, 72-a.

61 *Kitâbü'l-Ferâğ*, 72-a.

62 *Kitâbü'l-Ferâğ*, 72-a.

63 *Kitâbü'l-Ferâğ*, 72-a.

Harrâz, fenâya ulaşan ârifin intizâr (bekleyiş) ile bekâya kavuşacağını ve bekânın ötesine yaratılmış hiçbir varlığın erişemeyeceğini de söylemektedir.[64] Bütün bu makamları izahının hikmetini de beyan eden Harrâz, kitapların inkıtaya uğrayabileceğini, ama hikmetin asla inkitaya uğramayacağını ifade ederek bütün bu makamların ilâhî kudretin birer delili olduğunu söyler.[65]

Harraz *Kitâbü's-sıfât* ve *Kitabü'd-dıya'* adlı eserlerinde ise fenâ ve bekâ mertebelerine erişme yolunda talip olanların hangi merhalelerden geçeceğini ve bu makamlardakî hâl ve durumlarını izah etmektedir. Kurbiyet makamları olarak vasıflandırdığı bu dereceleri kendine has isimler vererek açıklamıştır. Kulun bu yolda karşılaşacağı perdelenmeleri beyan eden Harraz, "seçkinler" dediği bu özel kullara taraf-ı ilâhîden verilen ikramlardan söz etmektedir. Kurbiyetin son noktasına varabilen bu kulların kendilerini safâya eriştiren, varlıkta ikilikten geçirip birliğe yetiren, bekâ sırrını tattıran Yüce Mevla'nın bunu istediği kullarına dünyada acil olarak tattırdığı bir lütuf olarak değerlendirmektedir.

64 *Kitâbü'l-Ferâğ*, 75-b

65 *Kitâbü'l-Ferâğ*, 75-b

HARRÂZ'A AİT YAYINLADIĞIMIZ ESERLERİN TANITIMI

A. KİTÂBÜ'S-SIFÂT

Harraz'ın bu eserinde şöyle bir anlatım üslubu göze çarpmaktadır. Eserin giriş kısmı hamd ile başlamakta, ilm-i ezelîde Allah'ın insanları yaratırken neyi murat ettiğine değinilmekte, devamı ise soru cevap şeklinde ilerlemektedir. Kendisine sorulan soruları cevaplayan Harraz'ın bir yandan da yaşadığı tecrübî hâlleri yansıttığı görülmektedir. Çünkü Harraz'ın anlattıklarında kurbiyetin kademeli bir biçimde "fenâfillâh" mertebesine doğru ilerleyişi ve Allah Teâlâ'ya yakınlığın son noktasına erişmesi dile getirilmekte, yani "bekâbillâh" olarak Allah'ın varlığında kulun kendi varlığını kaybetmesi olgusundan bahsedilmektedir. Bu anlatılanlar, yaşamayan birinin tarif edip bahsedemeyeceği durumlardır. Bu eserde Harraz tasavvuf ilmine getirdiği fenâ ve bekâ felsefesini adeta özetlemektedir.

Eserin anlatımından, Harraz'ın direkt olarak kaleme aldığı bir yazı değil, sohbetinde bir talebesi veya dinleyeni tarafından tutulan notlar olabileceği izlenimi uyanmaktadır. Yazmadaki kopukluklar ve bazı eksik kelime ya da edatlar da bunu düşündürmektedir. Buna ilaveten üslubun son derece duygusal ifadeler içermesi,

Harraz'ın yaşadığı hâlleri anlayacak birinin olmasını temennisi de bir konuşma ve sohbet anında söylendiği hissi vermektedir. Zaten soruların sorulup cevapların verilmesi de bu durumu açıkça göstermektedir.

Eserin tercümesinde de görüleceği üzere Harraz, Allah'ın insanları yaratıp onlara kendisini tanımaları için idrak vermesinden ve çağrısına icabet edip etmeme konusunda onları sınava tabi tutacağından bahsetmektedir. Daha sonra bu tercihlerine göre insanları gruplara ayırmaktadır. "Dünyayı tercih edenler, ecir ve sevaba takılıp muhabbetullaha yükselemeyenler, manevî makamlarla perdelenenler, Allah'ın nazarına mazhar olanlar, vecd sahibi olanlar, hayret makamında olanlar, iştiyak ehli olanlar ve nihayet fenâya erip vahdeti bulanlar, birlik sırrında bekâya erişenler" şeklinde gruplandırılan bu zümreler kademeli olarak kurbiyette ilerlemektedirler. "Bu ilim yakîn ilminin bir kısmıdır." şeklinde ifade eden Harraz, tevhid ehlinin eriştiği bu mertebede Allah'ın yerleştirdiği kimseden başkasının kalamayacağını söylemektedir. Kulun kendi varlığını, erişmiş olduğu bu yakınlıkta kaybettiği fenâ mertebesini "safâ"nın ta kendisi olarak nitelemektedir. Bu noktaya gelemeyenlerin ise Allah'ı kendileri için sevip istediklerini, yani bir onlarda benlik hissinin mevcut olduğunu belirterek fenâ mertebesinin üstünlüğüne dikkat çekmektedir.

Eserin ismi yazma nüshada "*Kitabu's-Sıfât*" olarak geçmektedir. Risalenin sonunda geçen "safâ" kelimesinden hareketle Semerraî'nin Arapça baskısında "*Kitabü's-Safa*" şeklinde yazılmışsa da esere bu ismin verileceği bir yakınlık kurulamamıştır. *Kitâbu's-Sıfât* ismi, velîlerin hâl ve makamlarının sıfatları anlamında kullanılması içeriğe daha uygun gözükmektedir. Zira metindeki soruların "Bana şunu anlat/*vasfet* – sıf lî" şeklinde geçmekte oluşu yazarın da sorulan kişi ve konuların vasıflarını, niteliklerini belirtiyor olması genel itibariyle bu uyumu desteklemektedir.

B. KİTÂBÜ'D-DIYÂ

Ebû Sa'îd el-Harrâz'a ait *Kitabü'd-Dıyâ'* adlı bu eser Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi nu. 2713'de 62.b–64.b varaklar arasında yer almaktadır. Bu eserin başka bir nüshasının varlığı bilinmemektedir. Tasavvuf yolunda olanların derecelerini belirtmek için yazılmış olup bunları yedi mertebe olarak göstermektedir.[66]

Yüce Allah'a hamd ve sena ederek başlayan müellif, eserin sonuna kadar edebî bir üslup benimsemiştir. Üst düzey bir tasavvufî derinlik taşıyan eserde kullanılan kelimeler ve terimler de oldukça orijinaldir. Klasik eserlerde yer alan bazı terimler de kullanılmıştır. Cümleler oldukça kısa ve vecizdir. Anlatılan meselenin soyut olması, ancak bu hâli yaşayanların idrak edebileceği, diğerlerinin ise kavramasının mümkün olmadığı bir hâlden bahsetmesi de üsluba yansımış ve ifadelere yüklenen anlam derinliğini artırarak tercümeyi zorlaştırmıştır. Eserde anlatılan soyut konular madde âleminde yer alan varlıklara benzetme yapılarak anlaşılır hâle getirilmiştir. Örneğin "Allah Teâlâ'nın, kulları içinden seçtiği velayet ehlinin gönüllerine mârifet ağaçları dikmesi, onları yakınlığına vesile olacak bir feyz ile sulaması ve gönüllerindeki mârifet ağacını şevk ve muhabbet lütuflarıyla meyvelendirmesi, bu seçkin kullarına rûhanilerin elbisesini giydirmesi" gibi benzetmeler geçmektedir.

Eserin girişinde yer alan ve hamd ü sena ifade eden cümlelerde Yüce Allah'ın tek ve eşsiz oluşu, izzeti, gizli aşikâr her şeyi bilmesi, yüceliğinin yakınlığına mani olmadığı övgü ve sena üslubunda anlatılmaktadır. Ardından gelen cümlelerde Cenab-ı Hakk'ın kulları içerisinden seçkin bir zümre yaratıp onları mana rızıklarıyla özel olarak donattığı ve bu topluluğu bütün mahlûkatın ahvaline vâkıf kıldığı, bir hadis ile de desteklenerek ifade edilmektedir.

66 Ateş, "Kastamonu Genel Kitaplığında Bulunan Bazı Mühim Arapça ve Farsça Yazmalar", s. 30.

Eserin devamında velayet makamlarında ilerleyen bu taliplerin fenâfillâh yolunda geçirdiği merhaleler anlatılmaktadır. Bu kademelerin her birinde talibin içinde bulunduğu nitelikler zikredilmekte, o makamın belirgin hâlleri izah edilmektedir. Zaman zaman her tabakayı bazı ayetlere telmih yaparak açıklayan müellif, sonraki dönemlerde yazılan kaynaklarda benzerine rastlayamadığımız bir tasnif yapmıştır. Eserde konu edilen velayet mertebeleri şunlardır:

"Ehlü'l işârât", "ehl-i dülüc ve vülüc", "mücahede ve mübadele ehli", "hususiyyet ehli", "tecrîd ehli", "istîlâ ve temkîn ehli", "Muhâbat ehli".

Yukarıda sayılan bu mertebeleri orijinal diyebileceğimiz bir isimlendirme ile bize sunan müellif, kısa cümlelerle bunları izah etmiş, her tabakada yaşanan belirgin hâllerden ve özelliklerden söz etmiştir. Eser konu bütünlüğü içinde ele alındığında, bu safhalar velayetin gitgide fenâfillâh mertebesine doğru ilerlediğini göstermektedir. Nihayet masivadan bütünüyle alakasını kesen, hatta varlığından ve sıfatlarından bile arınıp Allah'ın varlığında kendilerini kaybeden bir gaybet ehli anlatılmaktadır. Bu seçkinler zümresinin sözü edilen vahdaniyet içerisinde ne gibi nimetlere eriştikleri ifade edilmektedir. Bu dereceye, ancak ve ancak her türlü kirden saflaşanların nail olabileceğini beyan eden müellif, hakikatin, mârifetin ve hâlis rü'yetin sahibi olan bu kimselerin Allah Teâlâ'nın vahdet deryasında yüzen, tevhidin pınarına varan ve Zat-ı Akdes'e vâsıl olanlar olduğunu anlatmaktadır.

Bundan sonra gelen bölümlerde ise yukarıda bahsi geçen yedi mertebe izah edilmektedir.

Harraz, eserini; Allah Teâlâ'nın bu seçkinler zümresine, bu saflaşmış arınmış ve özel nimetlere gark olmuş insanların arasına bizi de dâhil etmesi duasıyla bitirmektedir. Sonuç olarak Harraz, seyrüsülûkün son noktasını yani "fenâfillâh"ı anlatmaktadır.

Tasavvuf kaynaklarımızda zaman zaman böyle yedi merhaleli tasnifler yapılmıştır. Nefsin yedi mertebesi, kalbin yedi cevheri vb. Ama biz bu tasnif ile birebir benzerlik göremedik. Sadece varış noktası olarak ulaşılan son nokta hepsinde, Allah Teâlâ'ya vuslat ve kendi varlığından geçme diyebileceğimiz bir fenâ hâlinden söz edebiliriz.

Harraz'ın eserlerinde kurduğu sistem bize fenâ ve bekâ nazariyesini sürekli hissettirmektedir.

C. *KİTÂBÜ'L-KEŞF VE'L-BEYÂN*

Bu eser, 'mutasavvıflar arasında uzun münakaşalara mevzu teşkil etmiş olan enbiyanın mı yoksa evliyanın mı makamlarının daha yüksek olduğu meselesini tartışmaktadır. Müellif, enbiyanın makamlarının daha yüksek olduğu ve ahirette onların şefaatte bulunabilecekleri kanaatine ulaşmakta ve bunu ispat için aklî delillerle beraber peygamberlerin kıssalarından misaller zikretmektedir.'[67] Eser, Harrâz'ın, bu eseri, o dönemde bu konuda gündemde olan bir tartışmaya ve iddiaya cevap niteliğinde kaleme aldığını düşündürmektedir.

Harrâz'ın *Kitâbü's-Safa* ve *Kitâbü'd-Dıya* adlı eserlerinden yukarıda kısaca bahsetmiştik. Diğer üç eser olan *Kitâbü'l-Keşf ve'l-Beyân, Kitâbü'l-Hakâik* ve *Kitâbü'l-Ferâğ* adlı eserlerin üslup özelliklerini ise birlikte ele almak istiyoruz. Harrâz'ın bu eserlerinde üslup olarak şu hususlar dikkat çekmektedir: Klasik eserlerde âdet olduğu üzere eserler hamdele ve salvele bölümüyle başlar. Bu bölüm diğer bölümlere göre daha edebî bir üslup ile yazılmıştır. Asıl anlatılmak istenen konular ise yalın bir Arapça ile yazılmıştır. Genellikle çok bilinen kelimelerle ve belirli bir kelime çeşidi kullanılarak kaleme alınmıştır. Üslup ve anlatım

67 Ateş, "Kastamonu Genel Kitaplığında Bulunan Bazı Mühim Arapça ve Farsça Yazmalar", s. 30.

kolay olmasına rağmen müstensih tarafından atlanmış olabileceğini düşündüren kelime eksiklikleri yüzünden bazı cümlelerde mananın anlaşılmasında zorluk bulunmaktadır. İbarelerdeki bu kopukluk eserin yüzyıllar öncesine dayanan bir el yazması olması ile birleşince risalelerin az da olsa bazı bölümlerinin anlaşılmasına engel teşkil etmiştir. Bir de özellikle *Kitâbü'l-Hakâik*'te çokça yer verilen tasavvuf terimleri, bunların kısa ve öz tanımları edebî bir üslup içerdiği ve çok az kelimeyle ifade edildiği için yorum yapma sınırımızı daraltmış, anlamayı zorlaştırmıştır. Ancak bu tanımların arkasından gelen kısa açıklamalar sayesinde kavramlar biraz daha açık hâle gelebilmiştir.

İlk dönem Tasavvuf kaynakları da dâhil olmak üzere daha sonrakı kaynaklarda bu eserlerin isimlerine rastlanmamıştır. Bu eserlerde yer alan konular da diğer kaynaklardaki sözleriyle karşılaştırıldığında göze çarpan bir yakınlık kurulamamıştır. Ancak Harrâz'ın bu eserlerde yer alan fenâ ve bekâ ile ilgili görüşleri diğer kaynaklardaki sözleriyle benzerlik arz etmektedir.

Harrâz'ın *Kitâbü'l-Keşf ve'l-Beyân* isimli eseri Yüce Allah'ın bazı isim ve sıfatlarıyla beraber O'na hamd ü sena ile başlamakta, salât ü selam bölümünden sonra konuya geçilmektedir. Eserin başlangıcında evliya ve enbiyanın makamlarının arasındaki üstünlük problemi tartışılmaktadır. Eserde evliyanın üstün olduğuna dair bir iddiadan söz edilmekte ve müellif bu iddianın yanlış olduğuna dair gerekçeler ve deliller sıralamaktadır. Diyebiliriz ki eser, baştan sona sadece bu konuyu açıklama arzusuyla yazılmıştır. Müellif enbiyanın evliyadan üstünlüğünü savunmakta ve bu, ayet ve hadisler ile diğer muhtelif mantıkî deliller ile desteklemektedir. Aksi görüşte olanların basiretsiz, hakikati göremeyen kimseler oldukları dile getirilmektedir.

Müellif bu eserinde ayetlere sıkça yer vermiştir. Eserde hadisler de kullanılmıştır. Harrâz ruhlar âleminden, elest bezminden

başlayarak yaratılışın bütün safhalarını ele almış, meleklerin ve cinlerin yaratılması, kâfir ve müminlerin nasıl meydana geldiği gibi konuları kendi perspektifinden değerlendirmiştir. Yüce Allah'ın melekleri, insanları, evliya ve enbiyayı hangi fıtrat üzere yarattığına yer vermektedir. Bu bağlamda kalp âlemi ve ötesi ile ilgili tasavvufî kavramlara da değinmektedir. Eserde "mârifet, nefs, ruh, sır, ubudiyet, ilham, mucize, keramet, hikmet" gibi terimler zikredilmektedir.

Müellif ilham, keramet ve mucizenin birbirinden farklılığına özellikle açıklık getirerek bu özelliklerin kimlere verildiğini Kur'an'dan örneklerle anlatmaktadır. Mucizenin yalnızca enbiyaya, kerametin enbiya ve evliyaya, ilhamın ise evliya, enbiya ve müminlere ait olduğunu söylemektedir.

Müellif bu eserinde enbiyayı ordu komutanına, evliyayı da diğer rütbeli askerlere benzetmektedir. Evliyanın yalnızca Allah ve O'nun zikriyle meşgul olduğunu, enbiyanın ise Allah tarafından halkı eğitmekle görevli ve sorumlu olduğunu belirtmektedir. Ayrıca müellif Yüce Allah'ın kâinatı güneş, ay ve yıldızlarla süslediği gibi dini de nübüvvet ve risaletle süslediğini ve evliyayı da bundan faydalandırdığını ifade etmektedir. Enbiyanın, evliyadan üstünlüğünü birçok delille ispatlamaktadır.

Eser kitapları indiren, peygamberleri gönderen Yüce Mevlâ'nın her şeyin Melik'i olduğunun, nebînin de velînin de ancak onun dilemesiyle gerçekleştiğinin vurgulanmasıyla sona ermektedir.

D. KİTÂBÜ'L-FERÂĞ

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi nu. 2713'de varak 71.b-78.a arasında yer almaktadır."[68] Tasavvuf psikolojisi bakı-

68 Ateş, "Kastamonu Genel Kitaplığında Bulunan Bazı Mühim Arapça ve Farsça Yazmalar", s. 30.

mından önemli olan eser, P. Nwyia tarafından tahlil edilmiştir. (Nwyia, Paul, Exegése Coranique et Language Mystique, Beyrut 1970, s. 231–310.)[69] A. Ateş tarafından tek nüsha olarak belirlenen bu eserde "Harrâz; insanların, kalplerini Allah'ın zikri ile meşgul edip O'ndan gayrı her şeyden fârig tutmaları lazım geldiğini ve bunun faydalarını izah etmektedir.[70] Biz de eserin başka bir nüshasına ulaşamadık.

Eserin ismine ilk dönem kaynaklarda rastlanmamıştır. İçerik itibariyle de daha sonraki kaynaklarda yer alan ve Harrâz'a nispet edilen sözlerle bir benzerlik tespit edilememiştir.

Kitâbü'l-Ferâğ adlı eserin muhtevası şu şekildedir: Eser, ubûdiyetin niçin ve nasıl yapılacağı konusunda tavsiye edilen maddelerle başlamaktadır. Daha sonra mârifetin elde edilme yolları maddeler şeklinde izah edilmiştir.

Fenâya dair Kur'ân'dan delil getiren Harrâz, nefsin ve kalbin fenâsı gerçekleştiğinde elde edilen mârifetin de baki olduğunu merhalelerle anlatmaktadır. Bundan sonra velayete geçerek velâyetin bezm-i elestte var olduğunu ve Yüce Allah'ın, kâfirlerin ruhlarını orada nasıl ayırdığını, onların niçin Hakk'a icabet etmediklerini anlatmaktadır. "Dünya mümininin zindanı, kâfirin cennetidir." hadisini örnek vererek kâfir ve müminlerin durumlarını ortaya koymaktadır. Bu konuyu insanın ilk yaratılış safhasından itibaren eserinde ortaya koyan müellif, inanan ve inanmayanların bunu neye göre belirlediklerini kendi veçhesinden izah etmektedir.

"Tevhit ehli" dediği müminlere Kur'ân ve sünneti iyi öğrenmelerini tavsiye eden müellif, "ârîflere" de özel yer vermektedir. Yüce Allah'ın enbiya ve evliyaya has rahmetiyle muamele ettiğini,

69 Demirci, "Harrâz", *DİA*, X, 222-223.

70 Demirci, "Harrâz", *DİA*, X, 222.

onların dostu olduğunu ilgili ayetlerle delillendirerek anlatmaktadır.[71]

Bu eserinde "tevhîd" kelimesini "iman" anlamında kullanan Harrâz, tevhidin, bütün amellerin kaynağı olduğunu ve ameli gerektirdiğini, amellerin ihlâslı olması lazım geldiğini ve bunun sonucunda da mârifet elde edileceğini anlatmaktadır. Mârifetten sonrasının şevk, onun ise Allah'a yöneliş (inâbe) ile sonuçlanacağını, bunun da muhabbeti doğuracağını dile getirmektedir. Muhabbetle zikir sonucu kalbin açılacağını anlatan Harrâz, ayrıca havf ve zühd makamlarına da değinmektedir.

Ârifin Yüce Allah'a erişme yolunda katettiği mesafe ve menzilleri sırayla ifade eden Harrâz, mârifet ehlinin ilk makamı olan "fakrı", "ittisali," "fenâyı" ve "bekâyı" da belirttikten sonra, bekâdan öteye hiçbir varlığın erişemeyeceğini söylemektedir. Hikmetin asla kesintiye uğramayacağından söz eden müellif; zahide, müştaka, muhibbe ve ârife ihsan edilenlerin hepsinin hikmetten birer nasip olduğunu ve bunun ancak Allah'ın ihsanıyla elde edileceğini anlatmaktadır. Nur 24/21. ayeti delil getiren Harrâz, müminlere gerekenin Allah'a tevekkül etmek ve O'na nazar edip amelleri görmemek/*değer vermemek* olduğunu belirtmektedir. Amele nazar etmenin kişiye hicap olduğunu belirten müellif, ilâhî meşietten söz ederek cennetin, cehennemin, saîd ve şakînin bunun bir sonucu olarak yaratıldığını anlatmaktadır. Kâfirlerin Allah'ın hükmü ve adli gereğince kalplerinin daraltıldığını, evliyanın kalbinin de O'nun fazlı gereğince açıldığını/şerh*edildiğini* belirtmektedir.

İblisin ve Âdem'in yaratılışından da bahseden Harrâz; meleklerin (Bakara 2/30. ayette bahsedilen) "*biz*" demek suretiyle kendilerinde bir varlık görmelerinin Allah'ın hoşuna gitmediği ve onları Âdem'e secdeye zorladığı, yorumunu yapmak-

71 Bakara 2/105, 257.

tadır. Bu sebeple Allah dışında hiçbir varlığın "ben" demesinin doğru olmadığını ve Yüce Mevlâ'nın buna izin vermediğini ifade etmektedir. Şeytanın da "*Ben ondan hayırlıyım.*" sözü sebebiyle cezalandırıldığını anlatan Harrâz, yaratılmışların, hâllerinde ve amellerinde noksan olduklarını ve bu sebeple "ben" demelerinin yanlış olduğunu anlatmaktadır.[72]

Dinin aslını "vera, yani amellerde istikâmet, hadleri kabul etmek" olarak değerlendiren Harrâz, kulun, kalbini korumak ve münacata devam etmek suretiyle her hâlükârda Mevlâ'nın varlığının bilincini kaybetmemesine de "irâde" demektedir. Allah'ın ezelî, ebedî olduğunu ve "ferdâniyeti bilmeyi" de mârifetin esası kabul eden müellif, kalbin Allah'tan gayrı her şeyden fârig olmasının yollarını anlatan nasihatle risaleyi bitirmektedir. Bu nasihat, "Halvette/*yalnızken* bile 'tama'dan uzak ol, nefsin kusurlarına üzül, kusurlarını görebildiğine şükret, mârifete şükredip bu şükürde devamlı ol."[73] şeklindedir.

E. KİTÂBÜ'L-HAKÂİK

Müellif tarafından özel bir yazılış sebebine yer verilmeyen bu eserde bazı tasavvufî kavramların tanımları yapılmaktadır. Bu kavramların, müellife yöneltilen muhtemel sorulara cevap niteliğinde açıklanmış olabileceğini düşünmekteyiz.

Ateş tarafından da tek nüsha olarak bulunduğu belirtilen eserin[74] başka nüshasına rastlayamadık.

Eserin, araştırmamıza konu edindiğimiz diğer eserler gibi, daha sonraki kaynaklarda da ismine rastlanmamıştır. Eser, sonraki dönemde Harrâz'ın görüşlerinin yer aldığı eserlerde bulunan Harrâz'a ait ifadelere de kaynaklık etmemektedir.

72 Harrâz, *Kitâbü'l-Ferâğ*, vr. 77-a.

73 Harrâz, *Kitâbü'l-Ferâğ*, vr. 78-a.

74 Ateş, "Kastamonu Genel Kitaplığında Bulunan Bazı Mühim Arapça ve Farsça Yazmalar", s. 30.

Eserde Harrâz şeriatte kullanılan bazı tabirleri ehl-i mârifetin, yani sûfîlerin bakış açısına göre izah etmektedir. Nüshanın sonunda ise izah edilmiş olan kelime ve tabirlerin bir listesi vardır.

Kitâbü'l-Hakâik araştırmamıza konu olan eserlerdendir. Bu eserine de hamdele ve salvele ile başlayan Harrâz, "hikmet yolunun meseleleri" dediği hakikatleri yetmiş iki çeşit kavram ve makamı ele alarak açıklamıştır.

İlk olarak "akıl" kavramı ile başlamış, "iman, mârifet, ilim, hikmet, yakîn" kavramları ile devam etmiştir. Tasavvufta bilinen terimlerin yanında "istidâd, ihtimâm, ihtimâl, istiğâse" gibi kavramları da açıklamıştır. Bu kavramların bazılarına tasavvuf terimlerini konu alan sözlüklerde rastlanmamıştır. "Sıdku'r-rağbe, sıdku'r-rahbe, vicdân-ı halâveti'l-mahabbe" gibi tabirlerin de müellife has tabirler olduğu düşünülmektedir. Tasavvufta anlamı yerleşmiş "takvâ, huşû, zühd, havf" gibi kavramları yine tasavvuf literatürüyle aynı anlamlarda kullanmasına rağmen; "şükür, sabır, tevâzu'" gibi bazı kavramları yaygın olarak kendilerine yüklenen anlamların dışında kullanmıştır.

Yine *Kitâbü'l-Hakâik*'te de Kitap ve sünnete gereği gibi ittiba etmenin ve bezm-i elestte Cenab-ı Hakk'a verilen ahde uygun davranmanın önemine değinen müellif, "*belâ*" sözünden de bazı ince nükteler çıkarmaktadır. Kitabın son bölümlerine doğru "*Ey kardeşim*" diyerek muhataba nasihat üslubuna geçen müellif, bu bölümde çok ince, naif, gönül alıcı nasihatler vermekte ve tavsiyelerde bulunmaktadır.

Sünneti, dünyayı sevmemek ve sahâbeyi sevmek olarak nitelendiren Harrâz, dünyayı reddedenin dünyadan nasibi kadarına zaten ulaşacağına işaret etmekte, sahâbeyi sevmenin de onların ahlakıyla kişinin bezenmesi anlamına geleceğine değinmektedir.

"Muhabbetin tadını bulmak" başlığıyla eserinin son tanımını yapan Harrâz, yaratılmışların muhabbetini bulmanın sırrı olarak

kusurluların sevgisinden uzaklaşma ve Rabbü'l-Âlemin'in muhabbetinin lezzetini duymayı ifade etmektedir. Her bir makama erişen kimsenin özelliklerini de birer cümleyle ifade eden Harrâz, bu vasıfların kendisinde bulunduğu kimseye kalbî açılımın gerçekleşeceğini bildirmektedir. Bu hâlin, gizlenmesi ve şükredilmesi gereken bir durum olduğunu da ilave etmektedir.

Bu sayılan hasletlere erişememiş olan kimsenin de hasret ve pişmanlık içinde hizmete devam etmesini ve yalvararak Allah'tan inayet dilemesini tavsiye etmektedir. İzah edilen yetmiş iki kavramın isimlerinin tekrar sayıldığı bu eser dua ve salâvat ile sona ermektedir.

KAYNAKLAR

Acem, Rafik, *Mevsûatu Mustalahâti't-Tasavvufi'l-İslâmî*, Beyrut 1999.

Aclûnî, İsmail b. Muhammed (v. 1162 h.), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, Beyrut 1988.

Ateş, Ahmet, "Kastamonu Genel Kitaplığında Bulunan Bazı Mühim Arapça ve Farsça Yazmalar", *Oriens*, 1952, c.5, s.28–46.

Attar, Ferîdüddîn (v. 618/1221), *Tezkiretü'l-Evliyâ*, haz. M. Zahit Kotku, İstanbul ts.

Baltacı, Naile, *Ebû Saîd el-Harrâz'ın Tasavvuf Risaleleri*, Töre Yayınları, 154 s., Kastamonu 2016.

Baltacı, N. (2015). Ebû Sa'îd el-Harrâz ve Üç El Yazma Eseri: Kitâbü'l-Keşf ve'l-Beyân, Kitâbü'l-Ferâğ, Kitâbü'l-Hakâik, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 103-122.

Baltacı, N., "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde Tek Nüsha Olarak Bulunan Ebû Sa'îd el-Harrâz'ın *Kitâbü'd-Dıyâ'* Adlı Risalesi", *III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu'nu "Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri"*, ss. 942-952, Truva Yayınları, Kastamonu 2016.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn (v. 458 h.), *Şu'abu'l-Îmân*, I-VIII, Beyrut 1410.

Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden 1938.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî (v. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VII, Beyrut 1410/1990.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005.

Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf (v. 816/1413), *Kitâbü't-Ta'rîfât*, Beyrut 1990.

Demirci, Mehmet, "Ebû Saîd el-Harrâz," *DİA.*, X, 222-223, İstanbul 1994.

Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 1996

Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (v. 275/888), *Sünenu Ebî Dâvûd*, I-III, Beyrut 1409/1988.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (v. 505/1111), *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, I-IV, trc. Ahmet Sedaroğlu, İstanbul 1989.

Hâkim, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Nîsâbûrî (v. 405 h.), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-IV, Beyrut 1411/1990.

Harrâz, Ebû Saîd (v. 286/899), *et-Tarîku ilallâh "Kitâbu's-Sıdk"*, nşr. Abdulhalîm Mahmûd, Kahire ts.

_____, *Kitâbü's-Sıfât*, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, Nu: 2713, vr. 57.b–62.a.

_____, *Kitâbü'd-Dıyâ'*, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, Nu: 2713, vr. 62.b–64.b.

_____, *Kitâbü'l-Keşf Ve'l-Beyân*, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, Nu: 2713, vr. 64.b–70.b.

_____, *Kitâbü'l-Ferâğ*, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, Nu: 2713, vr. 71.b–78.a.

_____, *Kitâbü'l-Hakâik*, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Nu: 2713, vr. 78.a–87.b.

_____, *The Book of Truthfulness (Kitâb al-Sidq)*, Edited Arthur John Arberry, London 1937.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali *(v. 463/1071), Târîhu Bağdâd*, Kahire 1931 m.

Hucvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî (v. 470/1077), *Keşfü'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi,* trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 1996.

İbn Manzûr (v. 711 h.), *Lisânu'l-Arab*, (I-LV), Kahire ts.

İz, Mahir, *Tasavvuf,* nşr. M. E. Düzdağ, İstanbul 1995.

Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed (v. 380/990), *et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Kahire 1412.

_____, *Doğuş Devrinde Tasavvuf,* hz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1992.

Kuşeyri, Abdulkerîm b. Hevâzin (v. 465/1072), *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fî İlmi't-Tasavvuf,* Beyrut 1993.

_____, *Kuşeyrî Risalesi*, trc. ve haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1991.

Küçük, Hülya, *Tasavvuf Tarihine Giriş,* Konya 2004.

Massignon, L., "Harrâz," *İ.A. (Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi)*, İstanbul 1950.

Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî (v. 261 h.), *Sahîhu Müslim,* I-V, Beyrut ts.

Nwyia, Paul, *Exegése Coranique et Language Mystique*, Beyrut 1970.

Özek, Ali ve diğerleri, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Ankara 1993.

Öztürk, Müslüm, *Kitabu Mi'yarı't-Tasavvuf ve Mahiyatuh ve Ebû Saîd Ahmed b. İsa el-Harrâz*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Ü. Sos. Bil. Enst., Şanlıurfa 1998.

Saab, Nada A., *Sufî Theory and Language*, December 2003.

Schimmel, Annemarie, *Tasavvufun Boyutları*, trc. Ergun Kocabıyık, İstanbul 1982.

Semânî, Ebû Saîd Abdukerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî (v. 562/1166), *el-Ensâb*, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ, I-V, India 1966.

Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî (v. 378/988), *el-Lüma' fî Târîhi't-Tasavvufi'l-İslâmî*, Beyrut 2001.

_____, *el-Lüma' İslam Tasavvufu*, trc. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul 1996

Sühreverdî, Şihâbu'd-Dîn Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Abdillah (v. 632/1240), *Avârifu'l-Maârif*, Beyrut 2005.

_____, *Avârifü'l-Maârif (Tasavvufun Esasları)*, trc. H.Kamil Yılmaz, İ. Gündüz, İstanbul 1990.

Sülemî, Ebû Abdirrahmân (v. 412 h.), *Tabakâtu's-Sûfiyye*, thk. Nureddin Şerîbe, Mısır 1372/1953.

Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali el-Ensârî (v. 973/1565), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (I-II), Kahire 1954 m.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb (v. 360 h.), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XX, Musul 1404/1983.

_____, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I-X, Kâhire 1415.

Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ b. Sevre (v. 279 h.), *el-Câmiu's-Sahîh (Sunenu't-Tirmizî)*, I-V, Beyrut ts.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991.

Yılmaz, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1994.

Zebîdî, Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi'llatîf, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, XII+I, trc. ve şerh: Kâmil Miras, Ankara 1988.

EBÛ SA'ÎD EL-HARRÂZ'IN EL YAZMASI ESERLERİNİN TERCÜMESİ

KİTÂBÜ'S-SIFÂT TERCÜMESİ

[57 b]Ebû Saîd el-Harrâz (rahimehullah) şöyle dedi:

Hamd o Allah'a özgüdür ki, dilediğinde insanları yine dilediği gibi yaratmış ve üstelik onları, yaratmanın en güzeliyle var etmiş, böylece onlar hakkındaki meşieti/*iradesi* de gerçekleşmiştir. Sonra onları (bu dünyada) kendisini (yine kendisinden gelen bilgiyle, kısmi de olsa) anlamaya/*idrak etmeye* davet etti. Allah onlara o anlayışı/*idraki* verdi de bu sayede (kendisini) onlara tanıttığında (O'nun bildirdiği kadarıyla) anlar hâle geldiler. Sonuçta kendilerine ezelde ne kadar nasip edildiyse o kadarıyla O'nun davetine icabet ettiler. Fakat bu icabetin hakikatlerinden sapma/*geri durma* noktasında her hâlükârda Allah onlar üzerinde hüccet sahibidir. Nitekim bazı gruplar dünyayı tercih edip ona dayanıp güvendiler, Allah da kalplerini ahiretten perdeledi. Sonuçta aldandılar ve güvendikleri dünyadan/*dünyalıklardan* pişman olarak bu dünyadan ayrıldılar.

Diğer bazı gruplar ise Allah'ın emir ve nehyini aklettiler/*kendilerini O'nun emir ve nehiyleriyle sınırladılar* (hedef olarak sadece bu ikiliye bağlı kaldılar). Bu yüzden dünyanın helallerine rağbet ettiler, ondan temiz/*helal* olanı alıp Allah'ın yasakladıklarından kaçınarak Allah'ın onlara vadettiği karşılığa rağbet ettiler. Dolayısıyla hayırları işlediler, kötülüklerden kaçtılar, fakat Allah'ın vadettiği karşılıkları (amaç edinmek) nedeniyle Allah'tan

perdelendiler. Bu yüzden ruhları (sırf ve hâlis) Allah sevgisine yükselmedi. Pişman hâlde ve (helal) dünya talebi uğrunda ömürlerini harcadıkları şeyleri/*harcadıkları ne varsa hepsini* kaybetmiş hâlde dünyadan ayrıldılar.

Bazı guruplar, Allah'ın, lütfu ile onları seçkin kılması, tevhidine iletmesi ve nimetlerine gark etmesinden dolayı tam sadık kalpleriyle Allah'a icabet ettiler. Bu sayede ruhlarıyla Allah'a yükseldiler, O'nu tercih ettiler, O'nu sevdiler, Allah onları neye özel kıldıysa, onlar için neyi seçtiyse onu seçtiler ve ruhları Melekût'ta cevelan etti. (Allah) onlara yakîn, sıdk, tevekkül, gına ve zühd kazandırdı. Onları zikriyle ünsiyet ettirdi/*zikrini onların arkadaşı, ayrılmaz yoldaşı* kıldı ve onlara kendisine (cemâline) bakma şevki verdi.

[**58 a**] Onlar, Allah'ın zikri ile nimetlendiler, ferahlandılar, sevgi ve özlem duydular (fakat) bu (manevi) makamlar ile perdelendiler; bu makamlar içerisinde (mesrur ve fakat) mârifetin hakikatinden ve Allah'ı tazimin hakikatlerinden perdeli kaldılar. Nihayetinde bu hâl üzere dünyadan ayrıldılar. Evet, işte onlar, insanlar arasındaki seçkinlerdir; ne var ki bu seçkinlerin çoğu bu makamlar nedeniyle Hak Teâlâ'dan perdelidirler. Çünkü onlar Hak Teâlâ yerine bu makamlarla meşgul olanlardır.

Sonra Allah onlardan dilediğini seçti. Zatının azametine sıçrayabilsinler/*ilerleyebilsinler* diye onlara mülkünün/*sultanlığının* azametini gösterdi. Bununla onları hakikate alışmaları yönünde eğitmek istedi. Allah Teâlâ'yı işitmedin mi, (Kur'an'da) ne diyor: "*İşte böylece yakîn sahiplerinden olsun diye İbrahim'e göklerin ve yerin hükümranlığını göstéririz.*"[75] Allah'ın bunu göstermesindeki muradı, İbrahim'in Allah'ın kurbiyetine/*yakınlığına* ve azametine sıçrayabilmesidir/ilerleyebilmesidir.

---

75 En'am 6/75.

"Kurbiyet/*Yakınlık*" makamını bana anlat." dedim.[76] Şöyle dedi: Allah âlimleri/ârifbillahlar katında gerçek/*doğru* olan şudur ki, övgüsü yüce olan Allah bir şeye keşif üzere (yani kendisini açıkça göstermek suretiyle) nazar etsin/*baksın* de o şey bu durumda ayakta kalsın! (Bu mümkün değildir.) Görmez misin (Kur'ân'ın anlattığına göre), Cebbar olan Allah ona tecelli edince nasıl da paramparça oldu dağ, nasıl da "Kendinden geçmiş/*baygın* hâlde yere yığıldı Musa!"[77]

Evliyasına olan nazarı/bakışı/tecellisi ise perde arkasındandır. Evliya da Allah'ın onlara nazarı bakımından farklı farklıdır. Bazıları vardır ki Allah ona nazar eder, onu anar ve ona nice bağışlar ikram eder/*onu nice hediyelerle değerli kılar* fakat o farkında değildir. Şu var ki (o velî) ilim taşıyıcıları zümresindendir; Allah'ın onun yanında/*onun katında* var ettiği nimeti bilmektedir fakat nimetle, faydayla ve makamıyla (ilgilenerek) durmak da farkında olmaksızın Allah'tan perdelenmektir.

Ârifl erin güçlü olanlarına gelince; **[58 b]** Allah onlara yönelip nazar ettiğinde farkına varırlar ve faydanın da, nimetlerin de varlığıyla bağlantıları kalmaz. İçlerinde gizledikleri/*sanki delisi oldukları* (ilâhi aşk ve tutkuları) sebebiyle tazim onları (kendilerinden) alır/*ayırır*, vecd onları ele geçirir. Bazen olur, kendilerine bu vakitlerde izin verilir de kurbiyet/*yakınlık* hakikatleri katında canlılık kazanırlar ve duyulmamış, görülmemiş şeylerle (kendilerine ve insanlar arasına) dönerler.

Allah Teâlâ'ya yakın olup dinde, mârifetullahta güçlü olanlara gelince, (bizzat) Allah'tan (kalplerine gelen ilimler sayesinde) idrak edişleri onların gıdası olur; O'nun (huzurundaki) beraberlikleri, O'nunla sohbetleri/*karşılıklı konuşmaları* onların yakını/*ayrılmazı* hâline gelir. Onlarla Allah arasındaki kapı açıktır, bu kapının on-

76 Bu ve benzeri soru cevap cümlelerinin Harrâz'a sorulan sorular ile onun verdiği cevaplar olduğu kanaatindeyiz.

77 A'raf 7/143.

lara faydaları bir an dahi kesintiye uğramaz. İşte bu yüzdendir ki kimileri dehşet,[78] kimisi hayret,[79] kimisi de coşkunluk[80] içindedir.

"Kurbiyet/*Yakınlık* sahiplerinin ilk makamını anlat bana." dedim. Vecddir, dedi. "O zaman bana, vecd sahiplerinin kurbiyette henüz yolun başlangıcındaki alametini anlat." dedim. Şöyle dedi: Murakabenin gücü, uzuvların sükûnet içerisinde hareketsiz kalması ve tamamen Allah'a yönelmek eşliğinde himmeti(ni) toplamaktır. (Devamında yine) müşahedenin (kalbe getirdiği) düşünceleri karşısında çok az deprenmek, (Allah'ı) mütalaa etme zevkinin (kalpte açtığı) doğuşları karşısında çok az hareket etmek, uzlete, yalnızlığa, (bütün ilgi ve bağlardan sıyrılarak Allah huzurunda) tek başına kalmaya koşmaktır. Çünkü bu durum, (Allah için) mücadele talebindeki vesilelerin çokluğu ve kararsız kalmanın/yerinde duramamanın/hareketliliğin ardından onlara yumuşaklık (şefkat/*müsamaha*) içeren bir muamele (imkânı verir). Aynı zamanda O'na dayanarak bir sükûnet (huzur) hissetme gıdasını, O'na açılarak mutlu olma ve -bağı ve yüklerin ağırlığını üzerlerinden aldığı/*kaldırdığı* vakit- [**59 a**] O'nun sözüyle ünsiyet gıdasını sunar. Böylece onlar O'na, O da onlara müsamahayla

78 Burada kullanılan "dehşet" kelimesi tasavvufta Allah'ın heybetinde dolayı kulun kendinden geçecek kadar etki altına girmesidir. "Heybet ve üns" kavramı "havf ve reca" hâlinin çok daha ileri safhası olarak tanımlanır. Aklın esir olduğu bu makamda kul hayrettedir. Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005, s. 154.

79 Burada geçen "hayret" kelimesine tasavvufta yüklenen anlamlar vardır. Allah huzurunda ârifin kalbine gelen bir hâldir. Hayret Allah'ın gücüne, sun'una, hikmetine karşı duyulan aşırı bir arzudur. Yakınlık arttıkça ziyade olur. Yaşanmadıkça bilinmez. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 259-260.

80 Burada geçen "tarb" kelimesi sevinçten zıplamak anlamına gelir. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005, s. 626. Cürcânî bu kelimeyi "sevinç veya hüzünden gelen hafiflik" diye tanımlamıştır. Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf (v. 816/1413), *Kitâbü't-Ta'rîfât*, Beyrut 1990, s. 146.

davranırlar. İşte bu, kurbiyet makamlarının (henüz ilk ve) körpe/*yeni* filizlenen makamıdır.

"Kurbiyette bundan daha güzel olan bir makamı anlat bana." dedim. Şöyle dedi: (İlâhî) heybetin darbelerinden dehşete/şaşkınlığa düşmek, (Allah'ı) ululama ve hâlis özlemin sürekliliğinden hayrete düşmek, kavuşmanın/*irtibatın* arılığından/*neşesinden* ferahlanmak, en üstün hikmet ve aşk sarhoşluğunun/*deliliğinin* şiddetinden iştahı olmaksızın çok yemek yemektir. Güçlü âriflerin çoğu, kurbiyetin hakikatlerine eriştiklerinde nara atarlar/*haykırırlar* ve dehşete düşerler, çünkü Cenabı Hakk'ın onlara farklı farklı şekillerde nazar etmesiyle henüz yeni tanışmaktadırlar. Bu durum, Allah'ın, onların üzerine örtüsünü örtmesine, onları kendi himayesinde gölgelendirmesine, onları o nurlu perdelerin ardına kendi nuruyla dâhil edişine ve nihayetinde onları dilediği şekilde katındaki sıdk makamına yerleştirmesine[81] kadar devam eder. Oradan değerli ikramlarla (ayıklığa ve insanlar arasına) dönerler, fakat o makamda dehşete düşmüş olduklarından dolayı nereye/*neye* ulaştıklarını bilmezler. Dehşetlerinden ayıldıkları vakit kendilerine izin verilen -ve gizli kalanı daha fazla olan- hususlarda neye/*nereye* ulaşmış olduklarını fark ederek hayrete düşerler.

Bilesin ki müritlerin ağlamalarının, kararsız/*yerinde duramaz* oluşlarının, nara atışlarının ve hareketlenmelerinin çoğu, makamlara (kavuşmamış olmalarından dolayı) üzülmelerinden kaynaklanır. Makamları (kitaplarda veya sohbetlerde) duydukları zaman istekleri canlanır, rağbetleri harekete geçer. Benzer şekilde, mârifetullah iddiasında, kurbiyet esnasında güçlü oldukları iddiasında olan Allah âlimleri de vardır ki, fazlasıyla nara attıklarını, fazlasıyla saçma söz ve davranışlar sergilediklerini/şakacı olduklarını, fazlasıyla coşkun/kendinden geçmiş/neşeli olduklarını görürsün.

81 Kamer 54/55. ayete telmih yapılmıştır.

[**59 b**] Bunun asıl nedeni, kurbiyetin mütalaa/müşahede edilmesidir. Çünkü o, daha önce hiç görmediğini görmüş, Allah'ın kelâmından hiç alışık olmadığı sözleri duymuştur. Bu mütalaa (hâli) onlara galebe çalar. Zira (bu mütalaa hâli) (kalbe gelen) düşünceler olarak ona eşlik etmektedir; daha önce sadece bazı vakitlerde tanıştığı (ve alışkanlık/ünsiyet kazanmadığı) şey kendisine geldiğinde bu durum onu zora düşürür ve gördüğün o davranışları sergiler. Mârifetullahta güçlü olanların böyle bir hâli olmaz.

"Kurbiyetin bundan daha güzel olan bir makamını anlat bana." dedim. Şöyle dedi: Ötesinde makam değil sadece kurbiyetin/*kurbiyet* makamının ziyadesi/*ileri dereceleri* olan kurbiyet makamı vardır ki, Allah'tan olan nasibini unutmak, Allah'tan (isteyeceği) hacetini unutmaktır. Allah'a kurbiyet onu Allah'ı zikretmekten alıkoyar. O artık zikretme olmaksızın Allah ile beraberdir. Allah ile onun arasında olanlar anlaşılamaz. Allah'ın varlığından (O'nu hissetmenin azameti ve heybetinden yine) Allah Teâlâ'ya kaçış o kulu(n varlığını) talan eder de kul(un varlığı) ortadan kalkar, (sadece) Allah Teâlâ kalır. Hâller kuldan ayrı ve duruyor/*bekliyor* durumdadır. Şu var ki hâller kula bakmaktadır ve hâllerin hükümranı (olan Allah) izin verdiği zaman kula akarlar.

"Kulun bulunduğu bu mevkide makamı nedir?" dedim. Şöyle dedi: Bütün bağlarıyla (sırf/saf/arı) tevhid bağına bağlıdır. "Ben hazır bu fırsatı yakalamışken, bana bu arı/*saf*, bereketli ve (fakat günümüzdeki) insanlarda bulunmayan kaynak hakkında daha fazla bilgi ver." dedim.

[**60 a**] Evet, maşallah sana! Sonra bu kullar sinelerin gizlediği, akılların içerdiği, idraklerin sakladığı ilimleri unutur hâle getirilirler. Bilesin ki hakikat üzere olan kurbiyet sahipleri tazim sahasının konuklarıdır. İşte onların mahkûm kılındığı ve onları kendilerinden alan durum budur. Aynı zamanda onlar varlıklar içerisinde varlıksız olan, ayrılmaksızın varlıklardan ayrılan müsamahalı hüküm sahipleridir. Şimdi... Sana söylediklerimin

hepsi de benim (söylemek) istediğimden başkadır, ben de onu bilmiyorum. Ne istediğimi de bilmiyorum, ne dediğimi de! Kim olduğumu da, nereden olduğumu da bilmiyorum! Ey dinleyen! Sana söylediklerimi biliyor/*anlıyor* musun? O (artık öyle) bir kuldur ki, ismi kaybolmuştur, onun hiç ismi yoktur. Cahil olmuştur, hiç ilmi yoktur; âlim olmuştur, hiç cehli yoktur. Sonra "Keşke söylediklerimi bilen/*anlayan* ve söylediğim manaların derinliğine benimle birlikte dalan biri olsa!" dedi.

"Bu makamda onların vecd (hâli)ini anlat bana." dedim. Şöyle dedi: Evet, hakikaten mukarreb/*yakınlaştırılmış* olan kişi kendisine nazar kılınan/*bakılan* kişi gibidir. O artık (ilâhî tecellilere mazhar olmak üzere boşlukta) asılı bulunan muraddır/*matlûbdur*. Ne ilmi ne idraki, ne iradesi ne hissi, ne de hareketi vardır. O kişi insanların en yumuşak, en ince, en cömert olanıdır. Şu var ki tevhitte ona ait varlığın hakikatleri onlarla nimetler arasında perdedir. (İlâhî) nazarın sürekliliği sebebiyle makamları coşkunluktur. Bu yüzden, onlardan birine "Ne istiyorsun?" denilse, "Allah!" der. "İlmin nedir?" diye sorulsa "Allah!" diye cevap verir. Eğer azaları dile gelip konuşsa hepsi "Allah!" der.

[60 b] Bu kimsenin bütün azaları, mafsalları, organları Allah'ın nuruyla doludur. Sadece Allah'ı bilir. Onun ilminin tamamı Allah'tandır. Kendisi Allah'tandır (minallah), Allah'ladır (billah), Allah'adır (ilallah), Allah ile beraberdir (meallah). (Masiva ile) bütün bağlantıları ve alakaları kaybolup gitmiştir. Ona, "Sen nesin?" denilse Allah'ın takdirlerinin onun üzerindeki etkinliğinden ötürü "Ben" diye bir cevabı olmaz. İşte vecdlerinin hakikati budur. Kurbiyetteki son noktasına geldiğinde "Allah" demeye bile gücü yetmez. "Ya sonrası nedir?" dedim. Şöyle dedi: Bilesin ki mârifetullahın sonu olmadığı gibi Allah'ı bilmenin de sonu yoktur. Seçkinlere (Nücebâ) eşlik eden "Allah'ı bilmek" ise her daim ziyadeleşir. Çünkü onlar her daim matlubdurlar ve (Allah'ı bilmede) ziyadeyi isterler. Zira Allah Teâlâ onları hususi olarak murad

etmiştir. Bu yüzden onlar gizlinin de en gizlisinde -herhangi bir istekle meşgul olmaksızın- ziyadeleşmeyi talep ederler. Onların "Allah'ı bilmeleri" böylelikle ziyadeleşir. İşte bu yüzdendir ki Allah'ı bilmek, mârifetullah'tan daha gizli ve incedir. Allah'ı bilmek onları mârifetullahın mârifetine iletir. Bu, mârifetullah ilminin ve (o ilme) tercüman olmanın kaybolup gittiği, açıklamanın yok olduğu ve vuslattan kesilmenin gerçekleştiği zamandır. (Allah'tan Allah'ı) isteyenler (müridler), (O'nu O'ndan) soranlar (sâiller eğer bunu) bilselerdi, O'nunla başbaşa kaldıklarında hareketler(i) azalır, konuşmak (onlara) ağır gelirdi. Onları açarak konuşmalarını, ilmi dile getirmelerini sağlayan Allah Teâlâ ne yücedir! Bundan sonra mârifet de kaybolur gider.

[61 a] Şimdi (bu hâldeyken) ona "Sen kimsin, hâlin nasıl, ne istiyorsun?" denilse, o makamda (daha önce) dediği gibi "Allah!" demeye bile gücü yetmez.

"Heyhât!" dedim. Hakikatten yine hakikate bir hakikat geldi. Sonra Allah'tan Allah'a geldi ve sonuçta onda Allah'tan ona verilen Allah'a ait hiçbir fazlalık kalmadı. "*Allah, hükmü her şeye galip olandır.*"[82] Mukarrebler/*yakınlaştırılmış olanlar* O'nun hükmünün galebe çalmasından dolayı (kendileri de dâhil olmak üzere her şeyden) kesildiler. Nitekim hadis-i şerifte şöyle rivayet edilir: "Akıl sahiplerinin aklı, hayretsiz olarak hayrete ulaştı." İçinde bulunduğu (ilâhî huzura) tazim için sevgi ona galip gelmiştir, yoksa (Allah'ı bilmek anlamındaki) ilmin kesilmesi türünden, yani bir şeyi kaybetme hayreti değildir (bu hayret), vesselâm.

Ebû Saîd bu sözün ardından şöyle dedi: Ârif, imanın hakikatine geri dönünce onun Allah'a ait olduğunu, hareketlerinin Allah ile olduğunu, Allah dilediği vakit Allah'ı yine Allah'ın dilediği şeylerle zikrettiğini anlar. Zira onun bütün azaları Allah'ındır (O, kulun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli... ben olurum diye

82 Yusuf 12/21.

rivayet edilen kudsî hadiste olduğu gibi). Sadece Allah'ın izniyle bir şey yapmaya güç yetirebilir.

Derim ki, o hâlde kul da dili de Allah'ındır. Sonuçta bu konudaki bilgi şudur: O dilediği zaman kendisini kendisiyle zikreder, dilediğinde kendisini kendi diliyle tesbih eder, kendisini kudretinin tecelligâhlarında kendi övgüleriyle över; ben ve sen nerede?! Bilesin ki ârifler için yaşam, kemal üzere safiyet bulmaz. Onların gözleri tam anlamıyla aydın olmaz. Çünkü onlar huzurda olsalar bile huzurdan sonra gaybettedirler.

"Bu konuda bana bir açıklamada bulun." dedim. [**61 b**] Şöyle dedi: Onlar öyle olurlar ki, ne himmetleri ne istekleri, ne sebepleri ne talepleri, ne kaçışları ne buluşları, ne de kaybedişleri vardır. "Onları illaki bir şeye nisbet etmen gerekir." dedim. Şöyle dedi: Güzel söyledin. Ben sana bunu anlayabileceğin kadar anlatayım. Bilesin ki onlar, Allah'ın mülkünü/*sultanlığını* ve onları dilediği işlerle zikredişini tam olarak görürler. Onların; var olmalarından önce de, var olmalarından sonra da Allah'tan ve Allah'ın katındakilerden nasipleri tamdır. Onlardan ve onlar için muradı tamdır. Zikretmeleri onların O'na kurbiyetlerini artırmaz, gafletleri de Allah katında önceden/*ezelden* onlar için takdir edileni eksiltmez.

Bunlar Hakk'a bağlantılı kılınan isimlerden ibarettir. Onların zikirleri de ibadetleri de O'nundur. Eğer Hak Teâlâ bütün mahlûkatı kör, sağır ve dilsiz yaratmış olsaydı ve onlar dirilecekleri güne kadar Allah'ı hiç zikretmemiş olsalardı bile, bu, O'nun katında önceden/*ezelden* onlar için takdir edilenleri -hareketleri/çalışma ve ibadetleri azdır diye- eksiltmezdi.

Eğer hareketlenmiş ve bütün güçleriyle çalışmış olsalardı dahi, bu onlarda (ezelde takdir edilenden farklı) bir şey artırmazdı. Şu var ki Allah Teâlâ, kendi velîlerine önceden/*ezelden* kendi katında onlara özel kıldığı ikramlarla (daha dünyadayken) müjde olsun ve O'na muhalefet edip emrinden sapanlara alamet olsun

diye her topluluğu onlar için kendi katında önceden belirledikleriyle benzerlik/*uyum* içeren ahlak ve amellerle süslemiştir. Böylece kendilerine bu afiyeti verdiği ve kendisine yakınlaştırdığı için velîlerin şükrü, muhabbeti, rağbeti, yönelişleri artar.

[**62 a**] Onlar da kendilerindeki bu şükür, muhabbet, rağbet ve yönelişin hepsinin, Allah'tan bir kerem, lütuf ve rahmet kabilinden olduğunu, O'nun nimetlerinden, cömertliğinden, ihsanından ve vergisinden olduğunu bilirler. Çünkü O, kerem sahiplerinin en yücesi, cömertlerin en cömerdidir. O, cömertlik ve keremin, lütuf ve ihsanın kaynağıdır. Ayrıca Allah cömertliğiyle, keremiyle, lütfuyla ister ki, velîleri daha bu dünyadayken O'nun ikramlarını tatsınlar; cömertlik ve iyilik olarak tâatiyle onları nimetlendirir, muhabbetiyle onları tatlandırır.

Hangi ârif, Allah katında önceden/*ezelden* kendisi için gerçekleşen bu ikram ve azığa muttali olursa gözü aydın, sevinci daim olur. Kendisine çok ikram edildiği bilgisinin büyüklüğünden dolayı da, gönlünde gizliden gizliye tedbir alması/*sakınması* da daim olur.

İşte bu, yakîn ilminin bir kısmıdır ve o, seçkinlerden olan muvahhidlerin ilk ilmidir. Orada Allah'ın yerleştirdiğinden başkası kalamaz. Bundan öncesinde birçok hâller ve birçok makamlar vardır. Şüphesiz bu ilim onun ilminin, vecdinin, ibadetlerinin çoğunu talan eder. Bir manadır ki, ona göre hâlleri farklılık gösterir de o, kendisini inkâr eder. Bu ilim safânın ta kendisidir, zira ârifîlerin çoğu Allah'ı kendisi için sever, kendisiyle zikreder, kendisi için O'nu ister.

KİTÂBÜ'D-DIYÂ' TERCÜMESİ

[62 b] "Yüceliğiyle hayallerden gizlenmiş, izzetiyle idraklerde eşsiz, varlığıyla ruhlarda tek olan Allah'a hamdolsun. (Allah) yüceldikçe yaklaşır, yaklaştıkça yücelir. (Yüceliği yakınlığına mâni değildir.) Gönüllerde ve gayblarda gizli olanları, derinlerde saklanmış ve mekân tutmuş sırları da bilir. Allah Teâlâ yüce tecellisiyle Zatı için mahlûkatından seçkinler yarattı, onları insan şeklinde yarattı. Ardından onları insan tabiatından yüceltti, karanlığın bulanıklığından akladı, himmetin yüceliklerine eriştirdi, muhabbet yoluna soktu.

Onları idrakleriyle gaybın yüceliklerine doğru yükseltti, fehimleriyle nurun kaynağına ulaştırdı, mutluluğun deryalarını açtı, onları yolun derinliğinde gizli olan cevherlere muttali kıldı. Ardından gönüllerine mârifet ağaçları dikti, o (ağaçları) şevk ve muhabbet lütuflarıyla meyvelendirdi. Onlara rûhanîlerin heybetini, rabbânîlerin nurunu, rüsuh sahibi âlimlerin irfanını giydirdi ve onları bütün mahlûkatın durumuna vâkıf kıldı.

Bu, Ebu Said'in hadisinde şöyledir. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Şüphe yok ki Allah için, mahlûkatı içinde yarattığı seçkinler (safvetün) vardır. Onlardan her birine nasipler taksim etmiştir. Bu kimseler mahlûkatın vaziyetini gözetirler. Ebu Bekir de onlardandır."

[**63 a**] Allah onları işaretlerine muttali kılarak alametlerini giderdi (yani onlar var oldukları olgusunu yitirdiler), Allah'a münacatlarında onları "hayrete" düşürdü, (manen) görüşmelerinde gözlerini kamaştırdı. Böyle olunca bir beşer gördükleri zaman onu akledemezler. Bir karaltı onlarla konuştuğunda belli belirsiz görürler. (Onu açıkça göremezler.) Birisi onlarla konuştuğunda onu görmezler. Hakk'ın onların hayallerini cezbetmesi, ruhlarını güzelliklerde cevelan ettirmesi, akıllarını nurlarda kaybetmeleri sebebiyle (varlığın farkında değildirler.) İşte onlar kaybolanlar (fâni olanlar) ve olgunluğa (kemale) erişenlerdir. Onlar ikilikten ayrıldılar ("fark"tan uzaklaştılar.) Nefislerinden çıktılar. Habib olan Mevlâ'ya vasıl oldular. Bu durumda O'nun vahdaniyetinin güzelliğinde dolaşmaktadırlar. Onun nurunda kendilerini kaybettiler. Onların kalplerinden perdeler kaldırıldı. Ruhlarına (Rableri) tecellli etti. Anlayışları açıldı (keşifleri açıldı). Ta ki onlara yakînin huzuru (esintisi) geri döndü. Onlar da (Allah'a) şükrederek yöneldiler ve O'nun güzelliğine hayran olarak varlıklarını kaybettiler. Bunun dışında talipler çeşitli yollarla kısımlara ayrıldı. Bunlar yedi tabakadır.

Bunlardan birincisi "Ehlül işârât"tır.

Önce geçtiği gibi bunlar (kalplerine gelen) işaretin kuvvetiyle (işaretin gücü nisbetinde) O'ndan (Allah'tan) isterler. Bunlar Allah katında yüksek bir doğruluk (kademe sıdkın)[83] makamındadırlar. Bunların sıfatları şöyledir. Onlar için Rableri katında ezelî bir sadakat vardır. "Kadem" kelimesiyle onlara işaret etti. Onlar tavâli'[84] ve işârat ehlidir. Onların Allah'tan nasibi budur.

---

83 Yunus 10/2. Tabir aynı şekilde bu ayette geçmekte olup ayetteki anlamı şu şekildedir. "İçlerinden bir adama; İnsanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında onlar için yüksek bir doğruluk makamı olduğunu müjdele, diye vahyetmemiz insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki, o kâfirler; bu elbette apaçık bir sihirbazdır, dediler? Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2017.

84 Tavali': Keşfin açılarak hakikatin bir müddet kulun gönül dünyasında parlamasıdır. Bu hal bir süre kalınca tekrar perdelenme olmaktadır. Kavram hakkında bilgi için bk. Kuşeyrî, *er-Risâle,* s. 76-78.

İkincisi "Ehl-i dülüc ve vülüc"dur. (Bâtınen ve zâhiren yakın olanlar)

Güçleriyle ilmin netliğini, saflığını arttırırlar. İlmin safiyeti arttıkça onların keşfinde (gerçekleşen) rü'yet de artar.

[63 b] Üçüncüsü "Mücâhede ve mübâdele ehli"dir.

Bunlar hâlis sevgiyi, muhabbetle değiştirdiler, böylece onlar için kudretin ibaresinde (tezahüründe) hakikat saflaştı. Onlar hâllerinde telvin[85] ehlidir.

Dördüncüsü "Hususiyet ehli"dir.

(Allah) bunlara katından kendisiyle Allah'a ulaşacakları şeyi ihsan etti. Onların malumda bir sıfatı görünmedi. Dış görünüşlerinde değişen bir şey olmadı. (Yani kazandıklarını bâtında elde ettiler.) Çünkü halk onların sıfatını idrak edemez.

Beşincisi "Tecrîd ehli"dir.

(Kün-Feyekün[86] emri) yani Allah'ın iradesi bu kimselerin üzerinde zuhur eder. Güç (ve kudreti) de onların üzerinde cevelan eder. Bunun sonucunda (Allah) onları sıdk deryasına götürür. Sevgilinin (Allah'ın) sevgisiyle onları sular.[87] O sudan içtikleri her yudumda sevgiliye olan yakınlıkları artar.

Altıncısı "İstîlâ ve temkîn ehli"dir.

(Hak) onları ilimlerden gayba geçirmiş, gaybların içinde (arzuladıklarını) elde etmelerini sağlamış ve her türlü örtüyle setretmiştir.[88] Eğer onlara tecelli ederse varlık bulurlar, döndürülürlerse

85 Telvin: Bir halden diğerine yükselmeyi ifade eden bu kelime için bk. Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 78-80.

86 Ayetlere telmih yapılmıştır. Bakara 2/117; Âl-i İmrân 3/47; Yasîn 36/42.

87 Şu ayete telmih yapılmıştır. "Rableri onlara tertemiz bir içki içirir." İnsan 76/21. *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli*, TDV, Ankara 2000, s. 587.

88 Burada vedai' kelimesinden sonra yazma nüshada bir boşluk veya silinti meydana gelmiş, bu kopukluktan dolayı ne tür bir örtü olduğu anlaşılamamıştır. (müt.)

(yani Allah var edici bir tecellide bulunmazsa) husus ehli olurlar. (Gaybet hâlleri devam eder, fenâda kalırlar.)

İşte bunlar Allah'ın tecelliyatı ile temizlediği ve rü'yet kapısını açtığı rûhânîlerin tabakalarıdır ki onlar altı tabakadır. Her tabakada onların karşısına bir işaret çıkar ve kerem kapılarından bir kapı açılır. Onlar da bu sebeple Allah'tan razı olurlar ve (o gaybet ve fenâ hâline) geri dönerler.

Yedinci tabaka "Muhâbât ehli"dir. Allah onlara seçkinliğin hakikatini göstermiştir. Onlar da bütünüyle varlıklarından geçmişlerdir. (Allah) Onları yeniden ayağa kaldırır. (Yokluktan var eder.) Sebepler(le aralarındaki irtibat) kesilir. Onlar için herhangi bir sebep yoktur, onları "ıstıfâ"[89] makamına seçmiştir. Onlara güzelliğinin gizliliklerini, Zatının hazinelerini ve nurunun kaynağını açmıştır. O'nun mülküne yakınlık ve azamet gözüyle baksınlar diye onlara yakınlığının izahını yapmıştır.

[64 a] Böylelikle onlar müptela oldukları şeyde yok oldular. Sıfat olarak takındıkları şeyleri (Allah) onlardan giderdi de onun azameti karşısında kayboldular. Ezeliyetinin meydanından geçtiler. Vahdaniyetinin denizinde yüzdüler. Ta ki gaybın pınarına ve tevhidin kaynağına vâsıl oldular. Neticede güzelliğinin civarında esir oldular. Yolculuktan çıktılar ve onun kerem kapısında durdular. Allah onlara dedi ki: "Ey benim mahlûkatım (kullarım) içinden seçkin kullarım! Ey mahlûkatım içindeki emin kullarım! Yüceliklerime yükselin. Bana tamamıyla yöneldiğiniz, tam anlamıyla teveccüh ettiğiniz ve yalnızca beni murat ettiğiniz için ben size hikmet hazinelerimi açtım."

Sonra cemal onların vatanı olur, kendi sıfatları kaybolmuş hâlde O'nun vasıflarıyla muttasıf olarak Allah'ın cömertlik kapısında gaybdan gayba yönelir dururlar. Sıfatları O'nun sıfatlarını

89 Yine ayetlerde geçen "ıstıfâ" kelimesine telmih yapılmıştır. Örnek olarak bk. Âl-i İmrân 3/33,42; Neml 27/59; A'raf 7/144; Fatır 35/32.

takip eder. (Hak) onları gaybına muttali kıldığı için kendilerine yakînin kaynağından ilimler verilir. Apaçık olan Hak'tan hikmetler onlara keşfettirilir. Bu zümre ehli acayip ve garaip şeylerden konuştukları hâlde nasıl olur da acayip ve garaip ehli olmazlar? Onlar, Allah'ın vahdet deryasında O'nun birliğinin kaynağına ve zatına vâsıl olana kadar yüzmüşlerdir. Bu, onların kendilerine sunulmuş nasipleri ve şahıslarına ulaşan daimi bir ihsandır. Çünkü onlar Allah'tan büyük bir kıymet üzeredirler. Allah bu kullarına ihsanların en büyüklerinden tahsis etmiştir. Hâlis rü'yete erişmede tektirler. Hakikatleri görme konusunda benzerleri yoktur. Orada birliğin ebedîliğini idrak ederler. Yakîn ilminin şahitleri olurlar.

[64 b] Buna, her türlü kirden saf olmayınca asla ulaşamazlar. Allah bizi ve sizi nurundan nuruna yükselen kimselerden eylesin, bizi ve sizi fazl u ihsanıyla zikrinin özüne erişmekle saflaştırsın, samimi kılsın.

KİTÂBÜ'L-KEŞF VE'L-BEYÂN TERCÜMESİ

[64-b] Bismillâhirrahmânirrahîm

(Rabbim kolaylaştır.)

Ebû Saîd (el-Harrâz) (rh.) der ki: Hâlık ve Berî',[90] Sâdık ve Vefî',[91]

---

90 Hâlik kavramı "hlk" kökünden gelmektedir. Allah Teâlâ için "mevcut değil iken/*yokken* bütün her şeyi var eden" anlamına gelmektedir. Geniş bilgi için bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (I-LV), Kahire ts., XIV, 1244 vd. Hâlik ismi Kur'ân'da da pek çok defa zikredilmiştir. Örnek olarak bk. Enam 6/102, Ra'd 13/16, Hicr 15/28. Berî "olumsuz hâl ve durumlardan uzak olmak" anlamındadır. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III, 240. Kur'ân'da burada olduğu gibi Allah Teâlâ'ya da isnat edilmektedir. Bk. Enam 6/19, Tevbe 9/3 gibi. Aynı kökten gelen "Bâri" ise "örneği bulunmadan yaratan" anlamına gelmekte ve Allah Teâlâ için kullanılmaktadır. Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III, 239.

91 Sâdık "sözü kabul edilir" anlamına gelmektedir. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XXVII, 2417. Kur'ân'da Allah Teâlâ hakkında "en sadık/*en doğru*" anlamında kelimenin ism-i tafdil kalıbı kullanılmıştır. Örnek olarak bk. Nisa 4/87. "Vefî" kelimesi "caymamak, yerine getirmek, sözünde durmak" anlamına gelmektedir. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, LIV, 4884 vd. Kur'ân'da Allah Teâlâ hakkında "en fazla sözünde duran" anlamında kelimenin ism-i tafdil kalıbı kullanılmıştır. Örnek olarak bk. Tevbe 9/111.

bol bol veren Râzık,[92] Bir Tek (Vâhid)[93] ve Yüce (Aliyy)[94], Mâcid[95] ve Kaviyy[96] sıfatlarıyla muttasıf; yardım isteyene yardım eden, kendisine özür beyan edilen, korunmayı isteyeni hıfzeden, kendisine tevekkül edilen, kendisini dost edinene dost olan, sadece kendisine bağlanılan, razı olduğuna yardım eden, (her türlü iş) kendisine havale edilen Allah'a hamdolsun.

O Allah ki, kudret ve yücelikte eşsiz, izzet ve şerefte benzersiz, nimetleri vermede devamlı, ihsanı bol olandır. Şeriki, benzeri ve yardımcısı olmaktan berîdir, münezzehtir. Yolları aydınlatan, açık eden, nurlandıran, seçtiği nebî ve resullerle (kendisine) yükselme yolunu sevdiren Allah'a hamdolsun. Seçtiği o resul ve nebîler risaleti tebliğ ettiler, emaneti yerine ulaştırdılar, imana davet ettiler, kâfir ve azgınlara karşı Allah için cihat ettiler. Onları, varlıkların en şereflisi ve en çok isteneni ile tamamladı, onlara ahlakı sevdirdi, şan ve şerefi onlara ikram etti. Düşüşünden sonra, peygamberiyle hakkı tekrar ayağa kaldırdı, yükselişinden sonra şirki kontrol altına aldı ve kâfirler hoşlanmasa da İslam'ı inkişaf ettirdi.

[65-a] Asırların geçmesiyle kopmayan, yenilerin eklenmesiyle pekişen, daimi, bereketli çokça salât ve selam Allah'ın Resulü'nün ve âlinin üzerine olsun.

---

92 Râzık "faydalanılan şey" anlamındaki rızk kökünden "Faydalandıran, rızık veren" anlamında ism-i faildir. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIX, 1636 vd. Kur'ân'da rızık verenin Allah Teâlâ olduğuna dair pek çok ayet mevcuttur. Örnek olarak bk. Maide 5/114, Hac 22/58.

93 Bakara 2/163 gibi pek çok ayette Allah Teâlâ'nın "Vâhid" ismine vurgu yapılmaktadır.

94 Bakara 2/255 ayette olduğu gibi pek çok ayette Allah'ın bu "Yüce" anlamına gelen ismi yer almaktadır.

95 Bu kelime ile aynı kökten gelen "Mecîd" kelimesi Allah'a nispetle Kur'an'da yer almaktadır. Hud 11/73. Müellif burada Allah'ın bu sıfatına işaret etmekte dir.

96 "Kudretli ve Kuvvetli" anlamındaki bu kelime Kur'ân'da on bir ayette yer almaktadır. Allah için kullanımına örnek olarak bk. Enfâl 8/52.

Gelelim konumuza... Tasavvuf ehlinden bir grup, enbiyanın makamı ile evliyanın makamı arasındaki ayrımı karıştırdı. Evliyanın makamını enbiyadan daha yüksek kabul etti.[97] Bu, onların, hakikatin bizzat kendisinden perdelenmiş olmaları sebebiyledir. Eğer onlardan bu konuda perde kaldırılsa idi, asıllar ayrılır ve ortaya çıkardı. Enbiyanın şefaatinin dünya ve ahirette olduğunu bilirlerdi. Birincisi (dünyadaki şefaat) peygamberlik lisanıyla, emir, şefkat ve mahlûkata nasihat şeklindedir. Onun bir benzeri de ahirettedir.

Peygamberler Rablerinin izni ile bütün yaratılmışların şefaatçileridirler. Onlar dinde önde olanlardır. Onlar dînî esaslardaki asıllarda sebat edenlerdir. Onlar dinin reisleridir, âlemler içerisinden seçilmişlerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Allah Âdem'i ve Nuh'u seçti."[98] Öyleyse, evliyanın konumunu enbiyanın önüne geçirmek neye dayalı olarak yanlış düşünenlerin dilinde dolaşıyor. Bunun hakikatini bilselerdi bu esaslar onlara ayan olurdu. Bu iddiadan Allah'a sığınırız.

[65-b] Muhakkik bilginler bu esaslarda Melik Teâlâ'nın tedbirine nazar etmiş ve Allah'ın kitabına uygun şekilde görüş beyan etmişlerdir. Halkı enbiyanın (aleyhimü's-selam) sunduklarını anlar hâle getirmişlerdir. Çünkü nübüvvet velayete ek olarak verilmiştir. Yani nebîler nübüvvetin başlangıcından önce veli idiler. Sonra Allah (onlara) velâyetin üzerine nübüvveti ziyade olarak verdi. Bu, Allah'tan onlara vazıh bir hikmet ve açıklanmış bir ayettir. Onlar amellerinde muhlis, hâllerinde dürüsttürler. Dînî hususlarda mübalağa sahibidirler. İddia sahiplerinin karıştırması iki hususta olmuştur. Bunlar Musa ve Hızır (as.), Süleyman ve Asaf (as.) kıssalarıdır. Bilmezler ki her velî bir nebînin yanındadır. İşte bu da nebînin şerefidir. Evliya mahlûkat içinde Melik'in muradına

97 Buradaki tartışmanın enbiyanın, velayet ve nübüvvet makamları arasındaki üstünlük meselesi olduğu kanaatindeyiz. (müt.)

98 Al-i İmran 3/33.

işaret etse de Allah (Azze ve Celle) nebîlere kudret lisanıyla hitap etmiştir.

Görülüyor ki enbiyâ dışındaki mahlûkat evliyanın işaretini işitmekten men olunmuştur. Çünkü her velî nebînin izinde yol alır ve onun yanında bulunur; Hızır ve Lokman'ın kıssasında görüldüğü gibi. Hızır ona demişti ki; "Sen Allah Teâlâ'nın andığı ve sevdiği Lokman'sın. Beni seni andığı gibi andı ve yırtıcı hayvanları benimle konuşurdu."

[66-a] Allah (Azze ve Celle) enbiyayı isimleri ile zikretti. Onlara kitaplar indirdi ve onları (o kitaplarda) andı. Şu ayette buyurduğu gibi: "Allah Musa (as) ile konuştu."[99] Yine Yüce Allah buyurdu: "Allah, İbrahim'i dost edindi."[100] Şanı Yüce Allah buyurdu ki: "Ey İsa, Ben seni muhakkak öldürüp sonra da katıma yükselteceğim."[101] Sübhânehû Teâlâ buyurdu ki: "Ey Davud, Biz sana yeryüzünün halifeliğini verdik."[102]

Görülüyor ki Allah Teâlâ enbiyayı isimleriyle zikretti ve onlara kitaplar indirdi. (Hâlbuki) çok azı müstesna her velî velayetiyle anılır, ismiyle veya zatıyla (nefs) değil. Onlar halktan gizlenmişlerdir. Dikkat edin, müminlerin hepsi Âdem'in (as.) çocuğudur. Onlar enbiyanın ordusu ve takipçisidir.

Yüce Allah melekleri yarattı. Bazısını bazısına üstün kıldı. Nebîlerinde bazısını da bazısına üstün kıldı. Enbiyanın üstünlüğü onları diğer mahlûkat içerisinden seçmiş olmasıdır. Allah (Azze ve Celle) şöyle buyurdu: "Onları ilim üzere âlemler içerisinde seçmişizdir."[103] Evliyanın şefkati Melik'in hikmeti iledir. Çünkü Allah (Azze ve Celle) meleklerden mukarrabîn olanları yeryüzüne indirdi ve mahlûkatın en hayırlısı olan enbiyaya gönderdi.

99 Nisa 4/164.

100 Nisa 4/125.

101 Al-i İmran 3/55

102 Sad 38/26.

103 Duhân 44/32. Ayetin öncesine bakıldığı zaman İsrailoğulları hakkında olduğu anlaşılmaktadır. Duhân 44/30–31.

[66-b] Peygamberlerin gönderilmesi, meleklerin yedinci gökten yeryüzüne rihleti/*yolculuğu* gibi yaratılışta yedinci derecedendir. Nebî'nin (sav.) şöyle dediği gibi: "Ben Âdemoğlunun efendisiyim, övünme yok."[104] Allah Teâlâ melekleri belirli (bilinen) makamlar üzere yarattı. Bütün melekler ibadet ve muamelede makamları üzere devam etmektedirler. Onlar derecelerinde yükselirler. Enbiya da kalplerinin işleyişi itibariyle onlar gibi yaratılmıştır. Çünkü meleklerin nefisleri her türlü afetten (günahtan vb.) korunmuştur. Evliya da, muamelede değil ama mârifette onlar gibi yaratılmıştır. Evliyanın ruhları da teşbihi akla getirecek hususlara meyletmekten korunmuştur. Meleklerin şerefi nefislerinin/*kendilerinin* istikâmetiyledir. Nebîlerin safveti ise kalplerinin muamelesi sebebiyledir. Evliyanın seyri ruhlarının işaretiyledir. Çünkü melekler lisanlarıyla konuşurlar, enbiya kalpleriyle istikamettedirler, evliya ise ruhlarıyla nazar ederler. Bunların hepsi kendi makamlarında şereflidirler. Mârifetlerinde gark olmuşlardır. Hepsi kendi derecelerinde en hayırlı makamdadırlar, mârifetlerinin tedbirine nazar ederler, onların hepsi Rablerinin hükmünde müsavidirler.

Görülüyor ki dünya meliklerinden her bir melik velâyet ehlinin işlerini yürütmek içindir. "Melîk" düzenleyendir, velayet ehline benzemez. Halkının isteğini bilir. İhsanlarını makamlarına ve derecelerine göre aralarında taksim eder.

104 Hadis, temel kaynaklarda "yevmel-kıyâme" ilavesiyledir. Metindeki şekli için Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî (v. 261 h.), *Sahîhu Müslim*, I-V, Beyrut ts, Tafdîlü Nebiyyinâ, XI, 383, nu: 4223; "seyyidü'n-nâs", "seyyidü'l-kavm", "benî âdem" gibi anlam olarak aynı, lafız olarak farklı hadisler için bk. Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî (v. 256 h.), *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VII, Beyrut 1410/1990, Kavlullâhi teâlâ "innâ erselnâ..." XI, 123, nu: 3092; XIV, 322, nu: 4343; Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (v. 275 h.), *Sünenu Ebî Dâvûd*, I-III, Beyrut 1409/1988, XII, 281, nu: 4053; Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ b. Sevre (v.279 h.), *el-Câmiu's-Sahîh (Sunenu't-Tirmizî)*, I-V, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts., XII, 61, nu: 3548.

[67-a] Mahlûkatı yaratan, yaratılmışların suretlerini belirleyen, farklılıklarına göre rızklarını taksim eden zikri yüce Allah Teâlâ, meleklerin rızıklarını da kendilerine taksim etti. Meleklerin payını "ubudiyette istikâmet" olarak takdir etti. Enbiyanın rızıklarından paylarını da nefse ait, kalbe ait, tab'a (bedene) ait olmak üzere üç çeşide ayırdı. Nefsin kısmeti yenilen ve içilenlerdir. Tab'ın payı kadınlardan ve güzel şeylerden verildi. Kalbin nasibi ise kitap, hikmet ve risaleti tebliğ olarak verildi. Evliyanın kısmeti ise bu taksimattan nefsin nasibi, tab'ın nasibi ve kalbin nasibi ile mücadeledir (münâzeledir). Nefsin payı yiyecek ve içeceklerden, tabiatın (bedenin) payı mübah şeylerden, kalbin payı da nefsin hakikatini bilmedir (mârifet). Enbiya, evliya ve diğer mahlûkatı Allah şu ayette buyurduğu gibi şereflendirdi: "İzzet Allah'ındır, Resulü'nündür ve müminlerindir."[105] Allah'ın izzeti kendindendir, kendi dışında bir şeye bağlı değildir. Enbiyanın izzeti, Melik Teâlâ'nın izzet vermesiyledir, müminin izzeti ise tevhidin (Allah'ı tek bilmesi ve inanması) şerefiyledir. Tevhidin şerefi de Melik Teâlâ'nın telkini ile olmuştur.

Enbiya ile evliyanın makamını bir tutmak, hiç kimse için mümkün değildir. Çünkü evliyanın kalpleri mahlûkatın bilgisini ve onların makamlarını ihata etmekten müstağnidir. Onlar velayet makamı ile meşgul olurlar. Melik Teâlâ'nın dilemesini bekler, nefislerini muhâsebe ederler. Sonuç olarak onların ilmi, işlerindeki noksanları bilmeleridir.

[67-b] Kendilerini asla nefislerine vermezler (meşgul olmazlar, hasretmezler). (Kaldı ki,) nasıl olup da başka şeyle meşgul olsunlar. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "O gün (ahirette), herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır."[106] (Müellif Ebû Saîd) der ki: Evliyanın alameti kendilerinin aleyhine olsa bile, dünyada kalplerine gelen havâtırı bilmeleridir. Dünyada mârifetlerinin ted-

105 Münafikun 8/63.

106 Abese 80/37.

birine nazar etmeleri onlar için bir "hayret"tir. Diğer mahlûkatın hayreti ise kıyamet günündedir.

Ubudiyetin hakikatinden perdelenmiş iken kişi nasıl olur da **"ben ve sen"** demekle meşgul olur. Görmez misin ki, bu şekilde iddia eden şeytandan oldu. O (şeytan) "Ben ondan (Âdem'den/*insanoğlundan*) hayırlıyım, beni ateşten, onu topraktan yarattın."[107] demişti. Bütün mahlûkat içerisinde **"ene** (ben)" diyen bir kimsenin sözü, kibirden kaynaklanan ve ubûdiyetten kör olmaktan ileri gelen bu (şeytanın) sözü gibidir. Kul "ben" deyince Allah Teâlâ "Sen değil, **Ben!**" buyurur. Kul "Sen" deyince ise Allah Teâlâ "**Ben ve sen!**" buyurur.

Evliyanın aralarındaki üstünlük bu türdendir. Onlardan hiçbiri "ben" demez. Çünkü Allah Teâlâ onları varlıkların en aşağısından en şereflisine yükseltti. Denizdeki işaretini hatırlaması için nebîsi Mûsâ'yı (as.) Hızır'ın yanına sabır için gönderdiğinde (ortaya çıktı ki) kimin işareti nefsine olursa bela ve sıkıntıdan uzak kalamaz. "Ben" demesi âdemoğlunun nefsine işaretinin sebebidir. Kalbinin, kalbinden de organları yoluyla bütün bedenine (yayılan) sıkıntıyla (mihnet) imtihanıdır. Eğer bütün kalpler Hakk'ı kabul etseydi o zaman Hak bütün "âlem"de ve her bir şeyde görünürdü.

[68-a] Bu ilim, Allah'ın, muhabbetiyle kalplerini teskin ettiği kimseler olan ilham ehli ve kendilerine bast (inbisat/*eşyayı kuşatma*) hâli verilmiş olanlar dışında kimsede yoktur. Evliyadan bir grup şöyle dedi: "*Allah, Mûsâ ile konuştu.*"[108] Enbiya ile de meleklerin vahyetmesiyle konuştu. Müminlerle ise kendinden gelen bir ilham yoluyla konuştu. Bu, Allah'ın Hz. Mûsâ'nın annesine ilham ettiği gibidir ki O şöyle buyurdu: "*Biz Mûsâ'nın annesine vahyettik.*"[109] Allah'ın vahyi ancak ona idi, ona emretmesi de Allah'ın bal arısına

107 A'raf 7/12.

108 Ayete telmih vardır. Bk. Nisa 4/164.

109 Kasas 28/7.

ilham etmesi gibi[110] ilham yoluyla oldu. "Onu (Hz. Mûsâ'yı) bir sandığa koy dedik, annesi de koydu."[111]

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Rabbin bal arısına 'Ağaçlardan ve dağlardan evler edin.' diye vahyetti/*ilham etti*."[112] Yine Allah Teâlâ şöyle buyurdu. "Allah (Kâbil'e), kardeşinin (Hâbil'in) cesedini nasıl gömeceğini göstermek için, Âdem'in oğlu da öyle yapsın diye bir karga gönderdi."[113] Hayvanlara da ilham etti. Sonra onları, Allah katında değerli olduğu için Âdemoğluna musahhar kıldı.

Diğer mahlûkata olan üstünlüğü sebebiyle âdemoğluna ilham edilmiştir. Enbiyadan öyleleri vardır ki onlara melekle vahiy gönderilmemiş, ilham veya rüya yoluyla (vahiy) gönderîlmiştir. Bu şekil ilhama müminlerden "sıddîk" (mertebesinde) olanlar vâris olmuştur.

Bazı kimseler iddia etmişlerdir ki Allah Teâlâ enbiyaya alametler ve mucizeler (ayetler) verdi. Onları (bu ayetlerle) diğer insanlar arasında özel bir konumda kıldı. Bunların hiçbiri peygamberler dışında diğer insanlara verilmemiştir. Allah peygamberlere kerametler ve mucizeler verdi. Mucizeler de peygamberlerden başkasına verilmemiştir.

[68-b] Kerametler Allah'ın, peygamber olarak gönderdiği kullarına ilim, hikmet ve fayda olarak verdiği rahmetinin ta kendisidir. Mucizeler ise sadece peygamberler içindir. Onun dışında hiçbir kimseye verilmez. İbrahim (as.) kıssasını görmez/*bilmez* misin? Allah "Ey ateş! İbrahim'e soğuk ve esenlikli ol."[114] diye buyurdu. Yine Rabbine teslim olarak/*dayanarak* kuşları diriltmesi (İbrahim'in as.) kerametlerindendir/*mucizelerindendir*. Aynı şekilde kendi azametini ve celalini görmesi için (Hz. Muhammed'i

110 Ayete telmih vardır. Bk. Nahl 16/68.

111 Tâhâ 39/20.

112 Nahl 16/68.

113 Maide 5/31.

114 Enbiyâ 21/69.

sav.) huzuruna yükseltmesi kerametlerdendir. Yine kendilerine (ona tabi olan) evliyaların ihsan edilmesi peygamberlerin kerametlerindendir.

Mucizeler ancak peygamberlere verilir. Kerametlerin ise sadece enbiyaya has olması uygun değildir. Sıddıklara da vardır, zaruret zamanlarında rahmet istediklerinde ve Allah'ın lütuf ve merhametine yöneldiklerinde -sıddıkların dışındaki- müminlere de vardır.

Böylece Allah'ın kereminden ve ihsanından dışlanmış olmazlar. "Muhakkak Allah dilediği şekilde işlerini yürütür."[115]

Diğer bir açıdan, enbiyanın zikri ilm-i ezelîde geçti. Çünkü ilk yaratılan ve peygamber olan Hz. Âdem (as.) idi. Diğer bütün mahlûkat onun sırtından (sulbünden) çıktı. Fer'in onun zatında aslın önüne geçmesi caiz değildir. Çünkü nebilerin ilki Âdem (as.) sonuncusu ise Muhammed'dir (sav.) ki onların hepsine tabi olunmuştur.

[69-a] Onlar (nebiler) Kitap ve sünnete sımsıkı tutunurlar. Bilesin ki her bir peygamber nefislerine işaret mihnetiyle imtihan olurlar. Allah bu imtihanı onların uyanış sebebi kılmıştır. Bu (bazen) evliyadan birinin bir sohbeti olur, bazen velînin lisanından dökülen bir hikmet olabilir. Yahut da (hakka) mârufa dair bir işaret... Eğer velî hicap mihneti ile imtihan olmuşsa kalbini, kalbin salahının sebebi olan muhabbet kaplar. O, enbiyaya benzer, şu kadar var ki o, kalbi ile hidâyet eder ve enbiyanın izleri üzere çalışır.

Her velî enbiyanın risaletine uyandır. Her nebî meşiet ve hidâyet gereği evliyanın hikmetine karşı müşfiktir. Her velî bir nebînin muhabbetindedir, mütevazıdır, hakkıyla bilendir (âlim), onun hürmetini bilendir (ârif), onların menzilinde alçak gönüllüdür; Allah Teâlâ nebîleri ve resulleri diğer

115 Bk. Hûd 11/107 ve Bürûc 85/16. ayetler.

yaratılmışlar arasında asker içindeki kumandan gibi yapmıştır. Diğer asker ve işçiler ordunun sahibine yol bulamazlar. Kendileri için (komutanın) işaretine tabi olur, emrine itaat eder ve yasağından kaçınırlar. Bu sebeple onlardan her biri enbiyadan aşağıdadır. Evliyadan olan mürseller (özel olarak görevlendirilmiş olanlar) ise onların (müminlerin) altında değildir. Rablerine itaatten geri durmaz, O'nun nebî ve resullerinin yolunu izlerler. Allah Teâlâ yakınlık ve atayı, enbiya, resuller, evliya ve sıddıklara ihsan etmiştir.

[69-b] Sair yaratılmışlar yani müminler için rızıklar var edilmiştir. Diğer dünya mülklerini buna kıyas et. Taksimat yaparken, komutanlar, vezirler, ulu kişiler, kalabalık arasından askerlerini ayırırlar, onları kendilerine yakın kabul ederler. Bu vezirler, komutanlar, ulu kişiler verdikleri erzakı bölüştürmeyi ordunun diğer mensuplarına değil de kendi yakınlarına yaparlar. İhsanın taksimi taksim eden (mu'tî) tarafından yapılır. Hikmetin inzali de peygamberlerin (enbiyanın) ve velîlerin kalbinedir. Enbiyanın (seçilmesinin) hikmeti Âlemlerin Rabbi'nin kelamına uygun olarak gerçekleşmektedir. Çünkü enbiya, Allah'ın fiilleri ile hemhâl olmuştur. Emr (kün emri) lisanı ile Allah'ın yardımına mahzar olmuştur. Evliyanın hikmeti ise kudret denizindendir. Çünkü evliya, enbiyanın risalet gereği mahlûkatı Allah'a davete memur olmasında, Melik Teâlâ'nın tedbirine nazar etmiştir (muttali olmuştur). Bununla beraber onların kalplerini hidâyet nuru, hizmet ışığı, mârifet aydınlığı aydınlatmıştır. Evliyanın işareti enbiyanın ibadetinden daha zayıftır. Enbiyanın lisanı ise marufu eda (yerine getirmek) ile emrolunmuştur.

Enbiyanın ruhları mârufla bir arada olmak üzere hazırlanmıştır. Evliyanın lisanları Mevla'nın zikri ile hareket hâlindedir. Kalpler Mevla'nın meşietine (dilemesine) nazırdır. Ruhları Mevla'ya yakınlığa işaret etmektedir.

[70-a] Evliya'nın lisanında emir (Allah'ın emri ile memur olma) mihneti (ağırlığı) yoktur. Onların kalplerinde azamet mihneti de yoktur. (Evliyanın) ruhlarında nazar mihneti yoktur. Bu sebeple lisanlarının saflığı ince ve latif hâle gelmiştir. Kalplerinin nazarı ise neşe ve sevince dönmüştür. Ruhlarının işareti ululuk, tahayyür ve kararın gitmesiyledir. Görmez misin ki enbiyanın kelamı sükût ve karar iledir. Kalplerinin işareti itminan üzeredir. Ruhlarının sohbeti ünsiyet üzerinedir.

Evliya ve enbiya arasındaki bu ayrımı işitmek evliya üzerine vaciptir. Bu işin hakikatinden bahsetmek, iddianın afetinden vazgeçmek zan ve töhmetin helâkinden kurtulmaktır. Görmez misin, Allah Teâlâ arzı yağmur ve nebat ile süsledi ve onu sultanla mamur etti. Gökyüzünü güneş, ay ve yıldızlarla süsledi. Bunun gibi dini de nübüvvet, risalet ve kitapla süsledi. Bitkileri (beslenmeleri için) yaratılmışlara taksim etti. Yağmurun yağmasını arza/*yeryüzüne* (az veya çok olmak üzere) bölüştürdü. Yaratılmışların işlerinin düzenlenmesi ve kalplerinin teskini için hükümdarları sebep kıldı. Gökteki güneşi ışığıyla yeri aydınlatması için yarattı. Yerin onun ışığından ve nurundan faydalanmasını sağladı. Ay ve yıldızları da aynı şekilde (yarattı).

[70-b] Tıpkı bunlar gibi iradesi gereği kitap indirdi. Seçmek suretiyle peygamberler gönderdi. Ve (sonsuz) ilmiyle nübüvveti beyan etti. Hakkı kabul ve Melîk'in tedbiri hususunda velayet ehlini faydalandırdı. Her nebî ve velî irade (meşîet) denizinde gark olmuştur. Çünkü bütün bu olanların aslı Allah Tebâreke ve Teâlâ'nın dilemesi (meşîeti) iledir.

KİTÂBÜ'L-FERÂĞ TERCÜMESİ

[71-a] Şeyh Ebû Saîd el-Harrâz'ın (rh.) sözlerinden...

İşârât ilmi (tasavvuf ilmi) konusundaki kitaplardan olan *Kitâbü'l-Ferâğ* ve *Kitâbü'l-Hakâik.*

[71-b] Bismillâhirrahmânirrahîm. Şeyh Ebû Saîd (rh.) der ki: Bilesin ki insanlar Mevlâ'yı zikir konusunda kendi nefisleriyle meşgul olsalar, bunun dışındakilerden uzaklaşır ve kendilerini Rablerinin zikirde bulurlar.

Himmetleri ve muratları konusunda Allah'ın birlikteliğini yeterli bulan, başkasına ihtiyaç duymayan kimseler kendine yeterliliğe (kifayete) nail olurlar. Çünkü onlar bilirler ki Allah Teâlâ mahlûkatı yarattı ve rızıkları taksim etti, muradı gereğince işleri düzenledi. (Ve yine bilirler ki) bu sebepler âriflerin mârifetinde (bilgisinde) Mevlâ'nın tedbiriyle meydana gelmiştir. Bunun sebebi, yaratılmışı uyarmak, Mevlâ'nın emrettiği ubudiyetin düzgün olması, Mevlâ'nın hükmüne karşı olan muamelede ihlasın gerçekleşmesidir. Bütün bunlar Mevla'nın zuhuru, mârifetin saflaşması ve Mevlâ'nın kulu şereflendirmesi için Allah'ın muradıdır.

Ubudiyetin düzgünlüğü (istikâmeti) şu üç şeydedir: Nefsin çalıştırılması (ictihâd), kalbin sükûnu, tab'ın (nefsin) fenâsı.

Muamelenin vefâsı şu üç şeydedir: İradeyi korumak, kalbin Allah'a yönelmesi, ruhun dilemeyle (meşîetle) alakası.

Tevhîdin ihlası şunlardadır: Teşbihi terk etmek, vahdaniyetin vücut bulması, ferdâniyeti müşahede etmek.

Ma'rifetin saflığı şu üç şeydedir: İradeyi terk etmek, himmetin fâniliği, dilemenin, istemenin kaybolması.

[72-a] Allah Teâlâ'nın şu buyruğunda olduğu gibi "Her canlı yok olacaktır, sadece Celal ve İkrâm sahibi Rabb'in (Allah) hariç."[116] "Allah dışında her varlık yok olacaktır."[117] "Her nefis ölümü tadacaktır."[118] Nefis ve ona ait olanlar yok olur. Tab'/*beden* ve ona ait olanlar fânidir. Kalp ve ona ait olanlar yok olur ama mâruf ile mârifet bâkidir. Hak'la beraber ruh bâkidir. İlm-i sâbıkta olan velayet bâkidir.

Nefsin ölümü şu üç şeydedir: Mahlûkattan ümit kesmek, mahlûkatın methinden isteğini kesmek, mahlûkatın şereflendirmesine karşı gözün kör olması.

Tab'ın fâniliği şu üç şeydedir: Sırrın, mârufu bilme konusunda gayret göstermesi, yardım (tevfîk) beklemede nefsin harekete geçmesi, Mevlâ'ya muttali olma/*kavuşma* konusunda irâdeyi korumak.

Kalbin fenâsı şu üç şeydedir: Kalbin zâhirine gaybın açılması, Mevlâ'nın nazarının ve gayretinin gönül üzerine olması,

Mârifetin bekâsı şu üç şeydedir: Birincisi, onun bekâsı kendinden gayrinin fenâsıyladır. İkincisi, onun bekâsı sırrın bekâsındadır. Üçüncüsü, onun bekâsı ilmin bekâsındadır.

[72-b] Velâyetin bekâsı şu üç şeydedir: Birincisi, ilmin cereyanında; ikincisi, misakta (söz verildiğinde) gerçekleşen (velayette); üçüncüsü de Âdem'in yaratılışı esnasında.

Allah Teâlâ'nın şu buyruğu gereğince: "(Meleklere hitaben)

116 Rahman 55/26.

117 Kasas 28/88.

118 Ankebût 29/57.

Ben sizin bilmediklerinizi bilirim."[119] Allah Teâlâ Âdem'i yarattığında, kudretiyle Âdem'in sulbünü yaratacağını ve onu evliya ve enbiyanın meskeni kılacağını biliyordu. O'nun ilmi, evliya olsun enbiya olsun onun sulbünden zuhur edenleri kuşatmıştır. Melekler bunu bilmiyordu. Sonra (Allah) kudretiyle bütün ruhları Âdem'in sulbünden çıkardı ve ruhlar Rablerinin "**elestü birabbiküm**" sorusuna "**belâ**"[120] diye cevap verdi. İşte ruhlar bu vakitteyken Allah'ın muhabbeti evliyanın ruhlarına oldu. Allah düşmanlarının ruhları ise o zaman (elest bezminde) nefis ve tabiatlarından/*bedenlerinden* ayrıydı. Allah Teâlâ mahlûkatın nefis ve tabiatlarını yarattığı zaman evliyanın nefis ve tabiatları, Allah düşmanlarının nefis ve tabiatlarından ayrıldı. Allah düşmanlarının nefis ve tabiatı, olduğu hâl üzere, dalalet ve azgınlık üzere kaldı. Bu sebeple Allah düşmanlarının ruhları Hakk'a icabetten uzak oldu. Evliyanın ruhlarının Rablerine icabeti ise ebediyete kadardır. Allah da mutlak surette ebedîdir. Evliya ebedî ilimde âlemle ilgili bilgilere sahipti. Onlar Hakk'a icabet ettikleri için nefisleri semavî bir tabiat üzere mühürlenmiş şekilde yaratılmıştır. Nefislerinin icabeti ubûdiyetle ilgilidir. Kalplerinin icabeti ise muameleyle ilgilidir.

[73-a] Ruhlarının icabeti de mârufu müşahedeyle ilgilidir. Diğer mahlûkatın ruhları Rablerine icabet eder bir şekilde mutmaindir. Çünkü ruhlar "bekâ" makamında yaratılmıştır. Müminlerin ruhlarının yaratılması "nur" makamında, kâfirlerin ruhlarının yaratılması "zulmet" makamındadır. Allah Teâlâ'nın şu kavli gereğince ki: "Cinleri ve insanları bana ibadet etmeleri için yarattım."[121] Cinlerin ve insanların Allah'a (celle ve alâ) muhalefeti, ruhlarıyla değil nefisleriyledir. Halkın peygamberlere icabeti nefisleriyledir, ruhlarıyla değil. Çünkü yaratılmışlar birbirinin sulbünden çıkmıştır. O ruhun bekâsıyladır ve onun rütbeleri de ruhun bekâsıyladır.

119 Bakara 2/30.

120 A'raf 7/172.

121 Zariyat 51/56.

Müminlerin ruhları bedenlerini kerih görmektedir. Onların bedenleri ruhlarının zindanıdır. Kâfirlerin ruhları ise bedenlerine uymaktadır (itaat etmektedir), bedenleri ruhlarını esir almıştır. Hz. Peygamber'in şu hadisi gereğince ki: "Kim Allah'a kavuşmayı isterse (severse-muhabbet istemenin son noktasıdır) Allah da ona kavuşmayı ister. Kim de Allah'a kavuşmayı istemezse Allah da ona kavuşmayı istemez."[122] Müminlerin ruhları Allah'a kavuşmayı istemektedir. Çünkü Allah Teâlâ onları semâvî olarak kerem makamında yaratmıştır. Sonra onu indirmiş ve gayb makamında, his makamında kılmıştır.

[73-b] Ve o Rabbinin davetini beklemektedir. Mümin fenâ mevkiinden bekâ makamına ulaşmak için (ruhun) o âleme göçmesini şiddetle ister. Kâfirlerin ruhları ise zulmet makamında yaratılmıştır, böylece şehvet makamına iner. Onlar kendilerini çağırdığı gün Rablerinin davetinden korku içindedirler ve onlar peygamberlerin (as.) davetini işitmekten gafildirler. Hak'tan yüz çeviririler ve ruhları da vefat anında peygamberi kerih görür. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: "İnsanlar o gün, o sesi gerçekten işiteceklerdir. İşte bu, (kabirlerden) çıkış günüdür. Kuşkusuz, dirilten ve öldüren biziz. Dönüş bize olacaktır."[123]

Tevhîd ehli ve akıl ehli bu usule/*esaslara* ve bu şerhe/*izaha* dikkatle baksın. Çünkü halkın geneli ona ihtiyaç duymaz. Çünkü onlar usulü öğrenmek yerine furûu öğrenmekle meşguldür. Hâlbuki akıl ehlinin yapması gereken hikmetin beyanını ve dinin esaslarını öğrenmektir. Ta ki problemler hâllolsun ve çözümüne ulaşabilsinler. Bundan sonra Mevlâ'nın tedbiriyle meşgul olsunlar, Mevlâ'nın efâline/*fiillerine* nazar etsinler.

Allah Teâlâ'nın Davûd'a (as.) buyurduğu gibi, "Beni isteyen

122 Buhârî, *Sahîh*, Bâbu men ehabbe likâellâh, XX, 165, 166, nu: 6026, 6027; Müslim, *Sahîh*, Bâbu men ehabbe likâellâh, XIII, 183–186, nu: 4844–4847; Tirmizî, *Sünen*, IV, 229–230, nu: 986–987.

123 Kâf 43–42/50.

beni bulur, benden başkasını isteyen beni bulamaz."[124] Rabbini isteyen her talip, Mevlâ'nın muradı ve ihsanı olmaksızın O'nu bulamaz. Çünkü Mevlâ'yı talep hususunda yaratılmışın istemesi unutma ve cehaletten hâlî değildir.

[74-a] Hz. Mevlâ kulun dünya ve ahirette sözlerini bilendir. Ârifler Mevlâ'yı müşahede ederler. Allah'a mârifet usulüyle vasıl oldukları hâlde Mevlâ'yı talep ederler. Hâlik ile meşgul olmaları sebebiyle halktan hicap olunmuşlardır/*gizlenmişlerdir*. Allah Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi: "Allah'ın öyle kulları vardır ki ne ticaret ne de alış veriş onları Allah'ı zikretmekten alıkoyar."[125] Bilesin ki dinin esasları hükemânın/*hakîmlerin* ve âkil kimselerin istinbatları üzeredir. Hikmet sahibi kimselerin istinbatı ise usul-i dini bilme, usul-i nefsi bilme ve usul-i dünyayı bilme şeklindedir. Çünkü usul-i din/*dinin esasları* Mevlâ'nın muradıyla bağlantılıdır. Usul-i nefs ise usul-i dünya ile bağlantılıdır. Bunların hepsi Mevlâ'nın muradı gereğince mârifet erkânını gerçekleştirmekle kaim olurlar.

Allah Teâlâ'nın şu buyruğunda olduğu gibi "Dilediğine rahmetini özel kılar."[126] Mevlâ eşyanın esaslarına işaret etmektedir. Mevlâ'nın dilemekle ilgili hitabı enbiya ve evliyayadır. Yine Mevlâ'nın ayetlerde olan umum hitabı müminleredir. Mevlâ'nın kâfirlere olan hitabı onların fiilleriyledir. Allah Teâlâ'nın şu buyruğunda olduğu gibi: "Allah iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin dostu ise şeytandır. Onları nurdan karanlıklara götürür."[127] Bunların hepsi Allah'ın dilemesiyledir. Müminler ise ebedî surette Rablerinin muradına uyarlar.

124 Metni "من طلبني وجدني و من طلب غيري لم يجدني" Men talebenî vecedenî ve men talebe ğayrî lem yecidnî" şeklinde olan bu ifadeye hadis kaynaklarında rastlanmamıştır.

125 Nur 24/37.

126 Bakara 2/105.

127 Bakara 2/257.

[74-b] Ve onların ruhları da başlangıçtaki ve emir (âlemindeki) icabete uygun hareket eder. Onlar şu anda da açık olsun gizli olsun Allah'ın emrine uygun hareket ederler. Onlar ahirette de Allah Teâlâ'nın rahmetini ve ikramını beklerler. Eğer mahlûkatın hepsi Hak konusunda uyanık olsaydı dünya onlar için Allah'ın cemalini gösteren bir ayna olurdu ve ona ibret nazarıyla bakarlardı. Gaflet, sehv ve nisyan onları kapladığında vehimleri hakkın parıltılarını (keşfetme, görme hususunda) kısalıyor ve ilimleri işlerin bâtınını idrakte aciz kalıyor. Güç ve kuvvet ancak azamet sahibi Allah'ındır.

Bilesin ki Allah Teâlâ kullarından tevhîdleri/*inançları* kadar amel talep etmektedir. Çünkü tevhîd bütün amellerin kaynağıdır. Âdemoğlunun şerefi tevhîdinin/*imanının* değeriyledir. Eğer kul tevhîd konusunda samimi olduğu hâlde ihlastan bilerek gafil olursa onun ameli nakıstır, kabul noktasında uygun değildir.

Eğer kul tevhîd konusunda ârif-i billâh ise tekellüfsüz ve tedbirsiz olarak (zorlama olmaksızın) ilminde de ihlastan hâlî değildir. Çünkü amellerde ihlâs, inançta Mârufu (Allah'ı) bilmektir, kalbin ahvalinde de mârifet nurunu (yakalamaktır).

Kalpteki mârifet nurunun semeresine (meyvesine, neticesine) gelince o, şevktir. Mâruf'u şevkle istemedir, Mevlâ'ya yönelmedir (inâbe) ve O'na muhabbettir.

[75-a] Şevkin meyvesi ise gecenin karanlığında ve gündüzün aydınlığında âşıkların kıvılcımlarıyla lisanın açılmasıdır. Mevlâ'ya yönelmenin (inâbe) meyvesi ise hatalardan dolayı yalvarmaktır. Muhabbetin meyvesi ise Mahbûb'un zikriyle kalbin açılmasıdır.

Bilesin ki, şevkin nuru havfın nurundan daha üstündür. Havfın nuru zühdün nurundan daha üstündür. Muhabbetin nuruyla bedenler ürperir. Ruhlar mahbuba kavuşmak için şevkle bekler. Eğer şevk nuru, sevenlerin kalplerine ulaşırsa onları karıştırmakla

yetinmez. Çünkü şevkin nuru yakıp tutuşturan bir ateştir. Havf nuru ise ateşin odunu yiyip yok ettiği gibi (bedendeki) etleri ve kemikleri yiyen bir ateştir. Zühd havfın ziyneti, havf da zühdün ziynetidir. Zühd ve havf fikirden ayrılmış iki daldır. Yine bu ikisi, Allah'a duyulan şevkten ikiye ayrılmış dallardır. Muhabbet makamı diğer menziller ve makamlar arasında cem makamı gibidir. Bu makamlar biri diğerinden daha faziletli nurlardır. Ve yine bunlar nefis taşıyanların kalplerinde kaydedilmiş makamlardır. Şevk makamı (menzil) ise amel ehline göre büyük bir makamdır. Muhabbet makamı da müridlere göre şerefli bir makamdır. Havf makamı da zâhitlere göre yüce bir makamdır. Velayet ehli bu makamların hepsini isterler. Mârifet ehli ârif olmaları hasebiyle bu hâller (ahval) ile şereflendirilmiştir.

[75-b] Ârifin kendisi ise mârufu bilmekle (mârifet) hâllerden hicaplanmıştır. Mârifet ehlinin ilk makamı iftikar/*fakr* (ihtiyaç duyma) ile tahayyürdür/*hayrettir*. Sonra ittisal (kavuşma) ile birlikte sürur (neşe) gelir. Sonra intibâh (uyanış) ile birlikte fenâ gelir. Sonra intizâr (bekleyiş) ile birlikte bekâ gelir. Yaratılmış bir varlık bunun daha üstüne erişemez.

Bu makamlardan (söz etmenin) hikmeti kudretin delillerini vasfetmektir. Çünkü Allah Teâlâ enbiya ve evliyanın kalplerini hikmetin, risâletin ve nübüvvetin hazineleri kılmıştır.

Kitaplar bazen inkıtaya uğrayabilir, hikmet ise asla inkıtaya uğramaz. Çünkü hikmet enbiya ve evliyanın kalplerinin sırlarına uzanan Hüda'nın yolunun bizzat kendisidir. Zâhitlerin hikmetten nasibi dünyayı zemmetmek, ahireti methetmektir. Müştakların hikmetten nasibi kalbin hayreti ve rahatsızlığın (kargaşanın, dalgalanmanın) gitmesidir. Muhiblerin hikmetten nasibi ayetleri zikretmektir. Ârifilerin hikmetten nasibi Mâruf'un (Allah'ın) esrarından (elde ettiği) işarettir. Bunların hepsi Rablerinin dilemesiyle ve onlara ihsanıyladır.

Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Eğer Allah'ın size olan fazlı ve rahmeti olmasaydı sizi hiç kimse temize çıkaramazdı. Fakat Allah dilediğini temize çıkarır."[128] Âdemoğlunun amelleri Allah Teâlâ'nın fazlıyla veya adliyle hükmetmesi için adalet ve fazilet arasında durmaktadır. Mârifet, yakîn ve hidâyet Ma'ruf'un dilemesinden müminlerin kalplerine doğrudur.

[76-a] Bütün müminlere gereken ihsandan (atâ) dolayı Allah'a nazar etmek ve amellerini görmeksizin Allah'a tevekkül etmektir. Çünkü âdemoğlunun amelleri noksandan (kusurdan), unutma ve gafletten hâlî değildir. Allah'ın vermesi ise kâmildir, mükemmeldir, onda noksan yoktur. Tevhîd ehlinden her kim ameline nazar ederse kalp rahatlığı bulamaz. İşin doğrusu, ameline nazar etmesi onun hicabıdır. Eğer emrin hakikatine nazar etselerdi hidâyet, risalet, mârifet ve kitap konusunda minnet onları elbette ilmen kuşatırdı.

Başlangıçtaki nazar ubudiyet yoluyladır. Sondaki nazar ise tahayyür ve zaruret yoluyladır. Hz. Peygamber'in (sav.) şu buyruğunda olduğu gibi: "Bir kul için mebde (başlangıcı) ve müntehası (sonu) ile ilgili olarak hatalı, eğlenen ve unutan kul olmak ne kadar kötüdür."[129] Ruhlar başlangıçta Mevlâ'ya nazar ederler, müntehada ise kalpler Mevlâ'nın affına ve rahmetine nazar kılarlar. İster saîd ister şaki olsun yaratılmışların hepsi bu ikisi arasındadır.

Evliyanın saîd (cennetlik) olması Allah'ın başlangıçtaki (mebdedeki) nazarı sebebiyledir. (Allah) düşmanlarının cehennemlik olması ise başlangıçtaki muradın hükmünden dolayıdır. Mahlûkattan her bir sınıf arasında bu hüküm caridir.

---

128 Nur 24/21.

129 Tirmizî, *Sünen*, Sıfâtu kıyâmet 17, IV, 545–546, nu: 2448; Hâkim, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Nîsâbûrî (v. 405 h.), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, I-IV, Beyrut 1411/1990, XVIII, 256, nu: 7998; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Bâb 5, XVII, 399, nu: 19880; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn (v. 458 h.), *Şu'abu'l-Îmân*, I-VIII, Beyrut 1410, XVII, 221.

Bunların hepsi Mevlâ'nın dilemesi (kaza) ile gerçekleşmiştir. Evliya olsun kâfir olsun hepsi ilâhî meşîetin esiridir. Allah Teâlâ'nın şu buyruğu gibi: "Allah kimi hidayete erdirmeyi dilerse onun kalbini İslam'a açar (şerheder). Kimi de saptırırsa göğsünü daraltır."[130] Evliya'nın kalpleri (işte bu minval üzere) Allah'tan bir ihsan (fazl) ve rahmet olarak açılmıştır.

[76-b] Kâfirlerin kalpleri ise Allah'ın hükmü ve adli gereğince daraltılmıştır. Çünkü Allah velînin ve kâfirin hareketini bilendir. Evliyanın hareketi Allâm (olan Allah)'ın ilminde bellidir ve ona uygundur. Kâfirin hareketi de Cebbâr'ın hükmünde bellidir ve ona uygundur. O Allâmü'l-Ğuyûb'dur. Gayb, bil-külliye O'nun ilminde açıktır/*görünmektedir*. "Göklerde ve yerde zerre kadar bir şey ondan gizli kalamaz. Ne küçük ne de büyük hiçbir şey yoktur ki apaçık bir 'Kitap'ta yer almasın."[131]

Allah Teâlâ'nın meleklere olan hitabını görmez misin? (Ki O, şöyle buyurur:) "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim."[132] Allah Âdem'i (as.) kudretiyle yarattı, ikametini cennet olarak takdir etti, yaşantısını da işaret hâli ve gaflet hâli olarak iki hâl üzere orada belirledi. Yaratılmışları onun sırtından (sulbünden) çıkardı, siretlerini onun hâletine benzetti. Evliya, ittiba ettikleri hâllerde onun izinden gider. Düşmanlar (kâfirler) da kendi şehvet hâllerinde onun izinden gider. Mevlâ mahlûkatın uyanıklık ve gaflet hâllerini en iyi bilendir. Ve yine evliyanın neşv mekânını da kâfirlerin neşv mekânını da en iyi bilendir.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Rabbinin izniyle güzel beldenin bitkisi (güzel) çıkar, kötü olandan ise faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz."[133] Bize gereken, Allah (azze ve celle) için bu "emir/*takdir*" konusunda teslim olmaktır. Karşı çıkmayı bırakıp evvelde

130 En'am 6/125.

131 Sebe' 34/3.

132 Bakara 2/30.

133 A'raf 7/58.

ve ahirde Mâruf (olan Allah)'ın çağrısını, bilgileri ölçüsünde hakîmlerin (ilim ve hikmet sahibi kimselerin) lisanından (anladığımız kadarıyla) olup biteni kabul etmektir.

[77-a] Allah Teâlâ mahlûkatın ahvalini mebde ve meâdda en iyi bilendir. İblis'in kıssasını bilmez misin ki, Allah onu ateşten yarattı, rızkını da cehaletten verdi. Âdem'i ise topraktan yarattı, mârifetle rızıklandırdı. İblis'in rızkının semeresi kibir, Âdem'in rızkının semeresi fakr ve Rabbine ihtiyaç duymasıdır. Allah Teâlâ'nın İblis'ten şu sözü hikâye ettiği gibi ki, o şöyle demişti: "Ben ondan daha hayırlıyım."[134] Âdem de demişti ki: "Rabbim biz kendimize yazık ettik, eğer sen bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen elbette hüsrana uğrayanlardan oluruz."[135] Her kim "Ene (ben!)" derse o mârifetten hicaplanmıştır. Her kim ki Rabbine, O'na muhtaç olduğunu ifade ederek "Ente (Sen!)" derse artık onun kalbi mârifet için açılmıştır.

Bilmez misin ki meleklerin, "*Biz seni tesbih ediyoruz ve seni takdis ediyoruz.*"[136] sözü üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "*Ben sizin bilmediklerinizi bilirim.*"[137] Allah kendisinden bir emirle melekleri Âdem'e secde etmeye zorladı. "Biz!" sözü sebebiyle ve nefislerine (kendilerine) ve amellerine nazar etmeleri/önem atfetmeleri sebebiyle Allah onları buna yönlendirdi.

Mümin olan gök ve yer ehlinin kalplerinin uyarılması Allah tarafındandır. Melekler, insan ve cinlerden oluşan yer ve gök ehlinin hepsi Allah'ın keremine gark olmuştur. Allah Teâlâ dışında hiç kimsenin "Ene (ben!)" demesi doğru değildir. Kerem ve ihsan, Allah Teâlâ'dan mahlûkata sirayet etmiştir. Bütün yarattıkları, hâllerinde ve amellerinde noksandan hâli olamaz.

---

134 A'raf 7/12.

135 A'raf 7/23.

136 Bakara 2/30.

137 Bakara 2/30.

[77-b] Dinin aslı üç şey üzeredir. Birincisi, zâhiren ve bâtınen haramlardan kaçınmak olan veradır. İkincisi, emirler ve farzlarla ilgili olan amellerde istikâmettir. Üçüncüsü ise İslâm'ın hududunu/*hadlerini* (muamelatla ilgili hususları) kabul etmektir.

Allah'ın haramlarından sakınma/*vera* gizli ve açık Allah'ın nehyettiği ne varsa kaçınmak, gizliden ve açıktan tâat'ı/*emirlerine uymayı* kabul etmektir. Haram kıldıklarından Allah Teâlâ'nın kendisini koruduğu hususunda minnet etmeyi bilmek, ibadet hususunda da gizliden ve açıktan Allah'ın yardımına şükretmektir.

İradenin esası üçtür. Birincisi kişinin, kalbinde muttali olduğu şeyleri muhafaza etmesi, ikincisi kişinin kalbini muhafazası, üçüncüsü ise kalbiyle münacatı (yakarmayı) muhafaza etmesidir.

Bu hususları artıranlara göre, kişiler kalplerinde, sözlerinde, fiillerinde ve kulaklarında Mevla'nın bilincini bulundurmalıdır. Onlar sözleri, fiilleri ve kalpleri itibariyle hayrettedirler; denizde boğulan kimse gibi, her türlü hileden acizdirler. Boğulma ve suyun, kendisini yenip bütün azalarını kaplaması korkusuyla gözünü ve ağzını açamaz.

Müritler velâyet makamındadırlar. Mevlâ'nın bilincinde olma durumu ile hayattardırlar. Mevlâ'nın şereflendirmesine hicret ederler. Onun minneti yanında kusurları sebebiyle başları eğiktir.

Mârifetin esası üçtür. Birincisi ferdâniyeti (Allah'ın tekliğini) bilmektir.

[78-a] İkincisi ebediyeti (sonsuzluğunu) bilmektir; üçüncüsü ise ezeliyeti (öncesizliği) bilmektir. Ârif kişiye ilk olarak gereken, ferdâniyet bilgisini (mârifet) elde etmede kalbi her şeyden uzak tutmaktır. İkincisi, ebediyet bilgisini elde etmede atâ irâdesinden/*bir şey istemekten* kalbi uzak tutmaktır. Üçüncüsü de ruhunu ezeliyet bilgisine ulaştırmaktır.

Kalbin kesilmesi (her şeyden uzaklaşması) üç şekilde olur. Birincisi, halvette/*yalnız* iken (bile) istek ve arzudan (tama') kalbin

uzak olmasıdır. Derim ki; nefsin kusurlarını bildiğinde onlardan dolayı üzül. Onları bildiğine şükret. Sonra nefsin hatalarına karşı mârifet nimeti için Allah'a şükür yoluna revan ol. Mârifetin şükründe devam üzere ol. Mârifet şükrü ile meşgul ol ki, şükre tabi olarak hatalarından çıkabilesin. Hatalardan çıkmaya gücün yetmezse kusurların bilgisiyle ümitsizlik içinde acze düşme.

Başarı ve yardım sadece Allah'tandır.

KİTÂBÜ'L-HAKÂİK TERCÜMESİ

[78-b] Bismillâhirrahmânirrahîm.

Ebû Saîd (rh.) der ki: Minnet bahçelerindeki değişimler adedince Allah'a hamdolsun. Kerem ağaçlarının altında, zatıyla ne kadar münezzehtir. Nimetinin meyveleri arasında zatıyla da nimetlendirmiştir. Evliyası O'nun nimetlerinin esirleridir. Asfiyası kereminin rehinleridir. Sevdikleri O'nun minnetinde nimetlerinin azat olmayan köleleri, kereminin ayrılmayan rehinleri ve nimetlerinin salıverilmeyen esirleridir. O'nun nimetleri (sayesinde) âbidler kulluk ederler, O'nun keremi (sayesinde) sevenler severler ve O'nun minneti (sayesinde) ârifler hakkıyla bilirler (mârifet). Salât ve selam Nebî'nin (as.), temiz ailesinin ve seçilmiş ashabının üzerine olsun.

(Konumuza gelecek olursak:) Bu kitabımda şeriatin beyanı üzere, mârifet ehlinin lisanıyla, veciz ve kısa bir tarzda, uzatıp genişletmeksizin hikmet yolunun meselelerini bir araya getirdim. Akıl konusuyla başlıyorum.

Aklın aslı/*mahiyeti* (zatiyyet) nedir? Akıl, nefsi amelin esaslarına/*usulüne* götüren kalpteki bir nurdur. Yani kim Allah'ı tanımanın/*mârifetin* nuru ile Allah'tan gayriye iltifat etmeksizin Allah için amel ederse o, akıllıdır.

İmanın aslı nedir? Cennet sevabı ve cehennem azabı türünden olan gaybî şeylerin açığa çıkmasıdır. Yani kim iman hakikatlerinin

nurunun, cennetin nuru ve cehennem gibi gaybî şeylerin üzerine doğmasını sağlar, kalbiyle de mutmain olursa o, mümindir.

[79-a] Mârifetin aslı nedir?[138] (Allah'tan başka) her türlü güç, kuvvet ve kudreti reddetmektir. Yani kim Allah'ı bütün kemal-i kudretiyle tanırsa kudret olmayan şeylere karşı o kimsede iltifat kalmaz. İşte o, âriftir.

İlmin aslı nedir? "Hain bakışları bilen"[139] (Allah'tan) korkmaktır. Yani kim, her yerde ve her makamda Âllâm (olan Allah)'tan, kendisini suçlardan ve günahlardan alıkoyan tarzda ciddi bir şekilde/*hakkıyla* korkarsa işte o, âlimdir.

Hikmetin aslı nedir? Sözün isabetli ve hizmetin yerli yerince olmasıdır. Yani kim sözde isabet eder (doğru söyler), Allâm (olan Allah)'a tâatı/*ibadeti* yerli yerince ve güzelce ifa ederse işte o, hâkimdir.

Zekânın aslı nedir? Öyle bir nurdur ki ittisal ve minnet nurlarıyla görülür. Yani kim Mevla'nın setr nurlarını kıyamet günü taksim ettiği zekâ nuruyla görürse işte o, zekidir.

Yakînin aslı nedir? Dinde istikamet üzere olmakla beraber apaçık olan Hak ile mutmain olmaktır. Yani kim Rabbi'nin (Celle ve Alâ) rubûbiyetinin cemalinde kalbi teskin olur, nefis (beden) ve kalple ubûdiyetin şevkini sabırla yerine getirirse işte o mûkindir/*yakînî iman sahibidir.*

Tevfîkin aslı nedir? **[79-b]** Kişinin, dosdoğru yola revan olması için şefkatli, Melîk olan Refik'in (Allah'ın) yoldaşlığıdır/*dostluğudur.* Yani Rahman kimi ifdâl/*fazilet vermek* suretiyle ve itminân/*nimetlendirme* ile tâat ve ihsan yoluna hidâyet ederse işte o, muvaffak olmuş kişidir.

---

138 Bu kavramdan itibaren soru ve cevaplar "kâle: şöyle dedi/der ki" ifadesi ile yer almaktadır. Metindeki akıcılık dikkate alınarak bunlara yer verilmemiştir.

139 Mümin 19/40.

İsmetin aslı nedir? Ma'siyetten Allah'a sığınmaktır. Yani kim zulüm, fesat ve kullarına eziyet eden bir hükümdardan (gerçek) Melîk ve Cevâd olan Allah'a sığınırsa işte o, masumdur/*korunmuştur.*

Havfın (korku) aslı nedir? Korkunun şerefini ortaya koyandan emniyette olmaktır. Yani itiraf ve nedamet tarafından sarmalanmış bir çeşit korku dışında korkabilen kimse gerçek hâifdir/*korkandır.*

Recânın tanımı nedir? Mevlâ'nın dışında zenginlik kaynağı olan şeylerden ümit kesmektir. Yani kim dünyalıklarla meşguliyetten uzak olup aşırı bir istekle Mevlâ'yı umarsa işte o, ümit içinde (recâ) olandır.

Sıdku'r-rağbet (istekte samimiyet) nedir? Kendisinde hırs ve istek olan kişiden kaçmaktır. Yani kim, Allah dışındakilerden müstağni kalarak Allah katında olana rağbet ederse işte gerçekten isteyen/*rağbet ehli* odur.

Sıdku'r-rahbe (korkunun samimiyeti) nedir? Kendisinde, her türlü korku olan her şeyden uzak durmaktır. Yani kim Allah dışındaki hiç bir şeyden korkmaz, dünya nimetleri ve onlarla meşguliyetten korkarsa o, gerçekten samimi olarak korkandır.

Sıdkın aslı nedir? Gönlün doğruluğuyla lisanın doğruluğunu itiraf etmektir. Kim kalbin doğruluğuna yakın bir oranda, mârifet ve iman nuruna uygun olarak diliyle doğru söylerse işte o, sadıktır/*doğrudur.*

[80-a] İhlâsın aslı nedir? İhlâslı olduğunu düşünmeksizin tâatte/*ibadette* istikâmet üzere olmaktır. Yani kim ibadetler alanında ibadetleriyle[140] kurtuluşu düşünmeksizin istikâmet üzere olursa işte o muhlistir.

140 Buradaki altı çizili kelimeler eksik olması sebebiyle metnin yanına not olarak düşülmüştür. Metnin gelişinden de eksikliği bellidir. Bu yüzden yer verilmiştir.

Sabrın aslı nedir? Kim, sevap ve dereceleri görme nimetlerinin mihnetleri tasasından kurtulursa işte o sabırlıdır. Hakkın nimetlerine muttali olmayı görme nimetine sabredenin sabrına da "sabru's-sâbir" denir.

Şükrün aslı nedir? Nimetlere şükürden uzak durmaktır. Yani kim, nimete musahhar kılındığında nimete şükürden uzak durursa, ki nimeti veren Mün'im'le meşguliyetten uzak kalmasın, işte o, şükredendir/şâkirdir.

Ta'zîmin aslı nedir? Azîm [olan Allah]'ın dışında bir şey görmemektir. Azîm [olan Allah]'ın yakınlığını, minnet ve kudretiyle üzerine olmasını önemsemek; bil-külliye/*bir bütün olarak* önünde gibi görmek; işte bu ta'zîmdir.

Muhabbetin aslı nedir? Kalbin muhabbet muhabbeti/*sevgisi* dışında muhabbet tadından boş bırakılmasıdır. Yani kalbin, gerçek mahbubun muhabbetinin tadını orada bulabilmesi için her âciz ve kusurlu olan şeyin muhabbetinden boş tutulmasıdır. İşte o kişi, gerçek muhiptir/*sevendir*.

İştiyakın/*arzunun*/özlemin aslı nedir? Önce yaşadıklarıyla birlikte yanmanın devam etmesidir. Yani kim Melîk ve Hallâk [olan Allah Teâlâ'y]ı daha önceden olduğu gibi yanmanın arzusuyla, ayrılığın korkusuyla, kavuşmanın ümidiyle arzu ederse işte o, müştaktır.

[80-b] Haşyetin aslı nedir? Halvette (yalnızken) şehvetin sindirilmesi ve bedenî isteklerin azaltılmasıdır. Yani kim, yalnızlıkta şehevî arzularını öldürürse ve günahları terk ederse o, gerçek haşyet ehlindendir.

İntibah nedir? Sonu hatırlamak suretiyle uyanan başlangıçtaki imtihan vasıtalarındandır (fitnelerdendir). Ta ki başlangıçtaki uyanış yayılsın. Şevk ve hayâ bu türdendir. İntihâî uyanış ise hüzün ve ağlamadır. İşte o kimseye de müntebih denir.

Tövbe'nin aslı nedir? Günahtan kaçınmakla birlikte tövbeden de tövbe etmektir. Yani kim, günahlarının vukuunda (bu tövbe) onu uzak tutana kadar, tövbedeki kusurunu görerek günahlardan tövbe ederse işte o, gerçekten tövbe edendir.

İsti'dâd (hazırlık) nedir? İyi ve doğru yolda çalışmaya devam etmektir. Yani kim ibadet ve hayır yollarından birine girer, ibadetleri (ifsat edecek) afetlerden uzak tutmaya devam ederse bu kişi müsta'iddir/*hazırlanmıştır*.

Emanetin aslı nedir? Bir şeyi korumada dürüst davranmak ve ihaneti terk etmektir. Yani kim, nefsini, Rabbü'l-Âlemîn'in emaneti diye muhafaza ederek din ve dünya işlerinde her türlü ihaneti terk etmek suretiyle mahlûkatın emanetini yerine getirerek korursa işte bu, emin kişidir.

Takvânın aslı nedir? Kalbiyle hevâyı/*hevesini* düşünmekten korkmaktır. Nefsiyle günah ve hata olan mevzuları düşünmekten sakınmaktır. Yani kalbiyle hevâyı takip etmekten sakınan kimse, nefsiyle/*zatıyla* günah vadilerinde bulunmaktan çekinen bir kimse gerçek muttakidir.

Hayâ nedir? Kulun, Allah'ın kendini gördüğünü bilmesidir. Yani bir kimsenin, Allah dışında bir şeyle uğraştığında Mevlâ'nın kendini gördüğünü bilmesidir. İşte bu kimse, hayâ sahibidir.

Tevâzu' nedir? Hiçbir zaman unutmaksızın Allah'ı hatırlamaktır. Yani kişinin Allah'a karşı tevâzu' ederek her yerde ve her zaman bu [tevâzu' sebebiyle] iman ehlini korumasıdır. Din ve imana zarar vermediği sürece, işte bu, mütevazıdır.

[81-a] Nasihat nedir? Şeriata ve Ehl-i sünnet'e uymak, bidat ve rezalet ehline muhalefet etmektir. Yani din ve İslâm ehline din ve dünya işlerinde muvafakat etmek ve Allah'ın zatı konusunda bidat gösterenlere muhalefet etmektir. İşte bu kişi güvenilir bir nasihatçidir.

Huşû'nun aslı nedir? Kalbin, bütün gücüyle Hakk'ın önünde kıyama durmasıdır. Yani kim, ilahi kudretin celali altında nimetlerden faydalanma talebiyle uğraşmaksızın kendisine varit olan muhabbetten kaçmadan, her türlü meşguliyet, muhabbet ve istekten uzak kalarak gayretini toplarsa işte o, gerçek huşû' sahibidir.

Zâhitliğin aslı nedir? Niyet ve iradenin sağlam olmasıyla birlikte zorlanmayı (tekellüfü) terk etmektir. Yani kim dünya nimetlerini elde etme konusunda züht gösterirse ve onlarla rızıklanmakla bir tat bulamazsa, nimetlerini istiyorum diye zorlanmazsa ve (dünya nimetlerinden) bir şey elde etmezse o, gerçek zâhittir.

[81-b] Kasru'l-emel nedir? Sebepleri terk etmek ve ecelin ansızın gelmesini beklemektir. Yani kim emelini kısa tutar, amelini güzel yapar ve sebepleri terk ederse her nefeste ecelinin (gelebileceğini) beklerse işte o, emelini kısaltmış olur.

Kanaat nedir? Her türlü ihtiyaçtan kalbin boş olmasıdır. Yani kim kalbini Allah dışındaki bütün meşguliyetlerden boşaltırsa ve Allah dışındaki her şeyden Allah'ın kendini seçmesine (tercih etmesine) kanaat ederse işte o, Allah'la kanaat edendir.

Tevekkül nedir? Kalbin, yüksek sesle ağlama ve yakarmanın devamıyla birlikte Vekil [olan Allah]'a dayanmasıdır. Yani kim Allah'ı kendisine vekil edinirse ve kalbiyle zanda delil olarak O'ndan razı olup sebeplerden de çok azına başvurursa işte o, Allah'a mütevekkildir.

Rıza nedir? İlâhî hükmün icrası olan ve kaza olarak kendi yanında meydana gelen her şeye kalbin razı olmasıdır. Yani kim Mevlâ'nın hükmü altında olan şeylere kalbiyle, zamanın getirdiği nimetlere ve belalara da nefsiyle boyun eğerse, işte o, Mevlâ'dan razıdır.

Ahitlere vefâ (sözde durma) nedir? Çokça çaba göstermek, sağlam bir iyi niyet ve gönülden bağlılıkla bolca gayret etmektir. Yani kim hizmet ve itaatle yaklaşırsa, onun çabası niyet ve irade-

siyle vasfolunur ve onun ahdi cehdi miktarıncadır. İşte o, ahitlerine vefâ gösterendir.

[82-a] Bükâ' (ağlama) nedir? Kederin (üzüntünün) hayâ ve utanma tarafına akmasıdır. Yani kim keder gözyaşlarının bağlarını onlardan pişmanlık yanışının katreleri dökülene kadar bulanık gözlerinin üzerine (akması için) çözerse, işte o, ağlayandır.

Sabrın genişliği nedir? Mihnetler ve nimetler içindeyken denizlerin derinliği gibi olmadır. Yani kim yağcılık yapmadan, yaralayıcı olmadan, yakıp yıkmadan tüm mahlûkatın cefasına karşı mahlûkata geniş davranırsa işte o, sabrı geniş olandır.

Ferâset (firâset) nedir? Kulun, gönlün hareketlerini murakabe ve gözaltında tutma nazarıyla görmesidir. Yani kim düşüncesinin saflığıyla sırların hareketini murakabe ederse orada kınamanın salyalarının hareketlerini görür ve onları azarlama ve uyarı ateşiyle değiştirir. Sonra Allah'ın nuruyla bakar, itiraz ehlinin gizlediklerine sırlardan kendisine vaki olanlarla hüküm verir. O, ferâsetli kişidir. Öyle ki Nebî (sav.) "Mümin'in ferâsetinden sakının!"[141] buyurmuştur.

Güzel ahlâk nedir? Halkın cefası olsun, Hakk'ın uzaklaştırması olsun; istemi dışında kendisine geleni kızmadan, sabırsızlanmadan ve patlamadan kabul etmektir. Yani kim nefsini hazırlarsa ve bir hâlini diğerine şikâyet etmeksizin nefsini hazır duruma getirirse o, güzel ahlâklıdır.

Adalet nedir? **[82-b]** Cehalet ehlinden hakkını istemeyi terk etmek, faziletiyle de bol bol fazl ile ikram etmektir. Yani kim fazilet ehline bol bol fazl ihsan eder, cehalet ehline de küçük görmeksizin insafı terk ederse o, adalet ehlindendir.

Rahmet nedir? Nefsine, onu masiyetten menederek ve ibadetlerin kalesinde onu korumak suretiyle rahmet etmektir. Çünkü (nefsi) o rahmete öncelikli lâyık olandır. Kim nefsine

141 Tirmizi, *Sünen*, 16. "ve min sureti'l-Hicr", V, 278, nu: 3127.

merhamet etmezse başkasına da merhameti olmaz.[142] Yani kim himmet, günah vadilerinde bulunmazken şehvetin heyecanı ve meşakkatin galeyanı ile merhamet ederse ona ilham olunur, ondan kasvet gider ve rahmet ehlinden olur.

İrade nedir? Üzerinde bulunduğu yaratılış ve alışkanlığın ateşini söndürmektir. Yani kim iradenin samimiyet ateşiyle âdetlerin şehvetinin galeyana gelmesini söndürürse o hale gelir ki, tembellik ve miskinlik ondan gider. Böylece nefis ibadetle dinçleşir (neşvünema bulur) ve o kişi irade ehlinden olur. Aksi takdirde o, aldanmış veya daha kötü olmuştur.

Salâbet nedir? Acziyet ve eziklik göstermeksizin Hak için hak edene hakkı söylemektir. Yani kim eziklik göstermeksizin doğru bildiği yerde Hak için insanların ve nefsinin kınamasına rağmen hakkı söylerse işte o, salâbet ehlindendir.

İçtihadın aslı nedir? Fesat ehlinin yapıp ettiklerinin verdiği eleme rağmen kalbin ve gönlün rahat edeceği üzere maksadına devamlı bir bağlılıktır.

[83-a] Yani kim Allah Teâlâ'ya huşû' ve bağlılık içerisinde, nefsinin tembelliği ve gönlünün meşguliyeti olmaksızın, afetlerin ve fesat hatıralarının cilvelerinden temizlenmiş olarak itaat ederse işte o, içtihat ehlindendir.

İstikamet nedir? Allah için sanki kıyametin ortasındaymış gibi ibadet etmektir. Yani kim, itaatte nefsini/*kendini*, kıyamette Hakk'ın huzurundaymış gibi istikamet üzere vehmederse/*kabul ederse* işte o, istikamet ehlindendir.

İnâbe nedir? Kalbin bulanıklık karanlıklarından çıkarılmasıdır. Yani kim, kalbini, hayır ve fazilet güneşinin ışıklarının kendine görünmesi için günah ve isyan şüphelerinin karanlığından

142 Zebîdî, Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi'llatîf, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, XII+I, trc. ve şerh: Kâmil Miras, DİB. yay. Ankara 1988, IX, 129, nu. 1978.

çıkarırsa, hayırseverlik rü'yetinin nurunu hizmet ve ihsan alanına yönlendirirse işte o, inâbe ehlinden olur.

Riâyet nedir? Tevfik ve hidayeti (Allah'tan) beklemekle beraber (yaptığı işe) itina ve özen göstermektir. Yani kim nefsinin iyiliği için nefsine titiz davranırsa ve Rabbinin (rızası) için başına gelen ezalara tahammül ederse riâyet ehlinden olur.

Tevfik nedir? Üstesinden gelemeyeceği şeylere nefsini mükellef kılmamasıdır. Yani nefsinin katedemeyeceği yola nefsini sokmamasıdır. Kim nefsini tâate yöneltir ve tâatten düşmeyecek kadar riyâzete sokarsa o, rıfk ve tevfik ehlindendir.

Sekinet nedir? **[83-b]** Kalbe atılan bir nurdur. Onunla kalpten kin ve haset uçar gider. (O zaman) orada şefkat ve nasihat sakin olur. Yani kim kalbinde kin, yalan, haset olmaksızın şefkat ve nasihati bulursa bilsin ki onun kalbi sekînetin indiği yerdir.

Sükût nedir? Kuvveti ölçüsünde konuşmaktır. Yani kim fuzuli sözden sükût ederse ve Allah ve Rasülullah'ın mübah kıldığında da sözü kısa keserse o, sükût ehlinden olur.

Fikret (fikr) nedir? Kalbin, ibret nazarıyla kudretin celali ve minnetin cemaline nazar etmesidir. Yani kim fikret (düşünme) ile mârifet nuruyla rızıklanırsa kudretin esrarengizliği konusunda kalbinde ibret ve fevâid nurları doğar ve orada istek ateşini bulur. İşte o, fikret ehlindendir.

Vecel nedir? Kalbin ansızın ecelin gelmesi korkusundan deprenmesidir. Yani kim üzüntüler, utanma ve çekingenlik gibi sonradan başına gelecek şeyleri (düşünüp) hatırlarsa kalbinde korku ve ürkme meydana gelir, ecelin yaklaşmasından duyulan korku sonucunda ameli güzelleştirir ve vecel ehlinden olur.

Halvet nedir? Kalbin hasret evinde kederlerin birleşmesiyle yalnız kalmasıdır. Yani kim, himmeti yükseltirse, kalbi şehvetin afetlerinden boş kalır; düşünceyi ve fikri azametin derinliklerine çevirirse o, halvet ehlindendir.

[84-a] İhtimam nedir? Hüzün ve kaygının azlığıyla beraber ihtimamın devam etmesidir. Yani kim kaygılandığında sürüruna önem verirse, genelde sevinirse o, ihtimam sahibidir.

İhtimal (katlanmak) nedir? Cahillerden gelen ezalara -şikâyet etmeksizin- tahammül etmektir.. Yani kim tüm insanlardan gelen ezaları tahammülsüzlük göstermeden olgunlukla karşılarsa ve belalara şikâyet etmeksizin sabrederse işte o, halîmdir.

Tâat nedir? İtaat edilenin hükmüne sevdiği için aralıksız boyun eğmektir. Yani kim Allah'a hizmet ve ibadet konusunda tembellik etmeden ve usanmadan itaat ederse işte o, gerçek ita-atkârdır.

İftikâr nedir? Muhtaç olduğunu bilerek ve iftihar ederek Allah'ın huzurunda (bab-ı rahmetinde) devamlı kaim olmaktır. Yani kim Hakk'ın kapısında daima muhtaçlık ve övünç içinde, zarar görmekle beraber güzel bir bekleyiş içinde, planlayıp ölçmeksizin ve zorlamaksızın kaim olursa işte o, iftikâr ehlindendir/*fakirliği tercih edenlerdendir.*

Muhâsebe nedir? Güzel bir yöntemle murakabeye devam etmektir. Yani kim aklının nuruyla sırrının afet hareketlerini gözlerse, havatırın hayrını ve şerrini ayırt ederse o, muhâsebe ehlindendir.

Riyâzet nedir? Riâyet meydanında nefsi cezalandırmaktır.

[84-b] Yani kim her hareketinde ve nefesinde az yemek ve az konuşmak suretiyle nefsini razı ederse işte o, riyâzet ehlindendir.

İsti'âze nedir? Kim bütün içtenliğiyle, tüm gücünü toplayarak isti'âzenin (sığınma) nuru ve istiğasenin (yardım isteme) ateşiyle vesvese ve kaygıların karanlığını yok etmek için sığınma lisanıyla yardım isterse, işte o, gerçek isti'âze (Allah'a sığınma) ehlidir.

Sehâ nedir? Hayâyı elde etmek için mal ve candan mahlûkata bol bol vermektir. Yani kim Mevlâ için malından ve canından (yani bedeniyle) şükrederek ve razı olarak bol bol ihsan ederse şehvet ve hevâ ölür, Hakk'ın muradı onun muradı olarak görünür, işte o, sehâ ehlindendir.

Zikir nedir? Zikir denizinde zâkirin garkolmasıdır. Yani kim Allah'ı zikirde kendisinde oluşan zorluk ve tembellikle beraber ezelde ayrıldığı şekliyle Allah için zikrettiğini bilirse işte o, zâkirdir.

Teslim nedir? Allah'ın hükmüne teslim olmaktır. Yani kim kullukla ilgili fiillerinde Ma'bûd'a teslim olursa, sevinçte ve sıkıntıda rubûbiyetin celalinin ahkâmı altında rahat olursa işte o teslim ehlindendir.

Hidâyet nedir? Değerinin büyüklüğü ölçülmeyen bidayet nurlarını bırakmaktan uzak olmaktır.

[85-a] Yani kim hidâyeti Allah'ın kendisine verdiği nimetler arasında bilir, güzel amel ve ibadetlerini idrakin nuruyla görürse işte o, hidâyet ehlindendir.

İstiğâse nedir? İstiğâseye/*yardım istemeye* devam ederek saf ve duru olmaktır. Yani kim sekînet ve özen sahasında devamda sebat ederse o, istiğâse ehlindendir.

Hüsn-ü zan nedir? Amellerin çokluğu, emellerin güzelliğiyle beraber bunu hazmetmenin devamlı surette olmasıdır. Yani kim Allah'ın rahmetinden güzelce umut besleyerek ve dürüstlükle, ümitli olarak amelini güzel yapar ve az gösterirse işte o, Allah hakkında hüsn-ü zan sahibidir.

Duâ nedir? Vefayı koruma yolunda kalbe ve nefse düşman olmaktır. Yani kim sıdk ve sefa üzere korku ve ümit arasında ahdi ve vefayı korursa ona şu üçünden birisiyle duanın icabet kapıları açılır. Ya istediği şey vaktinde ona verilir ya (duası) sebebiyle bir günahı silinir ya da o (dua) sebebiyle derecesi yükseltilir. Allah

katında kimse itaatinden dolayı zarara uğratılmaz. Çünkü Allah Melîk ve Kerîm'dir.

Farîza nedir? Sünnet ve şeriatin yol göstermesiyle kulun misak gününde mabuduna verdiği sözü yerine getirmesidir.

[85-b] Yani kim, Kitap ve sünnette şeriatin delalet ettiği şekilde Allah'ın kendisine farz kıldığını yerine getirirse, "Lâilâhe illallâh" sözünde gizli bulunan şeyleri ve "belâ şehidnâ (evet, şahidiz)" lafzında hazfedilmiş esasları yerine getirirse...

Bu konuda latif işaretler bulunmaktadır. Konu ile tamamen ilgili olmasa da şöylece açıklanabilir. Kim Hakk'a "Belâ/*evet*" sözünde (durarak) hem sözde hem de gönülden vefa gösterirse fiilleriyle bu şekilde farizayı yerine getirmiş olur. Onun bu gayreti "*belâ*" kelimesindeki harflerin manalarını bilmesidir. Ki onun harfleri üçtür, "bâ, lâm, yâ". "Bâ"nın iştikâkı/*açılımı* şudur: Ben inkâr ve azgınlıktan uzağım, bu açık ve gizli barizdir. Kalben ve lisanen her türlü isyan ve nehiyden berîyim demektir. "Lâm"ın anlamı: Hizmet, ibadet, sünnet ve ihsandır. Çünkü onun yardımı Allah'a ubûdiyet ve istikâmet zamanındadır. "Yâ"nın anlamı: Gönlünün nuruyla Rabbinden kendisine gelen fazilet ve nimetleri görür, Küll olana (Allah'a) Küll'ün (rızâsı) için her hâlinde meyleder, kalbi ve lisanıyla, her zamanda, her davranışında O'nun rızâsına meyleder.

Müsteân olan Allah'ın kapısına yardım isteyerek ve güven talep ederek sığınır. İşte bu, "*belâ*" harflerinin manasının açıklamasına işarettir. O harflerde Allah'tan başka kimsenin bilmediği hikmetler vardır.

[86-a] Kim vefâ ile doğrulursa daha önce zikrettiğimiz şekilde, Mevlâ'nın emrettiği farzları eda etmiş olur. Eğer bunu yapmazsa ona gereken özür dilemeye, istiğfara devam etmek ve kusurunu ikrar etmektir. Kuşkusuz kusurlarını itiraf eden sonsuza dek övül-

müştür. Kusurlarını ikrar demek kabul etmek demektir. Yoldan sapan ise (amelini) bol görür, (bu da) ret ve kusur alametidir.

Ey kardeşim! Ne zaman zayıf bir kul Allah'ın koruması ve muvaffak kılması olmadan Allah'ın kendisine farz kıldığı vefayı tam olarak yerine getirip getirmediğini ölçebilir. İkrarın doğrusu acz, zaaf ve zaruret içerisinde O'nun desteğine müracaat etmek ve el açarak şöyle demendir:

Zayıf kullarına kudret ve celal ve ceberutu yönünden emreden ve esir kullarından zaafiyetleri ölçüsünde taşıyabilecekleri kadar ibadetlerini kabul eden Rabbim, sen münezzehsin! Allah Teâlâ buyurdu ki: "Rabbinizden gücünüz yettiği kadar sakının."[143] Ve yine buyurdu ki: "Rabbinizden gücünüz kadar korkun."[144]

Sünnet nedir? Dünyayı sevmemek ve sahâbeyi sevmektir. Yani kim dünyayı nefsine rağmen reddederse ondan, Rabbinin nefsine nasip ettiği kadarına ulaşır. Ve sahâbeyi bütün kalbi ve nefsinin saflığıyla severse onların ahlakı ve fiilleriyle yarını için ahlakla donanır. İşte o kimse Sünni'dir/*sünnete uymaktadır.*

Hıfzu'l-hurmet nedir? Ubûdiyeti yerine getiren güzel bir duruş sergileyerek rubûbiyetin celalinin ateşinin nuruyla beşerî vasıflardan fâni olmaktır. İşte o kişi, Allah için hurmeti koruyanlardandır.

[86-b] Minnetin tatlılığını bulmak (vicdânu halâveti'l-minnet) nedir? Her türlü şehvet ve günahın acısını bulmaktır. Yani kim şehvetin tadının acılığını hissederse ondan güç ve kuvvet düşer ve günahın afetlerinin en aşağısı onda görünür. İşte bu minnetin tadını tatmıştır.

---

143 Tegâbün 64/16.

144 Metinde yer alan ifadeye hadis kaynaklarında rastlayamadık. Benzer bir ifade için bk. Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb (v. 360 h.), *el-Mu'cemu'l-Kebîr,* I-XX, Musul 1404/1983, Bâb 4, XIV, 81; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat,* I-X, Kâhire 1415, VIII, 319.

Sahâbeyi sevmenin tatlılığını bulmak (vicdânu halâveti hubbi's-sahâbe) nedir? Bidat sahibinin sözüne buğzetmektir. Yani kim Allah ve Resulü'nün sevdiğini severse ve Allah ve Resulü'nün uzak olduğunu terk ederse o kimse, sahâbenin sevgisinin tadını tatmıştır.

Muhabbetin tatlılığını bulmak (vicdânu halâveti'l-mahabbe) nedir? Muhabbetin aslını bulmaktır. Mahbubun muhabbeti dışındaki her muhabbetten, her ayıptan temizlenerek kendisi gayb perdeleri içinde olduğu hâlde, istediği ve isteyeceği şeyleri yapabilendir. Yani kim yaratılmışların muhabbetinin aslını bulursa onun sırrı ayıpların sevgisinden uzaklaşır ve Rabbü'l-Âlemîn'in muhabbetinin lezzetini tadar.

Bu kimsenin özellikleri şunlardır: (Allah'ın) emrine itaat eder, nehyinden kaçınır, yakınlığından korkar, affını ümit eder, düşmanlarına muvafakat etmez, Resulü'ne ittiba eder, korkusunu yerleştirmez, O'nu istemekten de huşû'dan da geri durmaz (korku-ümit arası), rahmetinden ümit kesmez, muhabbetini izhar etmez, gözyaşlarını yükseltmez (açığa vurmaz), mekrinden ve gücünden emin olmaz, nimetlerini unutmaz, O'nun için güvende çalışmayı ve O'nu zikretmeyi terk etmez, O'nun hizmetinde olmaktan ve yakınlığından usanmaz, başkasını O'na tercih etmez, nefsini özellikle de iyiliğini anmazsa (ortaya koymazsa) işte o kimse sevilenlerden olur. Onun muhabbetinin vasıflarının en alt seviyesi bunlardır.

[87-a] Kim bunlardan bir şeyi (vasıf) kendinde bulursa onu setretsin ve bunun için şükretsin. Eğer bulamazsa hasret ve pişmanlık elbisesini giysin. Allah (yolunda) hizmete devam etsin ve tazarru ve iniltiyle, yalvararak ve özlemle yardım istemeye devam etsin.

İste ki sana versin, yardım iste ki yardım etsin. Çünkü o yardım isteyenlere yardım edendir. Günahkârları affedendir. Hasret çekenlere merhamet edendir. Sübhân'dır, O'ndan başka ilah yoktur.

İşte bunlar iyilik yolunun hasletlerinin beyanıdır. Bu (hasletler) yetmiş iki tanedir.

Kim bu kitapta yazılanları yapmaya güç yetirirse onun için açılım gerçekleşir. Eğer yapamazsa bu konulardaki (anlatılanlar) onları anlayan için yeterlidir. Yardım ancak Allah'tandır. Gelmiş ve geçmişlerin en şereflisi ve en faziletlisi Muhammed'e (asv.) salât ve selam olsun."

Akıl,[145] iman, mârifet, ilim, hikmet, fıtnat, yakin, tevkif, ismet, havf, recâ, sıdku'r-rağbet, sıdku'r-rahbet, sıdk, ihlas, sabır, şükür, ta'zim, muhabbet, iştiyak, haşyet, , tövbe, istidâd, emânet, takvâ, hayâ, tevâzu', nasîhat, huşû', zâhitlik (zehâdet), kasru'l-emel, kanâat, tevekkül, rızâ, vefa, bükâ (ağlama), sabrın genişliği, feraset, güzel ahlak (husnu'l-huluk), **[87-b]** adalet (adl), rahmet, irade, salâbet, içtihat, istikâmet, inâbe, riâyet, tevkif, sekinet, sükût, fikret, vecel, halvet, ihtimâm, ihtimal, tâat, iftikâr, muhâsebe, riyâzet, isti'âde, seha, zikir, teslîm, hidâyet, istiğâse, hüsn-ü zan, duâ, farîza, sünnet, hıfzu'l-hurme, sahâbeyi sevmenin tatlılığını bulmak (vicdânu halâveti muhabbeti's-sahâbe), minnetin tatlılığını bulmak (vicdânu halâveti'l-minnet), muhabbetin tatlılığını bulmak (vicdânu halâveti'l-mahabbe).

İşte bu yetmiş iki haslete ziyade olarak "vicdânu halâvet-i hubbi's-sahâbe ve vicdânu hubbi'l-mahabbe" eklenmiştir.[146]

Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun. Muhammed'e (asv.) selam olsun. Allah'ın ihsanı ve fazlıyla (bu) kitap tamamlandı.

---

145 Eserin sonunda müellif Harrâz veya eserin müstensihi, eserde açıklanmış olan yetmiş iki adet terimin isimlerini sıralamaktadır. Biz de aynı şekilde yer veriyoruz (vr. 87 a-b).

146 Bu iki konu yukarıdaki listede mevcuttur.

Risâleler

Ebû Saîd el-Harrâz

Kitâbü's-Sıfât

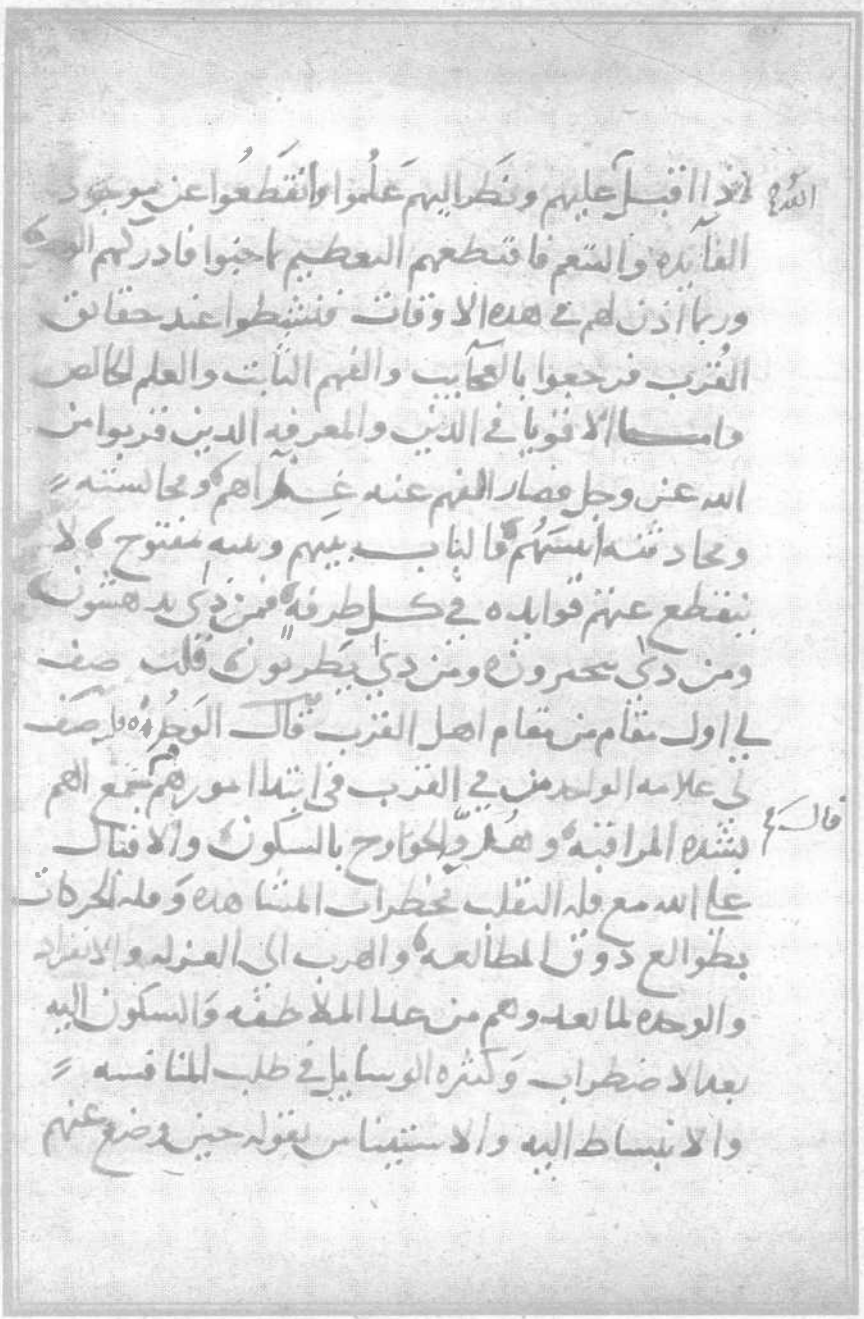
بسم الله الرحمن الرحيم

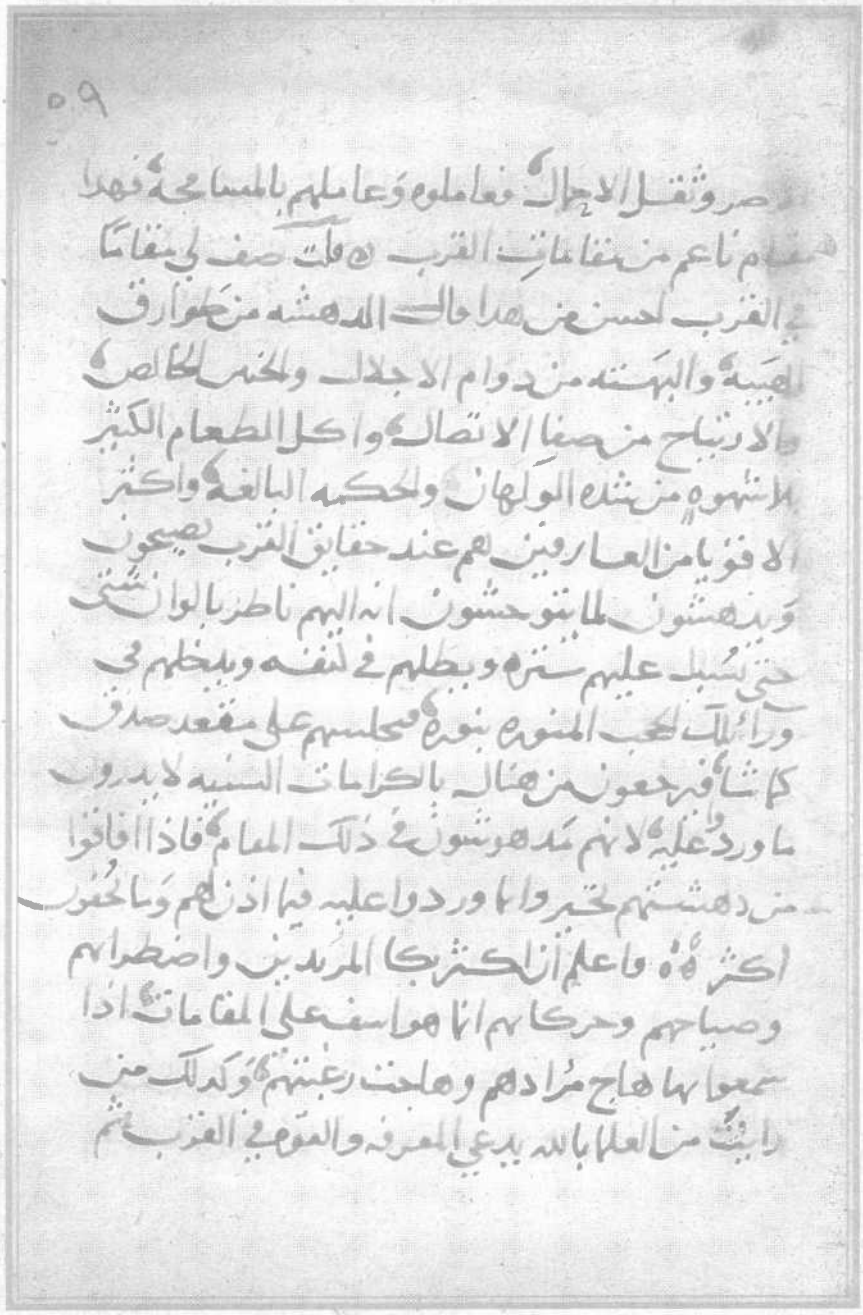
قال ابو سعيد الخراز رحمه الله

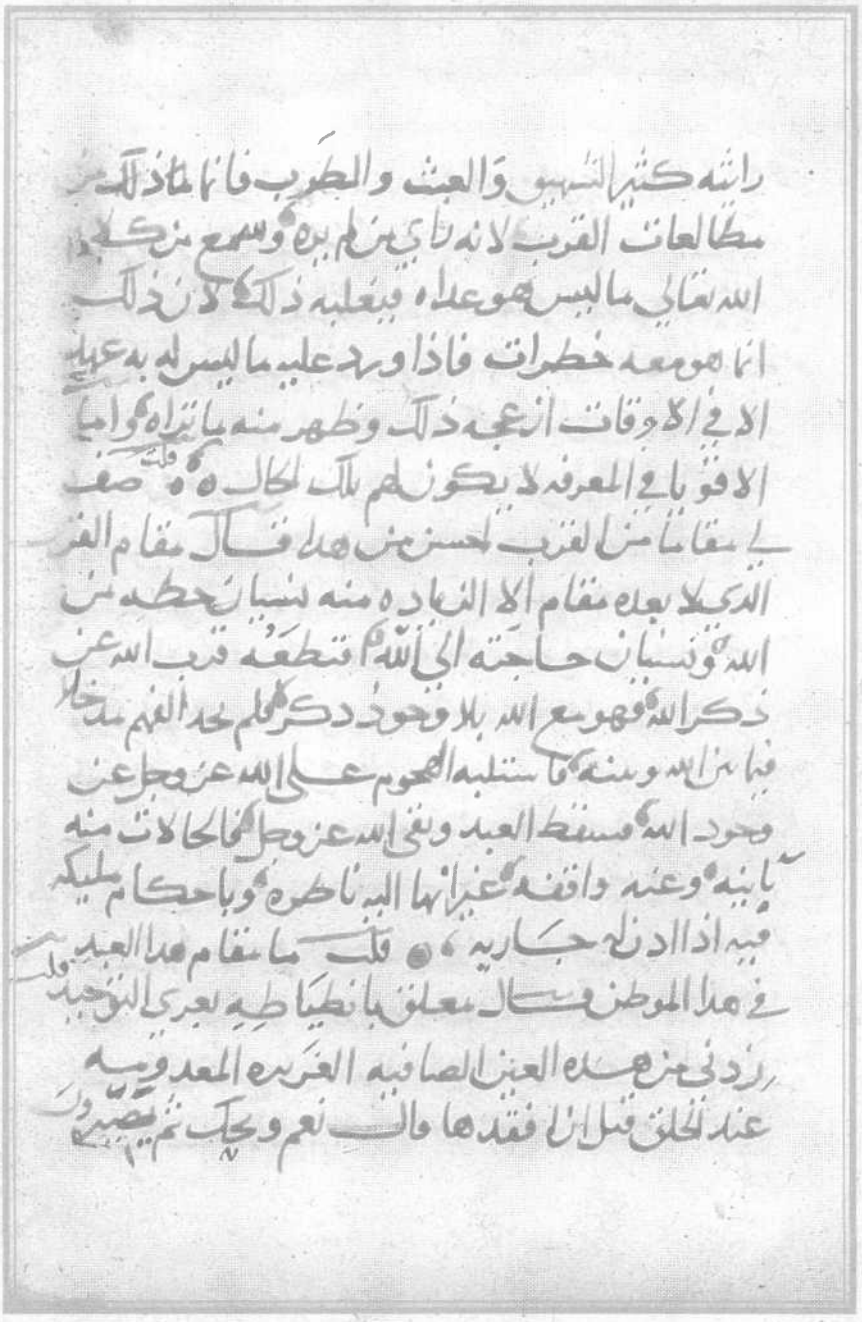
الحمد لله الذي خلق الخلق حين اراد كما اراد فاحسن خلقهم وتت مشيته فيهم ثم دعاهم الى الفهم عنه ففهمهم حتى فهموا عند ما عرفهم فاجابوا اذ آثار اراد على ما سبق لهم عنه وله الحجة عليهم في التخلف عن حقايق الاجابة فاثر اقوام الدنيا فركنوا اليها فحجب الله قلوبهم عن الآخرة فخرجوا من الدنيا معيونين وعلى ما ركنوا اليها نادمين وعقل اخرون امر الله ونهيه فرغبوا في حلال الدنيا فاخذوا ما طاب منها واجتنبوا ما نهاهم عنه ورغبوا في ثواب الله الذي وعدهم فالتبسوا الحسنات وهربوا من السيئات فهم محبوبون بثواب الله عز اسمه لم تشم ارواحهم الى محبة الله فخرجوا من الدنيا نادمين وعلى ما صغر من اعمارهم في طلب الدنيا خاسرين واستجاب اقوام لصدق قلوبهم بما اختارهم الله بفضله وردهم على توحيده واتبع عليهم نعمه فصبوا اليه بارواحهم فاثروه واحبوه واختاروا ما خصهم به واختارهم له فجالت ارواحهم في الملكوت فافادهم النفس والصدق والتوكل والغنا والزهد وانسهم بذكره

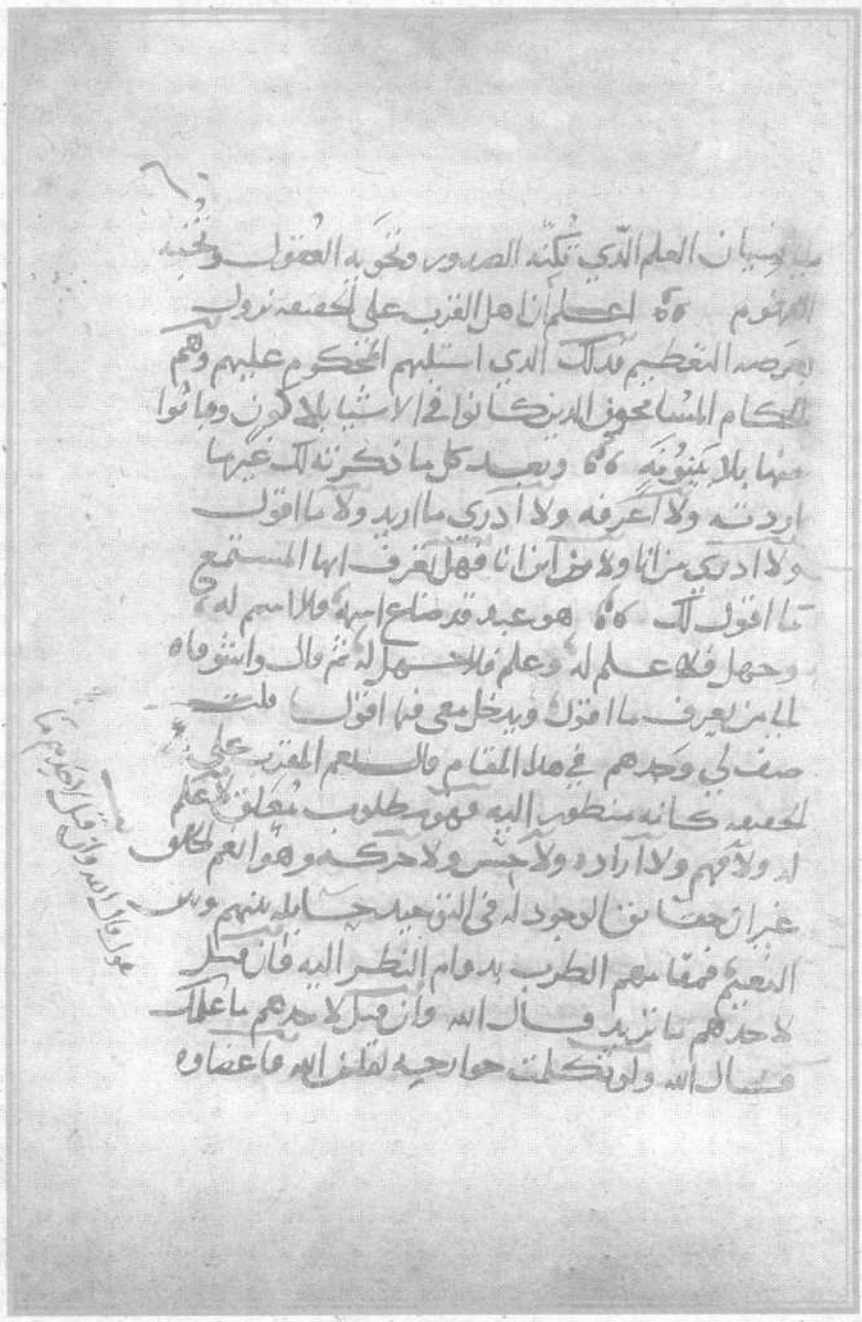
٥٨

شوقهم الى النظر اليه فتسعوا بدكره فارتاحوا وحنوا فكونوا
كونين بهذه المقامات والمسرور فيها عن حقيقة المعرفة
وحقايق التعظيم لله عزوجل حتى خرجوا من الدنيا على ذلك
فهو لا الخاصة من الخلق غير ان اكثرهم محجوبون بهذه المقامات
عن الحق لانهم متشاغلون بالمقامات من الحق ثم اختص منهم
من شافاطلعهم على عظيم ملكه ليروضهم بذلك رياضة
نفسه ليطيعوا الله يوم على عظمته اما سمعت الله جل
وعلا يقول وكذلك نرى ابرهيم ملكوت السموات والارض
وليكون من الموقنين انما اراد ذلك ليطيق المحجوم على قرب الله
وعظمته قلت صف لي مقام القرب فقال قد جمع عند
العلما بالله ان الله جل ثناوه لا ينظر الى شيء على الكمال منهم
له اما ترى الجبل لما تدلى وقطع حين تجلى له الجبار وكيف
خر موسى صعقا ٥٥ واما نظره الى اوليائه من وراء الحجاب
ثم يتفاوتون في نظره اليهم فمنهم من ينظر اليه ويبكره
ويكرمه بالمواهب ولا يعلم الا انه في جملة العلم عارف
بالنعم التي لحد تها الله عنده والوقوف مع النعم والفايدة
ومنهم من حجب عن الله حتى ٥٥ واما الاقوياء من العارفين

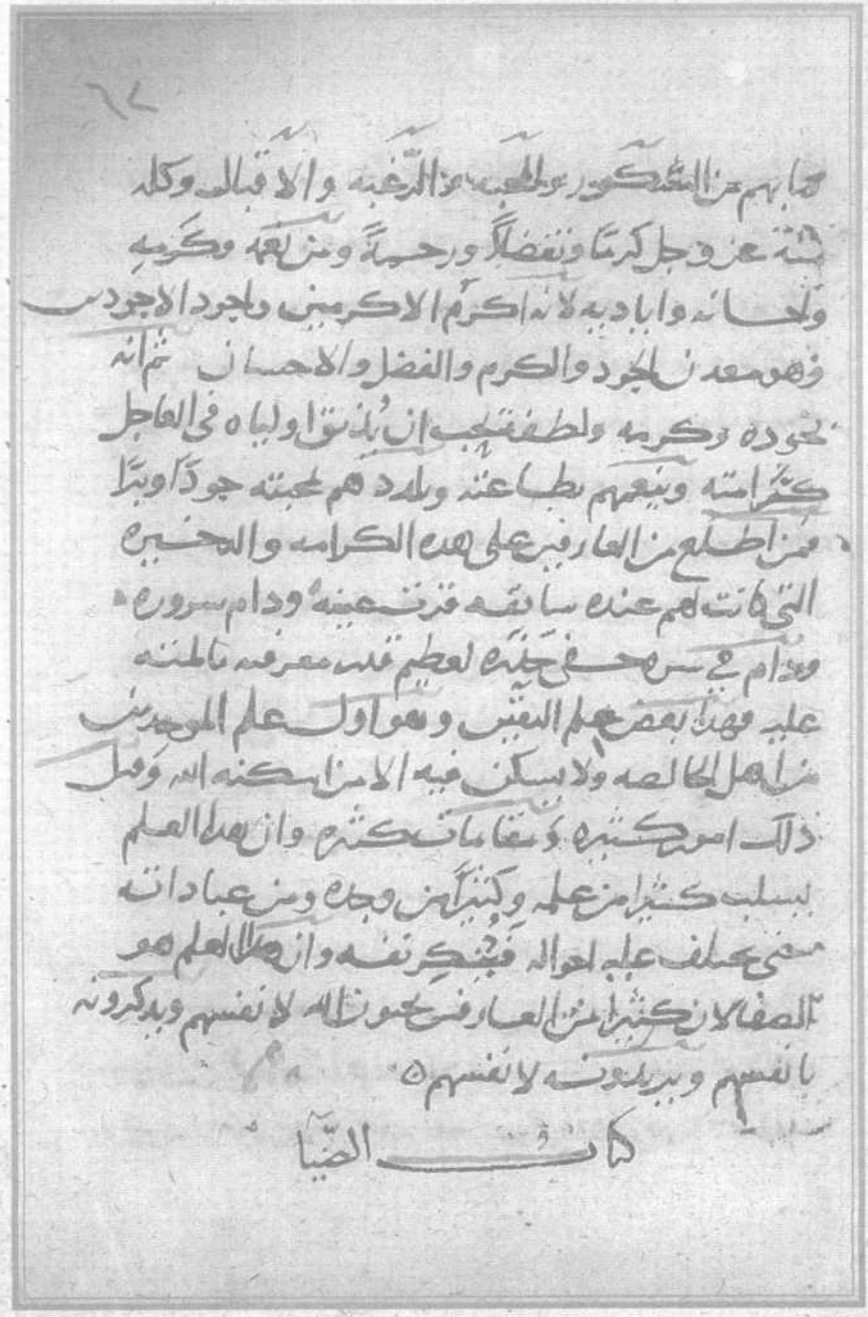

ومفاصله ؟

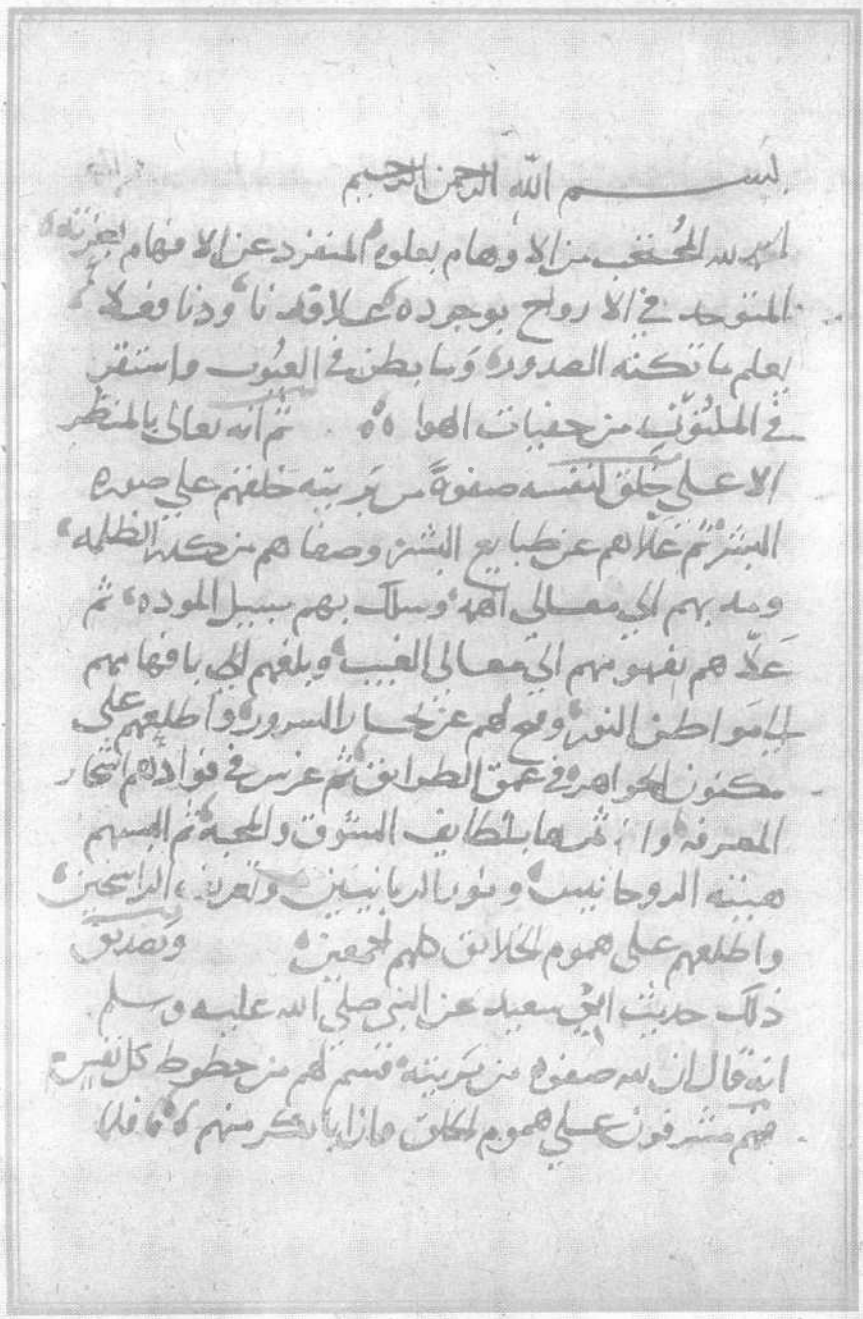
وجوارحه ممتلئه من نور الله لا يعرف الا الله فقلبه
من الله فهو من الله وبالله والى الله ومع الله ذهبت نسبته
وذهب حسبه ولو قيل له انت لم يكن له جواب
من غلبه اقرار الله عليه ان يقول انا فهذا حقيقه وجهه
فاذا صار الى عايته في القرب فلا يطيق ان يقول الله فلا
ثم مادى قال العلم ان العلم بالله لا غايه له كما
انه لا غايه له كما لمعرفه الله فالعلم بالله مع النجا
يزداد ابدا لانهم مطلوبون ابدا ومطالبين للزياده
لان الله جل ثناؤه اراد هم بالخصوصيه فهم طالبون
للزياده في الخفي بلا اشتغال بطلب وعلمهم بالله
يزداد ابدا لذلك فلذلك صار العلم بالله اخفى وادق
من المعرفه بالله فاداهم العلم بالله الى معرفه المعرفه
وذلك او ان ذهاب علم المعرفه والتخمه وذهاب
الشرح والانقطاع عن الوصل فلو علم المريدون
السايلون لهم اذا خلوا به نقل الحركات وثقل الاحلام
عليهم فسبحان من بسطهم حتى تكلموا او ينطقوا
بالعلم وبعد ذلك ذهاب المعرفه فلو قيل له الان من

ملك وما حالك وما تريد لم تقدر ان تقول الله كما قال في
ذلك المقام الله ملك بهما فـ ورد من الخصم على
الخصم حقيقة ثم ورد من الله على الله فلم يكن له فضل
من الله لله والله جل ثناؤه غالب على امره فمن تحقيق امره
على المقربين انقطعوا وهكذا يروى في الحديث
انه انتهى عقل العقلا الى الحيرة بلا حيرة انما عليه الوقوف
للتعظيم الذي ما هو فيه لا حيرة فقد من انقطاع العلم
والسلم قال ابو سعيد في عقب هذا الحديث
العارف اذا رجع الى حقيقة الايمان عرف انه لله وان
حركاته بالله وانه ذكر الله حين اراد الله بما اراد الله
اذ كانت جوارحه لله فانه لا يطيق شيئا الا باذن
الله ملك فالعبد ولسانه لله فالعلم في ذلك انه ذكر
نفسه بنفسه حين اراد وسبح نفسه بلسانه حين اراد
ومجد نفسه لمحامده في مجاري قدرته فاين انا وانت
ولعلم انه تصفو للعارفين العيش على الحال ولا
تقذا عينهم على الدوام لانهم غاسوف بعد الحيرة وان
كانوا حيصرا قال بين لي من ذلك شيئا قال

قال يكون بلا فقه ولا مراد ولا سبب ولا طلب
ولا هرب ولا وجد ولا فقد قلت لابد ان يكون
لهم شيء قال لعلك انما ذكرت لك بعض ما
تفهم من ذلك اعلم انهم يرون ملكه تاما وذكره
لهم تاما بالمراد من الامور نصيبهم منه تام وما لديه
تام قبل ان يكونوا وبعد ما كانوا ومراده منهم ولهم
قائم لا يزيدهم ذكرهم له قربة اليه ولا ينقصهم غفلتهم
من الذي سبق لهم لديه وانما هذه اسامي معلقة على الخلق
ذكرهم له وعبادتهم له ولو خلق جل وعز الخلق ضحكا
وبكا وعميا لم يذكروه الى يوم يبعثون ما نقصهم
ذلك ما سبق لهم لديه لقلة حركاتهم ولو تركوا
واجتهد واكل الحيلة ما زادهم ذلك شيئا الا انه تبارك
وتعالى زين كل قوم من الاخلاق والاعمال ما شبه
السابق لهم عنده ليكون عاجل بشراه اوليائه بالكرامة
التي خصهم بها عنده في السابق وعلامة لمن خالفه وزاح
عن امره فيزداد اولياؤه شكرا لما عافاهم وله
محبة واليه يرغبه وعليه اقبالا لاولاهم وعفوا ان

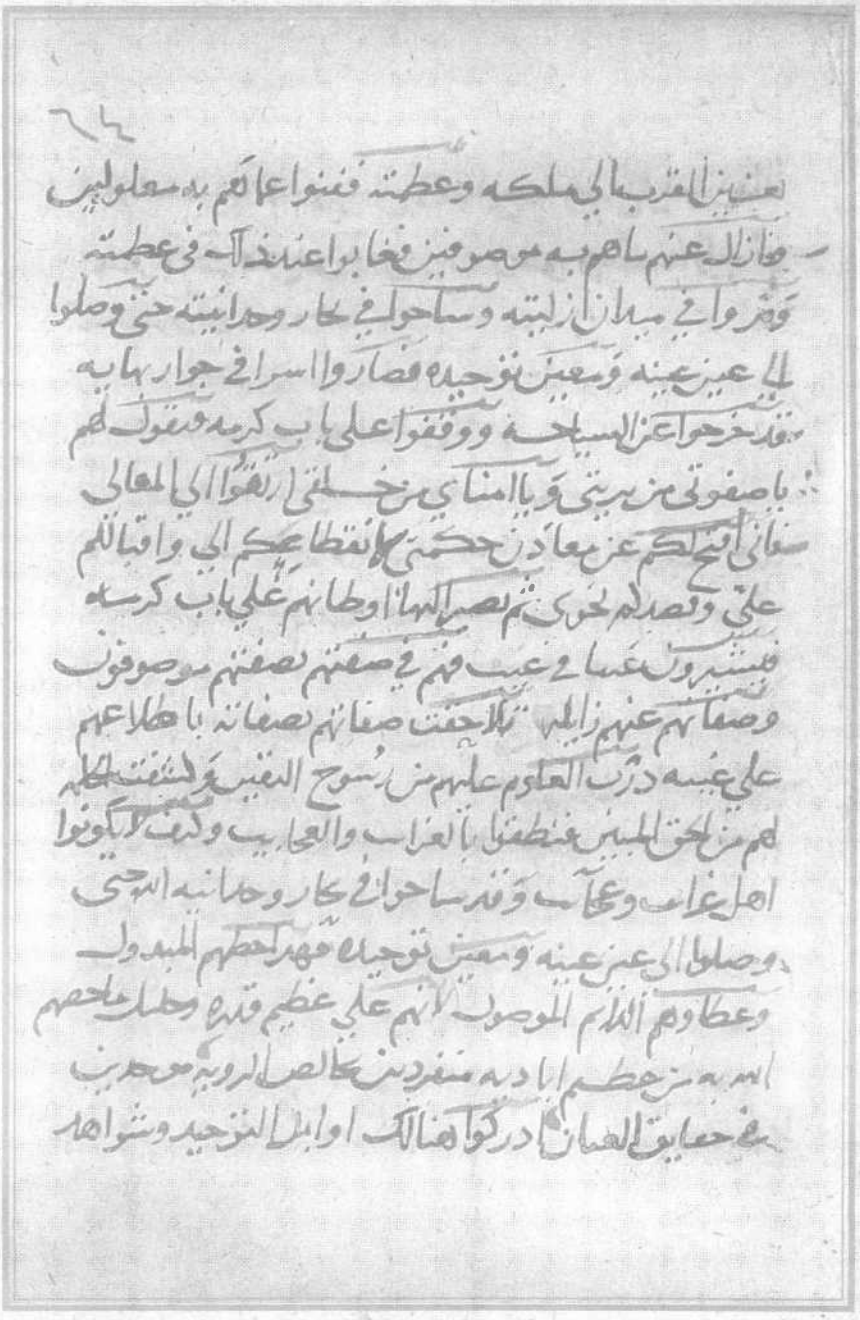
Kitâbü'd-Dıyâ
(ez-Ziyâ')

طالعهم باشارة آية محققهم على آثارهم ودهشهم في مشاهداتهم
من حيرهم في بلاقاتهم فان راو بشرا لم يعقلوه وان نطقهم
شيخ لم يروه فان جاورهم متكلم لم يبصروه كلما توحد بالحق
اوهامهم وجال في الهيبة ارواحهم وتاه في النور عقولهم فهم
اهل تيهوهة واهل حيرة وريبة بانوا عن البون وحرجوا
عن النفوس واتصلوا بالحبيب فهم في بقاء وجدانيته حالين
وفي بحور تاهيب رفع الحجب عن علومهم فتجلى لارواحهم
ولشف عن افهامهم حتى عاد عليهم روح الانس فرجعوا
عنه شاكرين وبما هوا في بهائه متحيرين ثم
افترق الطالبون عند ذلك على سبيل شتى وهم سبع طبقات
الاولى منها اهل الاشارات طلبوه على ما سبق اليهم في
فوه الاشارة وهم اهل قدم صدق عند الحق سبحانه وتعالى
سان صفهم ان لهم قدم صدق عندربهم فبالقدم اشار
اليهم فهم اهل الطوالع والاشارات حظهم من الله ذلك
والثاني اهل ولوح وولوح فاموا صفا العلم طاقهم
فكلما صفا العلم لهم تراءيت الرويه لهم كشفا ۞
والثالث اهل المجاهده والمناقله بذلوا المجهود كالص

الود فصفاهم المحققين في عباده القليله وهم اهل الدنيا في
احوالهم والرابع اهل الخصوصيه اعطاهم من لدنه ما يصلون
اليه به فلم يظهر لهم في المعلوم طبقه ولم يسعهم في الكون بحاله
لان الخلق المحجوبون في ادراك صفته ٥ والخامس اهل التفريد
بان عليهم الكون وحال عليهم الحول فاوردهم بحار الصدف
مستقاهم من ود الود فكلما ازداد واشربا من الصرف ازدادوا
بها قربا من الحبيب ٥ والسادس اهل استيلاء وتمكين
غيبهم عن المعلوم واوجدهم في العيوب وستر عليهم كل ودايع
فاذا تجلى لهم كانوا اهل شهود واذا رجعوا كانوا اهل خصوص
فهؤلاء الطبقات الروحانيون الذين طهرهم الله بالتجلي وفتح لهم
باب الروح وهم ست طبقات كل طبقه قد حرمت البدر
باشاره ووقع لهم بابا من ابواب الكرم فرضت منه بملك
ورجعوا عنهم واما الطبقة السابعه فهم اهل المحاماه
لسف الله لهم عن جمعه المحاماه محرجوا بكليتهم اليه فاقامهم
من حيث لا حيث وانقطع عنهم الاسباب فلم يوجد لهم
ثم سبيلا ثم الحصهم بالاصطفاء فمنح لهم عن مكنون نهايه
وخزايد ذاته وبعدن غوره فشرح لهم من شرح قربه حتى نظروا

صفحه ٢

علم اليقين ولم يصلوا الى ذلك حتى صفوا من كدر رحمنا
الله وإياكم من بعده الى نوره ارتقوا واخلصنا وإياكم
بمنه كرذكره منه وفضله ان

٥ ـــ الكشف والبيان

بسم الله الرحمن الرحيم

قال ابو سعيد رضي الله عنه الحمد لله الخالق البري الصادق
الوفي الرازق الملي الواجد العلي الماجد القوي ناصر من
استنصره متعززا به وحافظ من استحفظه متوكلا
عليه ووليّ من تولاه مخلصا له ومعين من مرضاه مفوضا
اليه الذي توحد بالقدرة والبقاء وتفرد بالعزة
والبهاء وتطول بسبوغ النعماء وتفضل بجزيل العطاء وتعالى
عن ان يكون له شريك او ظهير او نصير والحمد لله
الذي انار السبل واوضح الطرق وانار المناهج ولحب
المدارج بما نبأ به الذين اصطفاهم ورسله الذين انتجبهم
فتبلغوا الرسالة وادوا الامانة ودعوا الى الايمان
وجاهدوا في الله ذوي الكفر والطغيان الى ختمهم
بأشرف الانام اروعهم اكرمهم جرثومة وأجمعهم

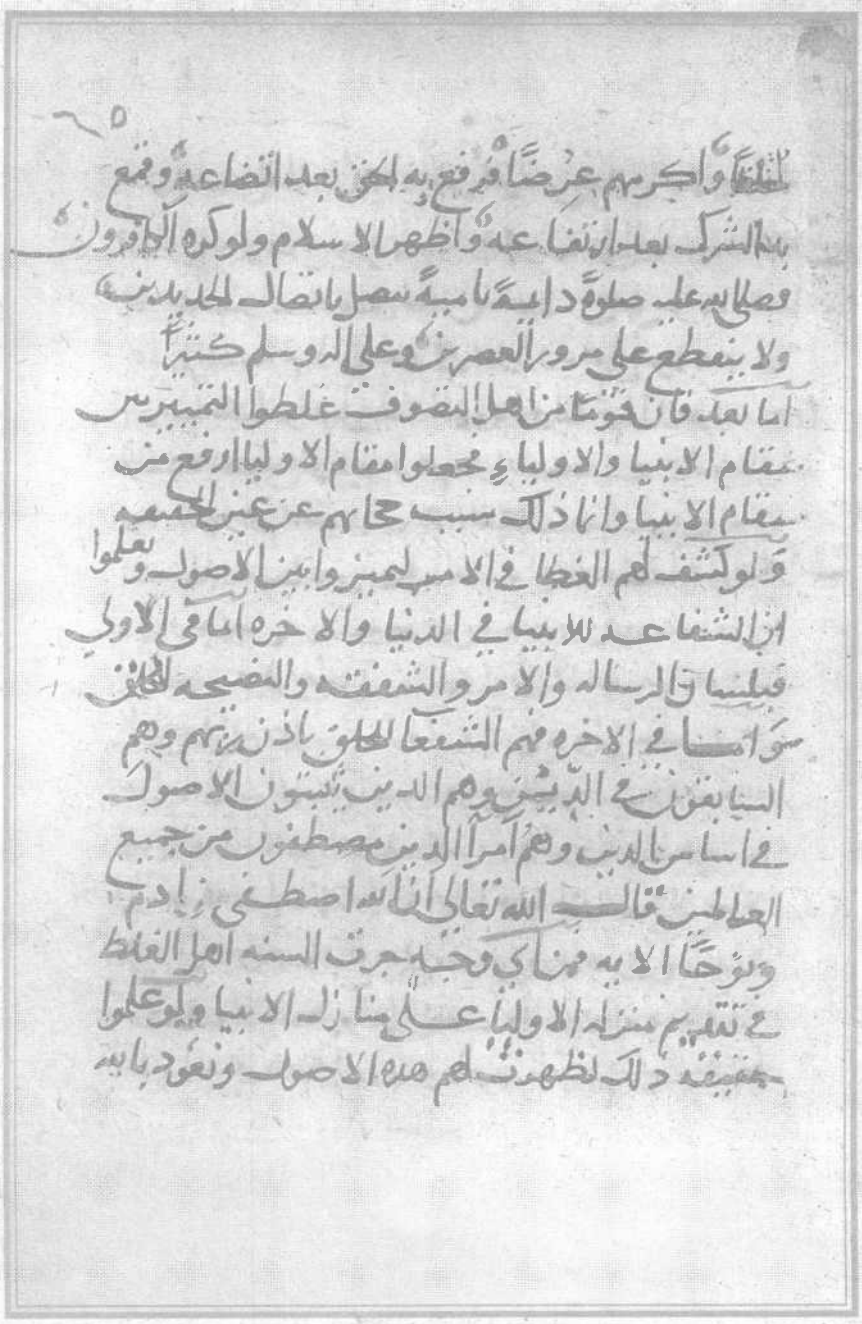
Kitâbü'l-Keşf ve'l-Beyân

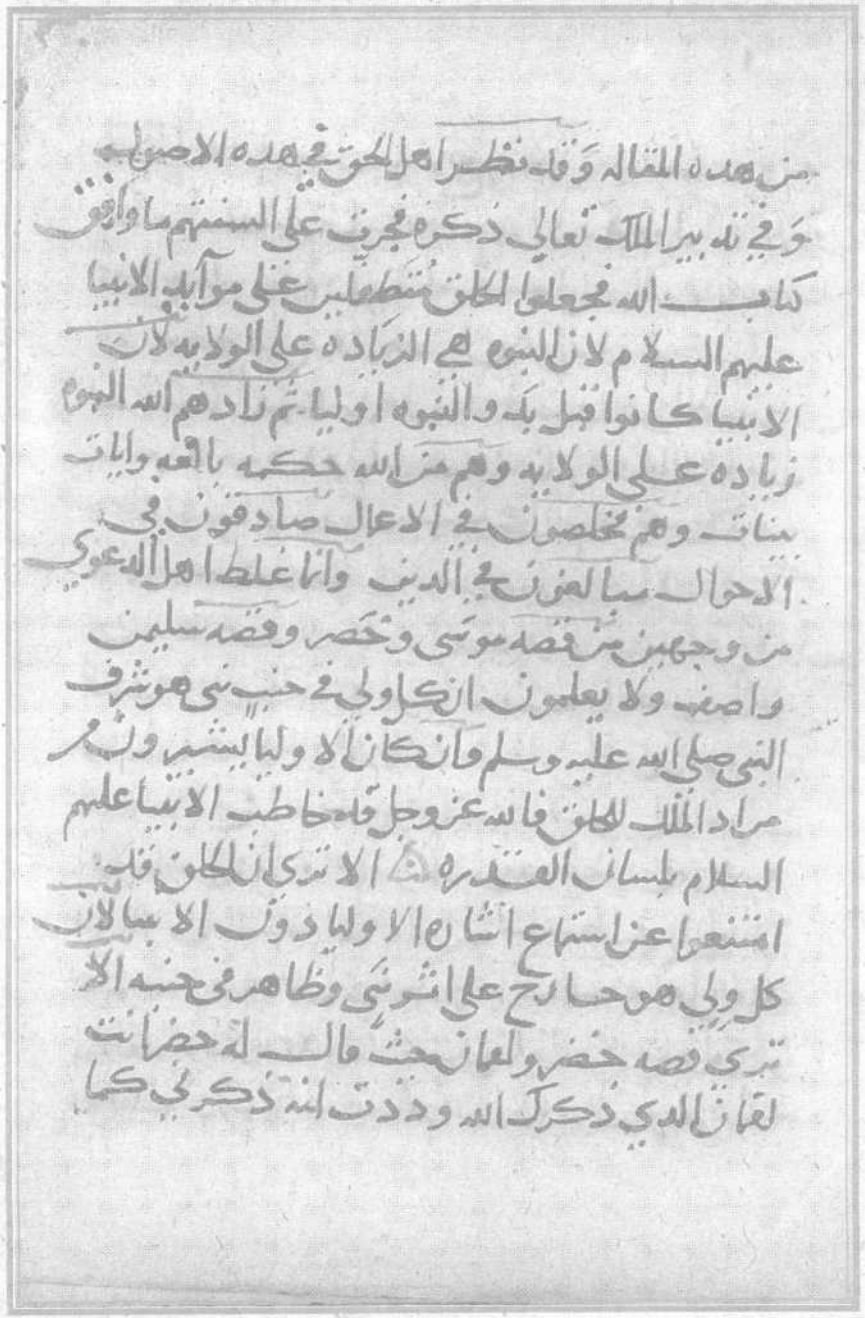
علم اليقين ولم نصلوا الى ذلك حتى صفوا من كدر رذائلها
الله وإياكم من بعده الى نوره اوتقوا واخلصنا وإيا كم
بمذكر ذكره منه وفضله ٥

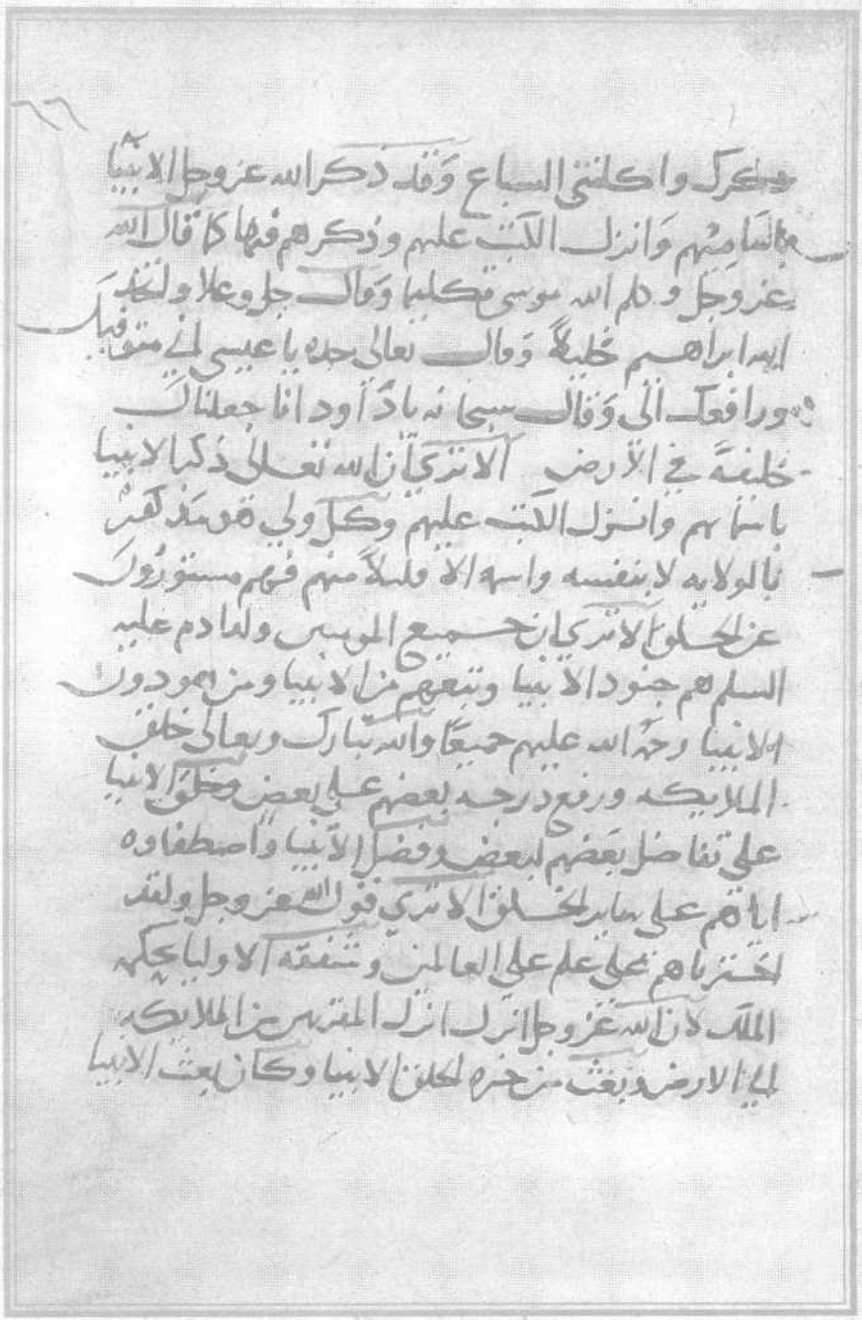
كتاب الكشف والبيان

بسم الله الرحمن الرحيم رب يسر

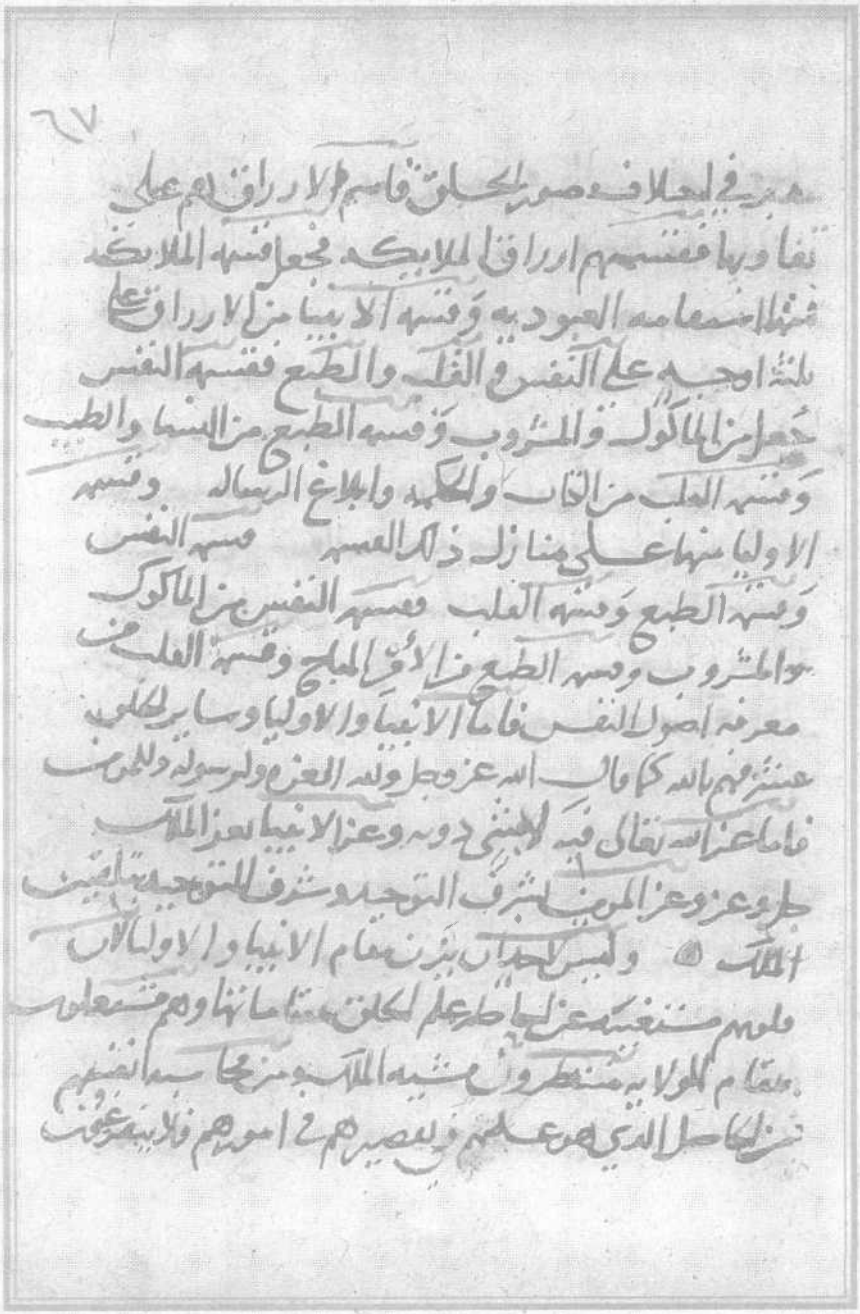
قال ابو سعيد رضي الله عنه الحمد لله الخالق البرئ الصادق
الوفي الرازق الملئ الواجد العلي الماجد القوي الناصر من
استنصره متعززا به وحافظ من استحفظه متوكلا
عليه وولي من تولاه مخلصا له ومعين من مرضاه مفوضا
اليه الذي توحد بالقدرة والسنا وتفرد بالعزة
والبها وتطول بسبوغ النعا وتفضل بجزيل العطاء وتعالى
عن ان يكون له شريك او ظهير او نصير والحمد لله
الذي انار السبل واوضح الطرق وانار المناهج ولجب
المدارج بما بنى به الذي اصطفاه ورسله الذين انتجبهم
فتبلغوا الرسالة وادوا الامانة ودعوا الى الايمان
وجاهدوا في الله ذوي الكفر والطغيان ثم ختمهم
بأشرف الانام اروعهم اكرمهم جرثومة وعنصرا

من سابع الدرجات في الخلق كما أن بيت الملائكة
في الارض من سابع السموات وكما قال النبي صلى الله عليه
وسلم انا سيد ولد آدم ولا فخر والله تبارك وتعالى خلق الملائكة
على مقامات معلومات وكل ملك هو مستقيم على مقام
المعاملة والعبادة وهم يترقون في الدرجات وخلق الانبيا
على مثالهم في معاملة قلوبهم لان تقرب الملائكة
معصومة من كل آفة وخلق الاولياء على مثالهم بالمعرفة
لا بالمعاملة وارواح الاولياء معصومة من خاطر التشبيه
وشرف الملائكة باسمائهم اعيانهم وصفاتهم الانبيا بمعاملة
قلوبهم وسيرة الاولياء باشباه ارواحهم لان الملائكة خطاب
بالستتهم والانبيا مستعملون بقلوبهم والاولياء ناظرون
بارواحهم وكلهم مشرفون على مقاماتهم ومستغرقون
في بث معروفهم وكلهم متحيرون في درجاتهم ناظرون في
تدبير معروفهم وكلهم آيسون في حكم ربهم الا ترى ان كل ملك
من ملوك الدنيا لعمال اهل الولايات والملك مدبر
لاشباه اهل ولايته عالم بمراداهله وهو يقسم العطايا
بينهم على قدر مقاماتهم ودرجاتهم فخالق الخلق تعالى ذكره

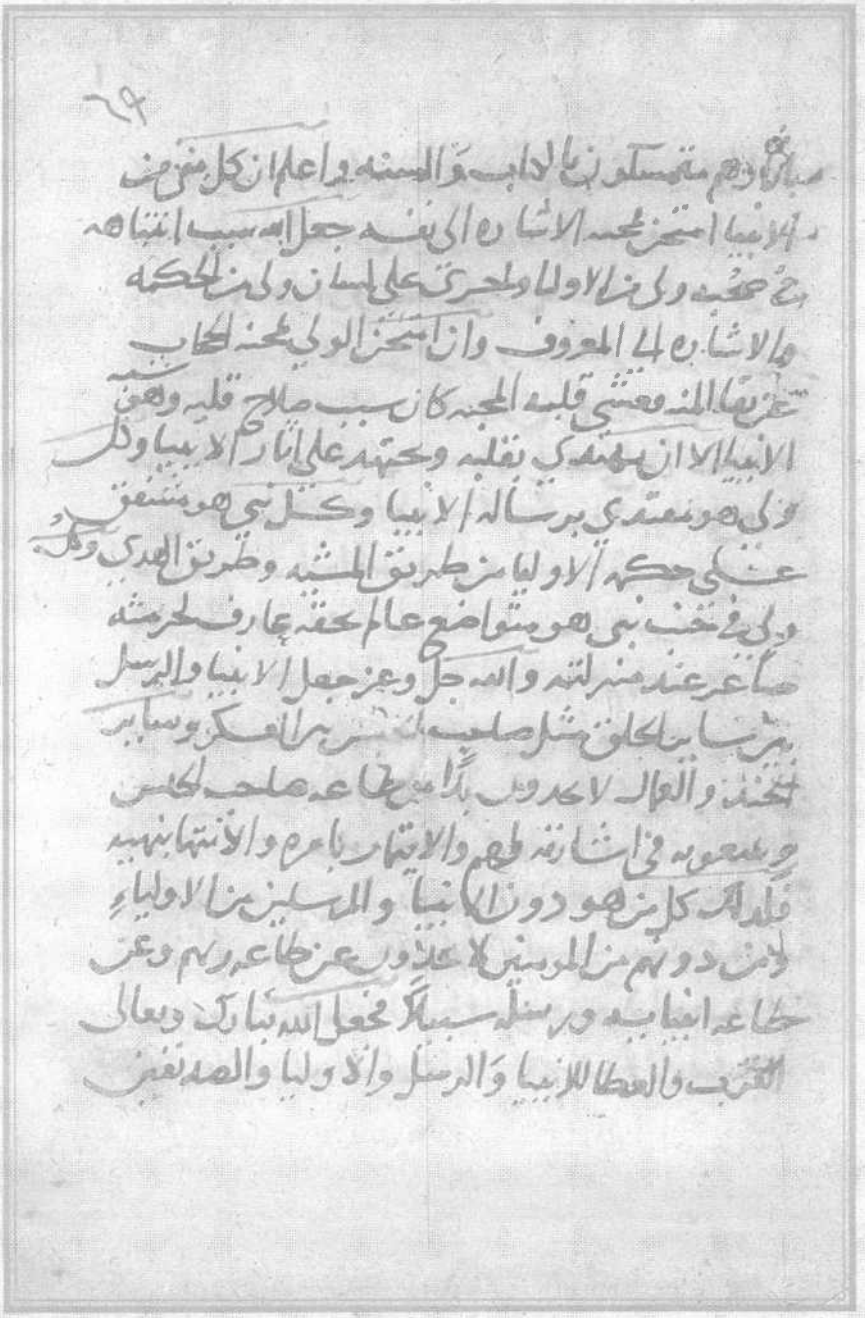

الى انفسهم فكيف يتفرغون الى غيرهم قال الله عز وجل
لهم امري منهم بمشيد شان يغنيه وعلامة الاولياء في
دار الدنيا هو شغلهم بخاطر قلوبهم وعليه ابدانهم وفي
نظر تدبير معروفهم لهم خبيرة في دار الدنيا بخبرة ساير
الخلق يوم القيمة ولقد سمع احد الى ان يقول انا وانت الانس
محجب عن حقيقة العبودية الا ترى ان ابليس الدعوى كان في
الشيطان حيث قال انا خير منه خلقتني من نار وخلقته من
طين وكل وابل من جميع الخلق انا كان قوله ذلك مشتقا
من الكبر والغي عن العبودية فاذا قال العبد انا يقول الله
عز وجل انا لا انت واذا قال العبد انت يقول الله عز وجل
انا وانت فغرض الاولياء على الاولياء من هذه الكلمة ان لا يقول
احدهم انا لان الله تعالى اخرج من كل شيء اشرف الاشياء
حين جعل نبيه موسى صلى الله عليه في جبل خضر في الصبر الذي
ذكر عند اشارته في البحر وكل من وقع اشارته الى نفسه
لم يخل من الوقوع في المحنة وانا سبب اشارة ابن آدم الى
نفسه ابتلاقه بالمحنة من الغلب الى جميع النفس بحوارحها
ولو ان جميع القلوب قبلت الحق اكان الحق شاهد الجميع

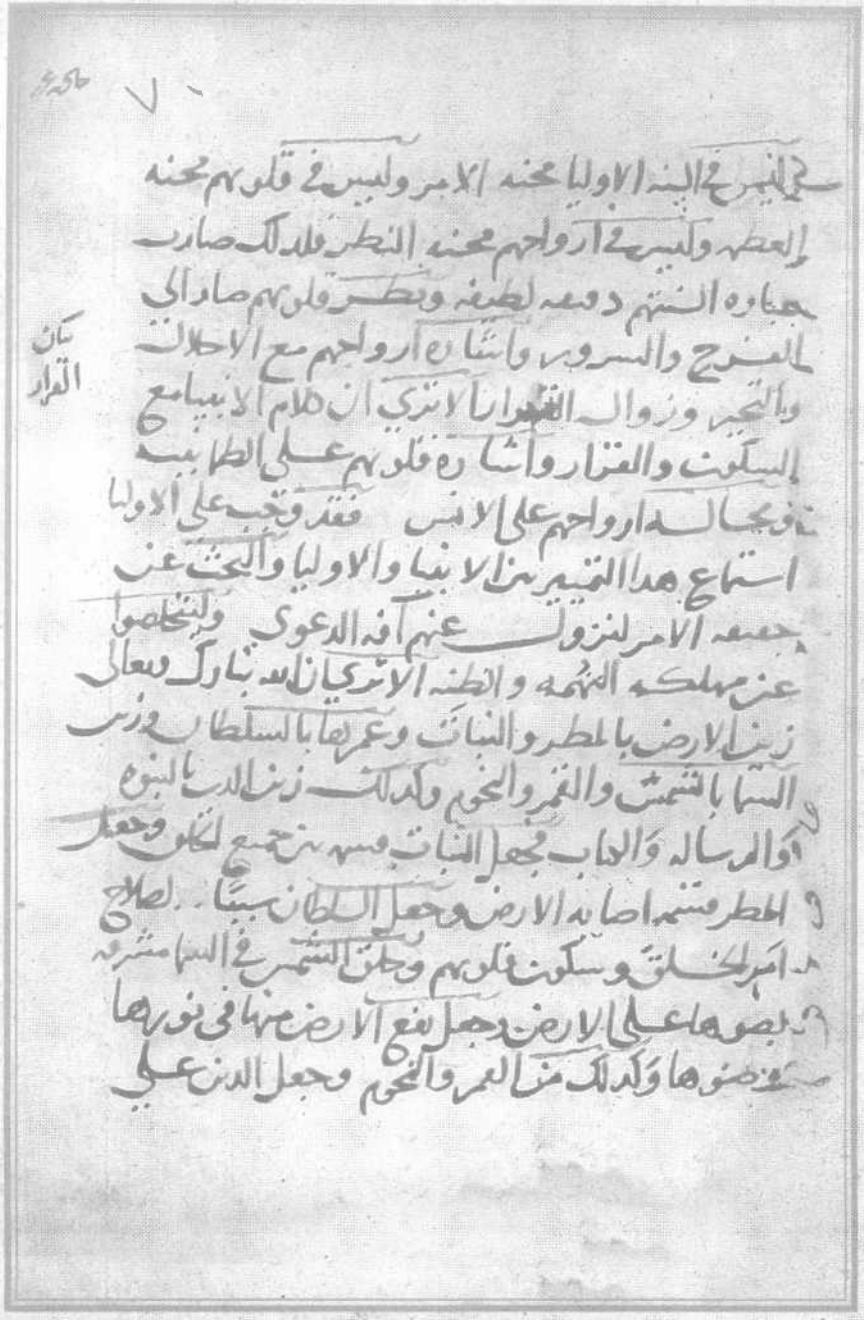

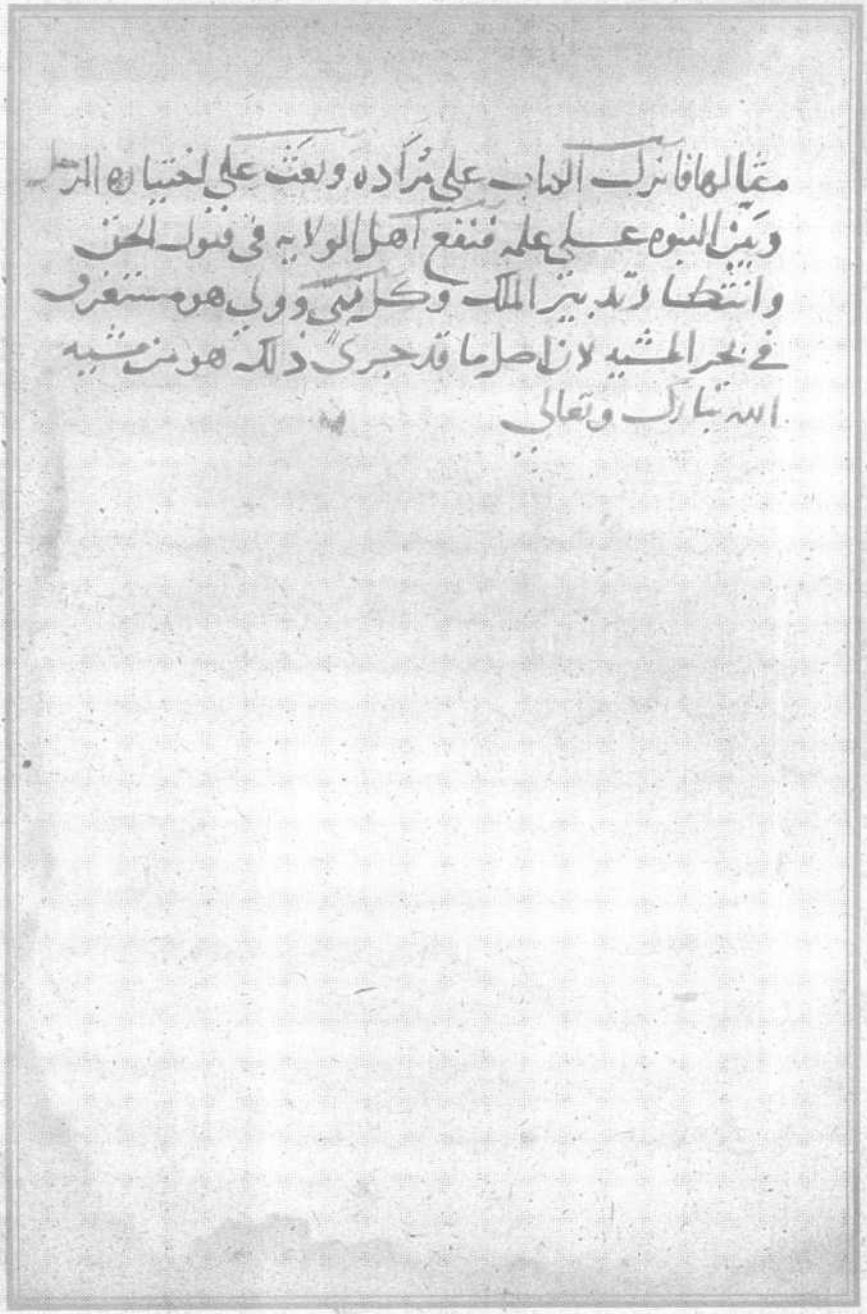
الباطن في كل شيء ولم يكن هذا العلم إلا لأهل الإلهام وأهل
الاستنباط في الحكم من أسكن الله قلوبهم معرفته وقال قوم منهم
الأول لما أنزل الله تعالى كلم موسى تكليما وكلم الأنبياء بوحي الملائكة
وكلم المؤمنين بالإلهام منهم كما ألهم الله تعالى أم موسى فقال
- وأوحينا إلى أم موسى وكان وحيه إليها أمره إياها بالإلهام
أن قذفيه في التابوت فاقذفيه في اليم وكما ألهم الله النحل
- فقال عز وجل وأوحى ربك إلى النحل أن اتخذي من الجبال
بيوتا ومن الشجر وقال عز ذكره فبعث الله غرابا يبحث في
الأرض ليريه كيف يواري سوأة أخيه ليعلم ابن آدم مثل ذلك
وقد ألهم البهائم ثم سخرها لابن آدم لكرامته على الله
فهذا لا شك في إلهام الله ابن آدم مع شرفه على سائر الخلق
ومن الأنبياء من لا يوحى إليهم بالملائكة ولكن يوحى إليهم
بالإلهام والرؤيا في المنام فهذا ذلك الصديقون
من المؤمنين وقال بعضهم قد جعل الله للأنبياء
علامات وآيات خصهم بها دون سائر الناس فليس لأحد
أن يدعيها ولا يعطاها غير الرسل وجعل لهم الكرامات
دون الآيات وأما الآيات فلا يعطاها غير الرسل وأما

الكرامات منهي رحمه الله تكرم بها من يشاء من عباده وذلك
العلم والحكمة والفوائد وأما الآيات فانها لا يظهر
الا للانبياء ولا يمكن لاحد ان يدعيها الا ترى قصة ابراهيم
اذ قال للنار كوني بردا وسلاما على ابراهيم ومن
الكرامات حين احياه الطيور بمسلته ربه ذلك وكذلك
من الكرامات حين رفعه الى الملكوت فاراه ما اراه
من عظمته وجلاله فهذه الكرامات ما يكون للانسان وقد
يعطاها الاولياء وأما الآيات فانها لا يظهر الا للانبياء
ومن الكرامات ما يكون للانبياء خاصة ومنها ما يكون
للصديقين خاصة على مزدوجهم من المؤمنين حين يسألهم ربهم
عند الضرورة فانه اي الله رحمه الله والطائفة على خلقه
وليس ذلك مستنكرا من كرمه وجوده وانه الفعال
لما يريد وفي وجه اخر ان الانبياء حري دكرهم في
العلم السابق لان اول بكل ادم وهو السي وجميع
الخلق خرجوا من ظهره فلا يجوز ان يكون الصنع سالفا
في حالة متقدما على الاصل في ذاته لان اول النبيين
ادم واخرهم محمد صلى الله عليه وسلم وكلهم مقدمون

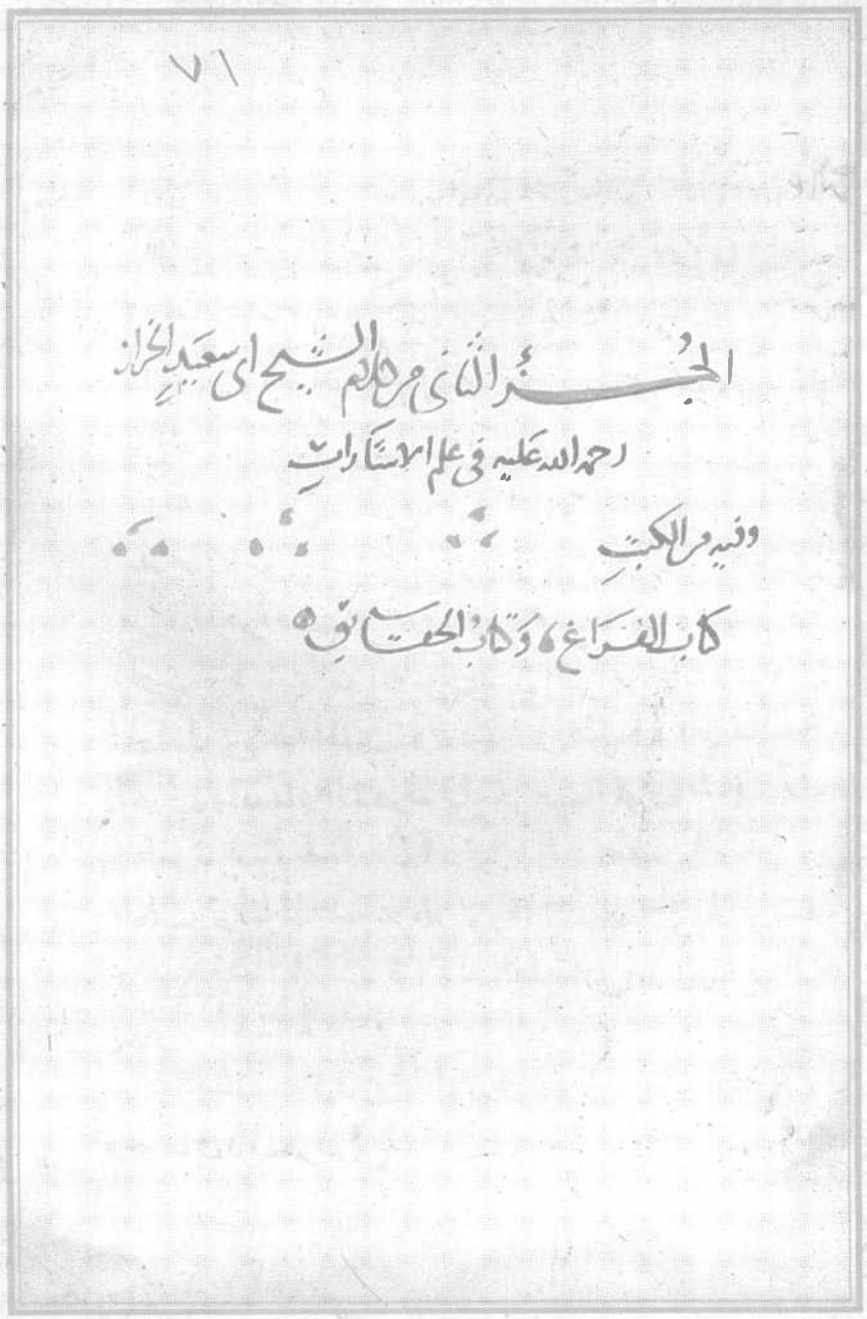

وجعل لسائر الخلق من المؤمنين فسمه الارزاق الارزاق
وامثل ذلك من امر ملوك الدنيا كيف ميز وابين
الوزراء والقواد والاجلة من عساكرهم ومن سائر
الجند في القسمة فجعلوا قدرهم وعطاهم للوزراء والقواد
والاجلة وجعلوا قسمة الارزاق لمن هو دون هؤلا
من سائر الجند فقسمة العطاء من المعطي انزال الحكمة
على قلوب الانبياء والاولياء فحكمة الانبياء على موافقة
كلام رب العالمين لان الانبياء ذالون على الله
تعالى وداعون الى الله بالسنة الامر فحكمة
الاولياء من جهة القدرة لان الاولياء هم ناظرون
في تدبير الملك غير مامورين بدعاء الخلق الى الله
على سبيل دعاء الانبياء بالرسالة ولكن قلوبهم مفتوحة
بنور الهداية ونور الحكمة ونور المعرفة لان الله
الاولياء ارفق من عباده الانبياء لان السنة الانبياء مامورة
في تحريك اذا المعروف وارواحهم مستعدة في مجالسه
المعروف والسنة الاولياء متحركة بذكر المولى وقلوبهم
ناظرة الى منبه المولى وارواحهم سيرة الى قرب المولى

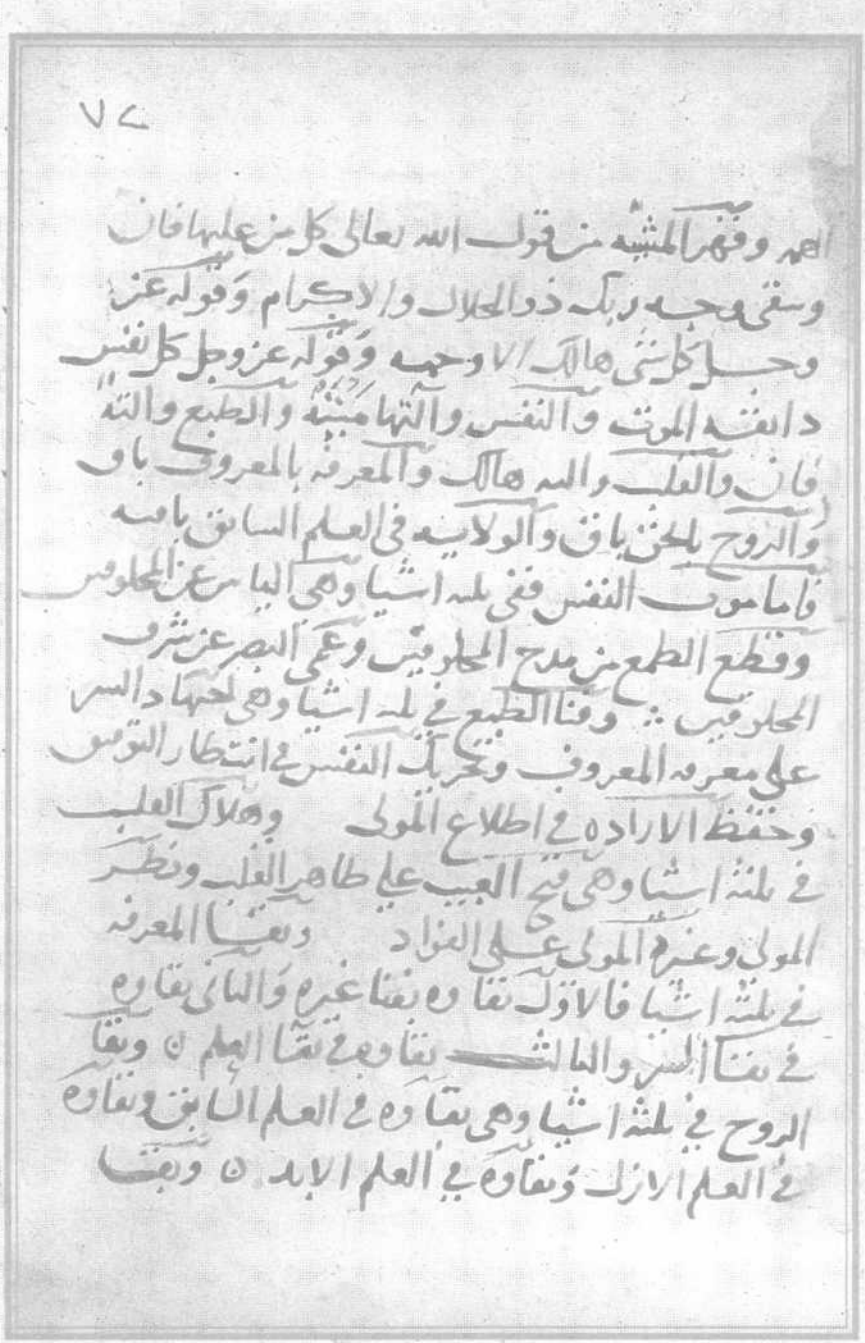
Kitâbü'l-Ferâğ

٧١
الجزء الثاني من كلام الشيخ ابي سعيد الخراز
رحمه الله عليه في علم المكاشفات
وفيه من الكتب
كتاب الفراغ، وكتاب الحقائق

بسم الله الرحمن الرحيم

قال الشيخ ابو سعيد رحمه الله اعلم ان الخلق
لو اشتغلوا بانفسهم في ذكر المولى لتقرعوا عن دونهم
ولوحدوا في ذكر ربهم عجبه عن ذكر ما دونه وتالوا
من الكفاية في ترك اشتراك الله لحدا في همهم ومرادهم
اذ عرفوا ان الله عز وجل خالق الخلق وقاسم الارزاق
مدبر الامور على مراده موجود في معرفة العارفين
مراد المعروف في هذه الاسباب لانقاه الخلق بتدبير
المولى ولاستسلامه العبودية في امر المولى ولوفاء
المعاملة في قضا المولى ولاخلاص التوحيد في اطلاع
المولى ولصفاوه المعرفة في اشراف المولى فاستسلامه
العبودية في جملة اشيا وهي اجتهاد النفس وسكون
القلب ووفا الطبع ووفا المعاملة في جملة اشيا
وهي حفظ الارادة وانابة القلب الى الله تعالى وعلاقة
الروح بالمشيه واخلاص التوحيد في اشيا وهي
ترك التشبيه ووجود الوحدانية وشهود القربانية
وصفاوه المعرفة في جملة اشيا وهي ترك الارادة ووفا

ثلاثة

الولايه في بلد اشيا اولها جري العلم بها حين جري ذكرها
ما قد كان في عهد الميثاق وتاليها عند خلقه ادم من
قول الله عز وجل اني اعلم ما لا تعلمون فعلم الله تبارك
وتعالى في خلقه ادم انه خلق ظهر ادم بقدرته وجعله
مسكن الانبيا والاولياء وكان علمه محيطا بما خرج من ظهره
من جمله الانبيا والاولياء وكانت الملايكه قد جهلت
علم ذلك ثم اخرج جميع الارواح بقدرته من ظهره فاجابه
ربهم حين قال عز وجل الست بربكم قالوا بلى فاما الارواح
في ذلك الوقت فكانت مجتمعه ارواح الاولياء فارواح
الاعدا حين كانت خاليه عن النفوس والطباع فالخلق الله
نفوس الخلق وطباعها تميز ارواح الاولياء ونفوسهم
وطباعهم عن ارواح الاعدا ونفوسهم وطباعهم على ما هم عليه
من الضلاله والغي فرجعت ارواحهم عن اجابه الحق وهو
اجابه ارواح الاولياء لانهم عز وجل مني على الابد فان
الله ابدا بدا والاولياء معلومي لعالم في علم الابد فخلق
نفوسهم مطبوعه على طباع سعاوبه وهم مجبولون الحق
واما اجابه نفوسهم فهي في العبوديه واجابه قلوبهم من

٧٢

جل العالمين واجابه ارواحهم من مشاهده المعروف
جميع الخلق هي بطينه مجيبه لدعاه لان الارواح خلقت من
موضع البقا فخلق ارواح المومنين من موضع النور وخلق
ارواح الكافرين من موضع الظلمه من قول الله عز وجل
وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون فاما مخالفه من
خالف من الجن والانس فمنوسهم دون ارواحهم فاجابه الارواح
لله جل وعز واجابه لخلق الانبيا هي بالنفوس دون
الارواح لان الخلق هم خرجوا بعضهم من بطن بعض وخرجت
الارواح من مجرى الغذا والنفس فابه يبقا الروح ورسمها
يفنا الروح فارواح المومنين كارهه لابدانهم ولابدانهم
يحبون ارواحهم وارواح الكافرين طابعه لابدانهم فابدانهم
بسبب من ارواحهم من قول النبي صلى الله عليه وسلم الدنيا
سجن المومن وجنه الكافر وقوله صلى الله عليه وسلم
من احب لقا الله احب الله لقاه ومن كره لقا الله كره
الله لقاه وارواح المومنين محبه للقا الله لان الله
عز وجل خلقها من موضع الكرم سماويه ثم انزلها وجعلها
في موضع الغيب ومواضع الدنيا وهي الخلد فهي مستطره

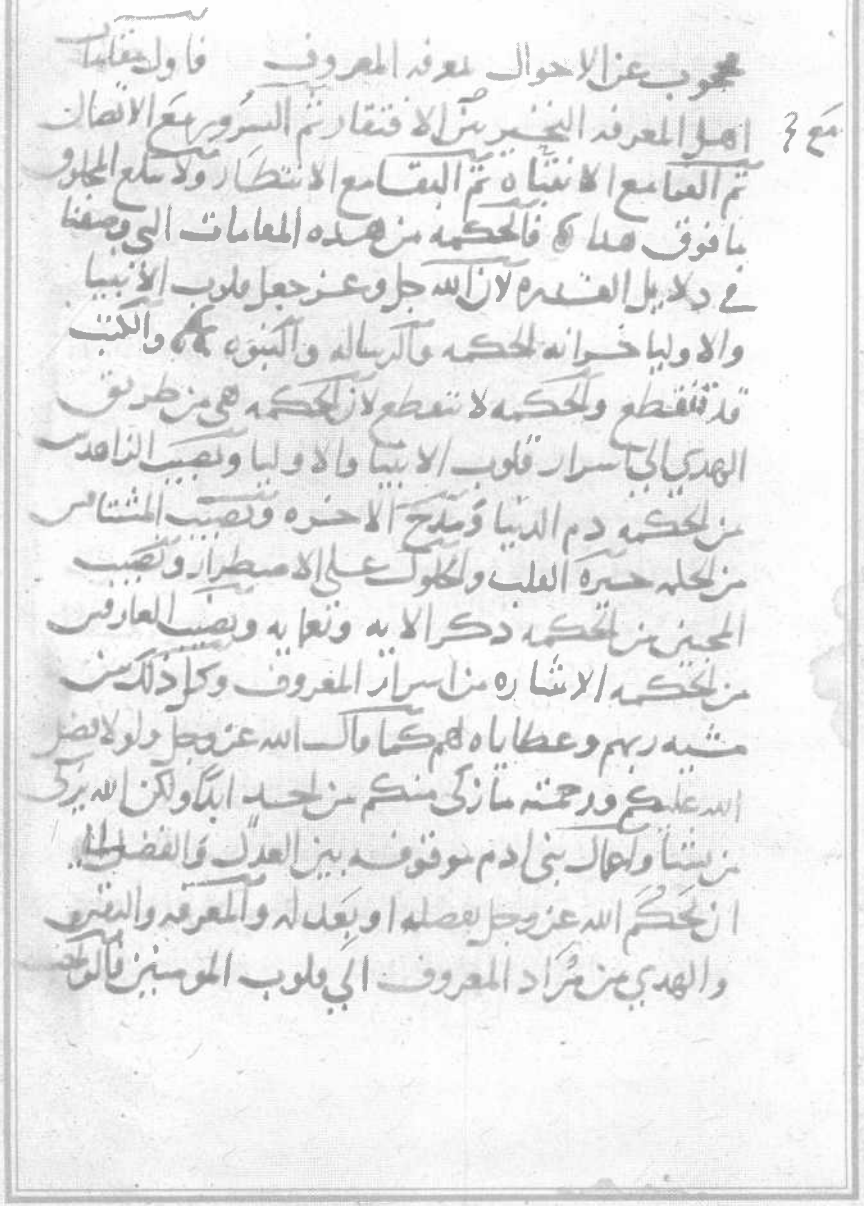
لدعوه ربها مشتاقه الى ذوالها من مكان الفنا الى مكان
البقاء وارواح الكافرين خلقت من موضع الظلمه
وانزلت الى مكان الشهوه فهى على وجل من دعوه ربها
يوم يدعوها وهم فى غفلة عن اسماع دعوه الرسل عليهم
السلام مدبرون عن الحق فارواحهم كارهه للرسول
عند الوفاه كما قال الله عز وجل يوم يسمعون
الصيحه بالحق ذلك يوم الخروج انا نحن نحيى ونميت واينا
المصير فلينظر اهل التوحيد واهل العقل فى هذه الاصول
وفى هذا الشرح فان عامه الخلق خارجون من موضع
الحاجه الا انهم اشتغلوا بطلب الفروع عن طلب
الاصول فوجب على اهل العقل طلب بيان الحكمه واصول
الدين حتى يزول عن الاشكال ويصلوا الى بيانه حتى
يكونوا مشتغلين بتدبير المولى ناظرين فى افعال
المولى كما قال تبارك وتعالى لداود عليه السلام من طلبنى
وجدنى ومن طلب غيرى لم يجدنى وكل طالب
طلب ربه لم يجده الا بعد مراد المولى وجوده اياه لان طلب
المخلوق لا يخلو من السهو والجهل عن موضع الطلب والمولى

٧٦

عالم بأحوال العبد في الدنيا والاخرة والعارفون مشهوده
المولى صار واطالبين للولي وهم متصلون باساس باصول
المعرفة محجوبون عن الخلق لتعلقهم بالخالق كما قال الله تعالى
رجال لا تلهيهم تجارة ولا بيع عن ذكر الله واعلم ان اصول
الدين على اساس استنباط الحكما والعقلا فاستنباط
الحكما من معرفة اصول الدين ومن معرفة اصول النفس
ومن معرفة اصول الدنيا لان اصول الدين موصوله
بمراد المولى واصول النفس موصوله باصول الدين
وكل ذلك قايم باركان المعرفة من مراد المولى والمولى
مشير الى اصول الاشيا كما قال تبارك وتعالى
لمن يشا من عباده وخطاب المولى من المشيه مع الانبيا
والاولياء وخطاب المولى من الاباحه وتعاينه مع عامه
المومنين وخطاب المولى مع الكافرين من افعالهم
كما قال الله عز وجل الله ولي الذين امنوا يخرجهم من
الظلمات الى النور والذين كفروا اولياهم الطاغوت
يخرجونهم من النور الى الظلمات وكل ذلك بمشيه الله عز
وجل فالمومنون مواقعون بسلطان ربهم في ابد الابد

وارواحهم موافقه للاجابه في بدو الامر وهم في الحس
موافقون لامر الله في السر والعلانيه وهم منتظرون
في الاخره رحمه الله عز وجل وكرامته ولو ان الخلق
جميعا كانوا منتهضين للحق لصارت الدنيا لهم مراة لمراه
الوجه ينظرون فيها بعين العبره ولكنهم لما
عشيهم العفله والسهو والنسيان قصرت ابصارهم
عن طلوع الحق وعجزت علومهم عن ادراك باطن الامور
ولا حول ولا قوه الا بالله العظيم واعلم ان الله
تبارك وتعالى يطالب عباده بالاعمال على قدر توحيدهم
لان التوحيد اصل جميع الاعمال واما شرف ابن ادم
لشرف التوحيد فان كان العبد مخلصا في التوحيد وساهيا
عن الاخلاص كان عمله ناقصا غير موافق لسبب القبول
وان كان العبد عارفا بالله في التوحيد لم يخل من الاخلاص
في عمله بلا تكلف ولا تدبير لان الاخلاص في الاعمال
من معرفه المعروف في التوحيد ونور المعرفه في احوال
القلب فاما ثمار نور المعرفه في القلب فهي الشوق الى
المعروف والانابه الى المولى والمحبه له وثمار الشوق

انتباح اللسان باشعار العاشقين في سواد الليل وبياض
النهار وثمار الانابه اي المولي الاستغاثه من الخطايا
وثمار المحبه انفتاح القلب بذكر المحبوب واعلم ان نور
الشوق اعلا من نور الخوف ونور الخوف اعلا من نور الزهد
ونور المحبه تقشعر منه الجلود وتطير الارواح شوقا
الى لقا المحبوب ولو لمع نور الشوق قلوب الجبين لاحترقها
لان نور الشوق هو نار متلهب ونور الخوف نار تاكل اللحوم
والعظام كما تاكل النار الحطب والزهد هو رئيه الخوف
والخوف رئيه الزهد والزهد والخوف شعبان
من الفكر وهما شعبان من شعب الشوق الى الله ومنزله
المحبه في سائر المنازل والمقامات كمنزله الجمعه في خلال
الايام وهذه انوار متفاضله بعضها بعضا وهي منازل
مكتوبه في قلوب المنفس ومنزله الشوق منزله
عطيه عند اهل العمل ومنزله المحبه منزله شعريفه
عند المريدين ومنزله الخوف منزله رفيعه عند الزاهدين
واهل الولايه هم راعبون في هذه المقامات واهل
المعرفه مشرفون على هذه الاحوال مع العارف والعارف

٧٦

على جميع المومنين النظر من العطا الى الله عز وجل والتوكل
على الله دون اعمالهم لان اعمال بنى ادم لا تخلو من التقصير
والسهو والغفلة وعطا المعطى موكامل ليس فيه نقصان
فمن نظر الى عمله من اصل التوحيد لم يجد راحة القلب بحبابه
نظره الى عمله من جهته الصواب ولو نظروا فى حقيقة
الامر لاحاطوا بالمنة علما فى الهدايه والرسالة والمعرفة
والحجاب والنظر فى المبدا من طريق العبودية والنظر
فى المنتهى من طريق التحير والاضطرار كما قال النبى صلى الله
عليه وسلم ليس العبد عبد منها ولها وسمى المبدا والمنتهى فالروح
ناظره الى المولى فى المبدا والقلوب ناظره فى المنتهى الى حضرة
المولى وغمره والخلق حقيقا فيما بين ذلك مع سعادتهم
وشقاوتهم وسعادة الاولياء من نظر المعروف فى المبدا
وشقاوة الاعداء من حكم مراد المبدا وكل صنف من اصناف
الخلق جار على ما هو فيه وكلهم مقيدون بقضا المولى
والاولياء والاعداء جميعا اسرا المشيه كما قال الله عز وجل
فمن يرد الله ان يهديه يشرح صدره للاسلام ومن يرد
ان يضله يجعل صدره ضيقا حرجا فسرح قلوب الاولياء

من الله رحمة وفضل وضيق قلوب الاعداء من الله حكم
وعدل لان الله عالم بحركة الاولياء والاعداء لان حركة
الاولياء موافق سابق علم العلام وحركة الاعداء موافقة
سابق حكم الجبار وهو علام الغيوب والغيب لله
شاهد في علمه لا يغرب عنه مثقال ذره في السماوات
ولا في الارض ولا اصغر من ذلك ولا اكبر الا في كتاب
مبين الا ترى قول الله تبارك وتعالى للملائكة اني اعلم
ما لا تعلمون خلق الله ادم بقدرته فجعل مسكنه الجنة
وجعل عيشه فيها على حالة حال اشاره وحال غفله
واخرج الخلق من ظهره فجعلهم على سيرته في حالته والاولياء
متقلبون اثره في احوال انتباههم والاعداء متقلبون
اثره في حال شهوتهم والملوكي علام احوال الانتباه والغفلة
وعالم مكان نشوء الاولياء ومكان نشوء الاعداء فالملك
الله عز وجل والبلد الطيب يخرج نباته باذن ربه والذي
خبث لا يخرج الا نكدا فالتسليم في هذا الامر
عز وترك المراء وقبول ما جرى من ذلك انه للحق
لمعرفتهم لمنادي المعروف في الاول والاخر والله تبارك

وتعالى هو عالم باحوال الخلق في المبدا والمنتهى الا ترى
قصة ابليس خلقه الله عز وجل من النار ثم جعل زرقه من العبادة
وخلق آدم من التراب وزرقه المعرفة فجعل ثمرة زرق ابليس
الكبر وثمرة زرق آدم الفقر والفاقة الى ربه كما حكى
الله عز وجل عن ابليس حين قال انا خير منه وحكى
عن آدم حين قال ربنا ظلمنا انفسنا وان لم تغفر لنا
وترحمنا لنكونن من الخاسرين وكل من قال انا فهو محجوب
من المعرفة وكل من قال لربه انت بالفقر اليه كان قلبه
مفتتحا بالمعرفة الا ترى قول الملائكة ونحن نسبح
بحمدك ونقدس لك قال الله تعالى اني اعلم ما لا تعلمون
فقهرهم الله في سجدة آدم بامر الرحمن وانا جهلهم الله على ذلك
من علم نحن وخطرهم لي انفسهم واعالهم فاهل السما
والارض مناطمئنين بالله انبناه ولوهم من الله عز وجل
واهل السما والارض من الملائكة والانس والجن كلهم
مستغرقون في بحر معرفتهم وليس لاحد ان يقول انا
انا الا الله عز وجل لبس الكبر والاحجان من الله عز وجل الى
الخلق ولا لحلوا جميع خلقه من المعصية في اعالهم ولحوالهم

واصل الدين على لله اوجه اولها الورع عن المحارم ظاهرًا
وباطنًا وثانيها الاستقامة على الاعمال والامر في الفرائض
وثالثها قبول حدود الاسلام ٥ والورع عن محارم الله
اجتناب ما نهى الله عنه في السر والعلانية والاقبال
على الطاعة سرًا وعلانية ومعرفة المنة في عصمته
عز وجل اياه من محارمه وشكر التوفيق على الطاعة
في السر والعلانية ٥ واصل الارادة على لله اوجه
اولها حفظ الاطلاع على قلبه وثانيها حفظ الانسان
قلبه وثالثها حفظ المناجاة بقلبه والمريدون هم
مشغولون لاطلاع المولى على قلوبهم واطلاعه على افعالهم
واقعالهم واطلاعه على اسرارهم فهم على حذر من
افكارهم وافعالهم وضمايرهم مثلهم كمثل الغريق في البحر
قد عزعن كل حيلة لا يفتح عينه وهو خشية الهلاك
لغلبة الماء على جميع اعضائه وجوارحه ٥ فالمريدون
في مقام الولاية مستحيون لاطلاع المولى ومتحيرون
في اشراف المولى ناكسون رؤسهم في بصايرهم لحسن هيبته
واصول المعرفة على لله اوجه اولها معرفة الفرد

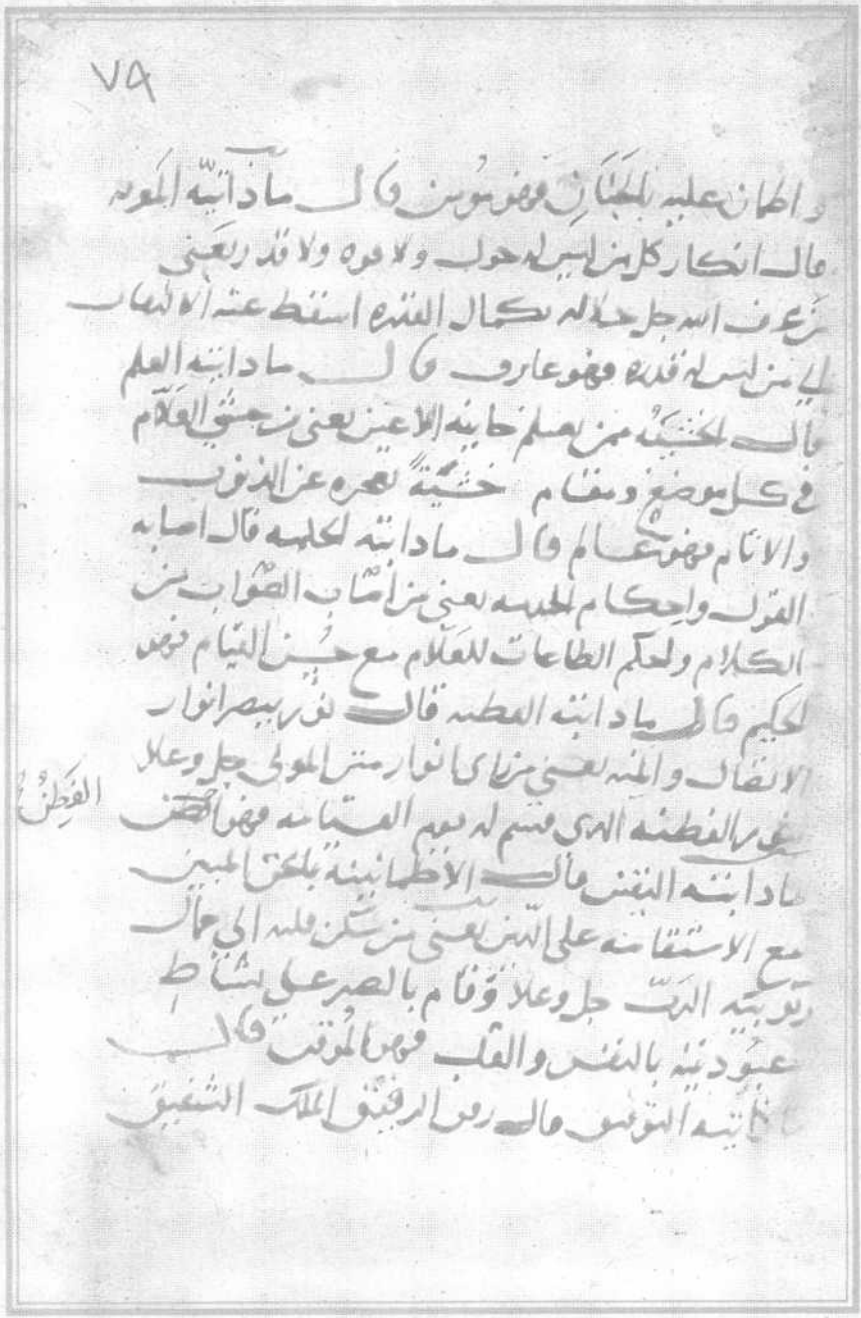
٧٨

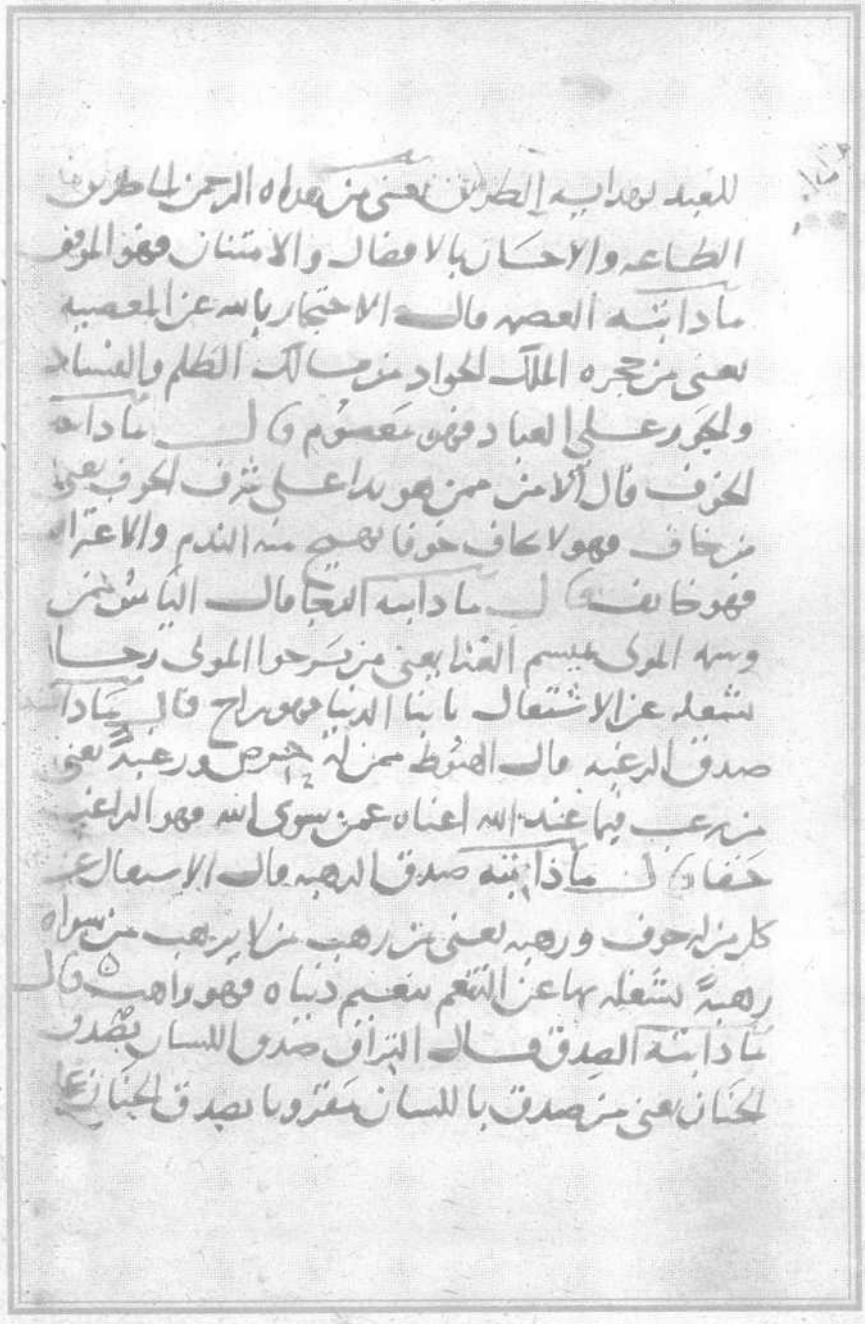
وثانيها معرفة الابديه وثالثها معرفة الازليه فالعارف
في الازل مقطوع بقلبه من كل شئ في حب معرفة الفرد انيه
وفي الثاني هو مقطوع بالفؤاد من اراده العطا في حب معرفه
الابديه وفي الثالث هو موصول روحه بمعرفة الازليه
وقطع الكل على بلة اوجه او لها ان يكون بري القلب
من طمع الغلول في الخلوة وقت اذاعة نفسه بعيوبها اشتغل
بالاسف عليها واستعمل بشكر معرفتها ثم باشتغالها على
سبيل الشكر لله بنعمة المعرفة بعيوب نفسه ثم بالاسف
على ان لا يستقيم شكر معرفتها ويشتغل بشكر معرفتها
فيخرج بعناية الشكر عن عيوبها فانكم تقدرون ان تخرج
من عيوبها فلا تعجز عن معرفة عيوبها متاسفا وبالله
التوفيق والعصمة

كتاب الحقائق

Kitâbü'l-Hakâik

بسم الله الرحمن الرحيم
قال ابو سعيد وجهه الله الحمد لله حمد منقلب قلبه في
رياض منته ومتنزه بروحه تحت اشجار كرمه ومتمتع
بنفسه بين ثمار نعمه ناولياوه اسرار نعمه واصفياوه
رهاين كرمه ولحباوه عند مسه عبيد نعم لا يعتقون
ورهاين كرمه لا يفكون واسرار لا تطلق لمتبعيه
عبيد العابدون وكرمه لغيه المحبون وبمتبعيه
عرفه العارفون والصلوه على النبي محمد واله الطيبين
واصحابه المنتجبين وسلم تسليما اما بعد فاني قد جمعت
في داري هذا مسايل من طريق لحكمه على بيان الشريعه
بلسان اهل المعرفه على الايجاز والاختصار دون الاطاله
والاكثار واقتصرت ذلك بباب العقل وما دامت
العقل قال نور في القلب يهدي النفس الى اصول العلوم
يعني من عمل به على نور معرفه الله من غير التفات
الى غير الله فهو عاقل وما دامت الايمان عيان
ما في الغيب من ثواب الجنان وعذاب النيران يعني من اثر
نور حقايق الايمان على ما في الغيب من نعيم الجنان والنار

٨٠

نور المعرفة والايمان فهو الصادق فى مادامه الاخلاص
قال الاستقامة على الطاعة بلا رؤية الاخلاص يعنى من
استقام على بساط الطاعات من غير ان يرى النجاة
قال الخرج مراده المحن بغم رؤية الثواب والدرجات
فهو الصابر بل الخرج مراده صبر الصابر بغم رؤية اطلاع
الحق على بساط الحق فهو صبر الصابر قال ما دامته الشكر
قال الافاقة عند النعم عن الشكر يعنى من افاق عن شكر
النعمة عند شهود المنعم حتى لا يستغل عن المنعم بالنعم فهو
الشاكر قال ما دامته التعظيم قال انك لا ترى لغير العظيم
يعنى من عظم قدر العظيم جل جلاله منه وقدرته عليه
تعظيما بغيبة بالكلية عن رؤية غيره فهو التعظيم قال ما دامته
المحبة قال انخلاع القلب عن حلاوة المحبة الا من محبة المحبة
يعنى من فرغ القلب عن محبة كل عاجز معيوب بلوحدان
حلاوة محبة المحبوب فهذا المحب قال ما دامته
الاشتياق قال دوام الاحراق مع السباق يعنى فى
استياق الى الملك الخلاق جل جلاله من ولوع الاحراق
فى خوف الفراق قد جا اللاق على بساط السباق فهو

المشتاق وقال ما دابته الخشيه قال اخماد الشهوه وقلله
الحياء في الخلوه يعني من امات الشهوه وترك المعصيه
في الخلوه فهو من اهل الخشيه وقال ما دابته الانتباه
قال عزة ترك الابتداء منه فانبته على محاطره الاسها
حتى صلح بانتباه الابتداء منه الشوق والحيا وانتباه الاسها
الحزن والبكا فهو المنيبه ما دابته التوبه قال التوبه
من التوبه مع رويه الحوبه يعني من تاب عن الحوبه مع
رويه التقصير في التوبه حتى يحذره عن الوقوع في الحوبه
فهو التايب وقال ما دابته الاستعداد قال دوام
الاجتهاد على طريق الخير والرشاد يعني من احد مسالك
الطاعات والخيرات ودام على بصمه الطاعات من
الاوقات فهو المستعد وما دابته الاماته قال صدق
الصيانه وترك الخيانه يعني من صان نفسه لحفظ امانات
رب العالمين واداء امانات المخلوقين مع ترك الخيانات
مع ابناء الدنيا والدين فهو امين وقال ما دامه الفوز
قال الحمد بالغلب عن الندم بالهوى والنفس عن مواضع
الذنوب والخطا يعني من انفى بالقلب عن متابعه الهوى

٨١

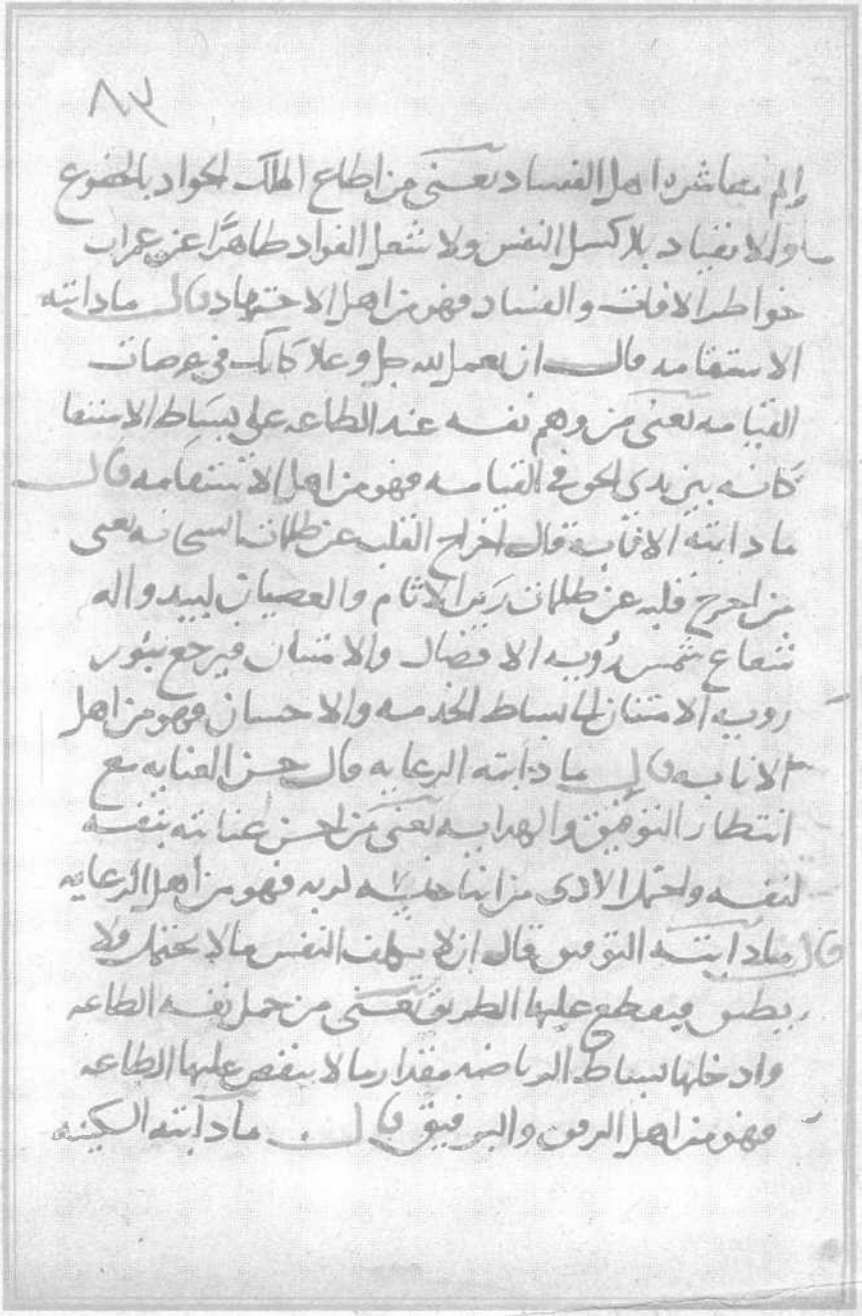
وانقى النفس عن الوقوع فى اوديه المعاصى والخطا فهو
المتقى قال ما دابته الحياء قال ان علم ان العبد بان الله
يريه يعنى من علم ان المولى يريه علما الشعله عن الاسعاد
بشى سواه فهو المسحى قال ما دابته التواضع قال
الاذكار حيث ما كان للرحمن لا يصنع يعنى من تواضع
للرحمن فى كل وقت واوان ولان كنفه فى ذاته لاهل الايمان
من غير ان يضر بالدين والايمان فهو المتواضع قال ما دابته
النصيحه قال موافقه اهل السنه والشريعه ومخالفه
اهل البدع والفضيحه يعنى من وافق اهل الاسلام والدين
فى امور الدنيا والدين وخالف المبتدعين فى ذات رب
العالمين فهو ناصح امين قال ما دابته الخشوع قال
قيام القلب بين يدى الحق بهم مجموع يعنى من جمع الهمه
عن كل اشغل ومحبه وادار مكنت حلال القلب حتى لا
يشتغل بطلب النعم بالنعم ولا الهرب عما يرد عليه
من المحبه فهو خاشع قال ما دابته الزهاده قال
ترك التعلق مع صحه السر والارادة يعنى من زهد فيما
ليس له من نعم الدنيا ولم يحد حلاوة ما ورد منها بطلب

نعيم العيش مع اسقاط التكلف فما حصل منها فهو
الزاهد فما دابته قصر الامل قال ترك العلل مع
دوام انتظار نقلته الاجل يعني من قصر امله حسن عمله
وترك علله وانتظر في كل نفس اجله فقد قصر امله قال
ما دابته القناعة قال اقناع القلب عن شغل كل حد
يعني من اخلى قلبه عن الاشتغال بغير الله عز وجل وقنع
باختيار الله له عمن سوى الله فهو القانع بالله تعالى قال
ما دابته التوكل قال اركان القلب على الوكيل
مع دوام الصياح والعويل يعني من اتخذ الخليل حاجته
لنفسه وكيلا ورضيه لقلبه في الظن دليلا واخذ من الحليل
قلبه فهو المتوكل على الله تعالى قال ما دابته الرضا
قال رضا القلب تحت احكام الساعة ما يرد عليه
من القضا يعني من انقاد بالقلب تحت حكم المولى بالنفس على
بساط العهد عند النعم والبلوى فهو راض عن المولى قال
ما دابته الوفا بالعهود قال بذل المجهود مع تصحيح
الضمايد والعقود يعني من ادى الى الخدمة والطاعة
جهده ووصفت فيها نيته وارادته فهو في عهده على

٨٢

مقدار جهده فهو الوفا بالعهود قال ما دابته البكا
قال سيلان الحسرات على خد المحل والحال يعني من حل
عقال دموع الحسرات على أعز البقرات حتى امنع منها
قطرات خرقات الندامة فهو الباقي قال ما دابته
سعة الصدر قال ان يلين عند المحن والنعم كلح المحبين
يعني من وسع الخلق لجفا جميع الخلق من غير مداهنة ولا
ملق ولا حرج ولا قلق فهو واسع الصدر قال ما دابته
الفراسة قال ان ترى العبد حركات الضمائر بعين المراقبة
والفراسة يعني من راقب حركات الاسرار بعين صفوة
الافكار ليرى منها حركات لعاب الاعتذار فعرفها بنور
بنيران التوسم والانذار ثم نظر بنور الجبار جلاله ضمائر
اهل الاعتذار فعلم عليها وقع له بالاسرار فهو المتفرس
الذي قال النبي صلى الله عليه وسلم اتقوا فراسة المؤمن قال
ما دابته حسن الخلق قال قبول ما يرد عليه من غير
المشقة من جفا الخلق وقضا الحق بلا حرج ولا ضجر ولا
ملق يعني هو نصف نفسه وابنا جنسه بلا استكبار به نفسه
على ابنا جنسه فهو حسن الخلق قال ما دابته العدل قال

ترك الانتصاف لاهل الجهل وبذل الفضل لاهل الفضل يعني
من يبذل الفضل لاهل الفضل وترك الانتصاف من اهل الجهل
بلا استحقار اهل الجهل ولا الميل الى اهل الفضل فهو من
اهل العدل ق ل ماداته الرحمة قال الرحمة على
النفس بمنعها عن المعصية وتحصينها في حصون الطاعة
فانها اولى بالرحمة ممن لا يرحم نفسه لا يرحم غيره يعني من
رحم والهمه غيران تقع في اوديه المعصية عند هجان
الشهوة وغليان المشتهى طار عنه القسوة وصار من اهل
الرحمة ق ل ماداته الارادة قال اخاديران ما عليه
الخلق والعادة يعني من امات بنيران صدق الارادة عليان
بيران شهوات العادة حتى طار منه الكسل والبلادة لتنشط
النفس في العبادة فهو من اهل الارادة والافاهي الا العرور
وحيرادة ق ل ماداته الصلابة قال الكلام للحق
للحق بالحق ولا مهابة يعني من تكلم بالحق للحق في مواضع
الحق من غير مهابة عن لابة الخلق والنفس والى الخلق
فهو من اهل الصلابة بالحق ق ل ماداته الاجتهاد
قال دوام الانقياد للمراد مع رجحة القلب والفؤاد عن

قال نور يقذف في القلب فيطير عنه الحسد والضغينه
ويسكن فيه الشفقه والنصيحه يعني من وجد في
قلبه الشفقه والنصيحه فارغا من الكذب والحسد
والضغينه فليعلم ان قلبه قد نزل فيه السكينه قال
ما دابته السكوت قال الكلام على قدر القوت يعني من
سكت عن الكلام الفضول واقتصر على ما اباح الله والرسول
فهو من اهل السكوت قال ما دابته الفكره قال نظر
القلب بعين العبره الى جلال القدره وحال المنه يعني من
دوام الفكره يورث المعرفه في عجايب القدره يهيج من قلبه
انوار الفوايد والعبره وتجد فيها بيان السهوه فهو من
اهل الفكره قال ما دابته الوجل قال تقلقل القلب
من خوف بغتة الاجل يعني من تفكر ما في الاجل من الغموم
والحما والحل حتى يهيج من قلبه الخوف والوجل اي قرب
الاجل فيحسن له العمل فصار من اهل الوجل قال ما دابته
الخلوه قال خلوه القلب في بيت الجسم مع اجتماع
الهمه يعني من روح الهمه وخلى القلب من آفات السهوه ولجام
الفكره في هوى العطمه فهو من اهل الخلوه قال ما دابته

٨٤

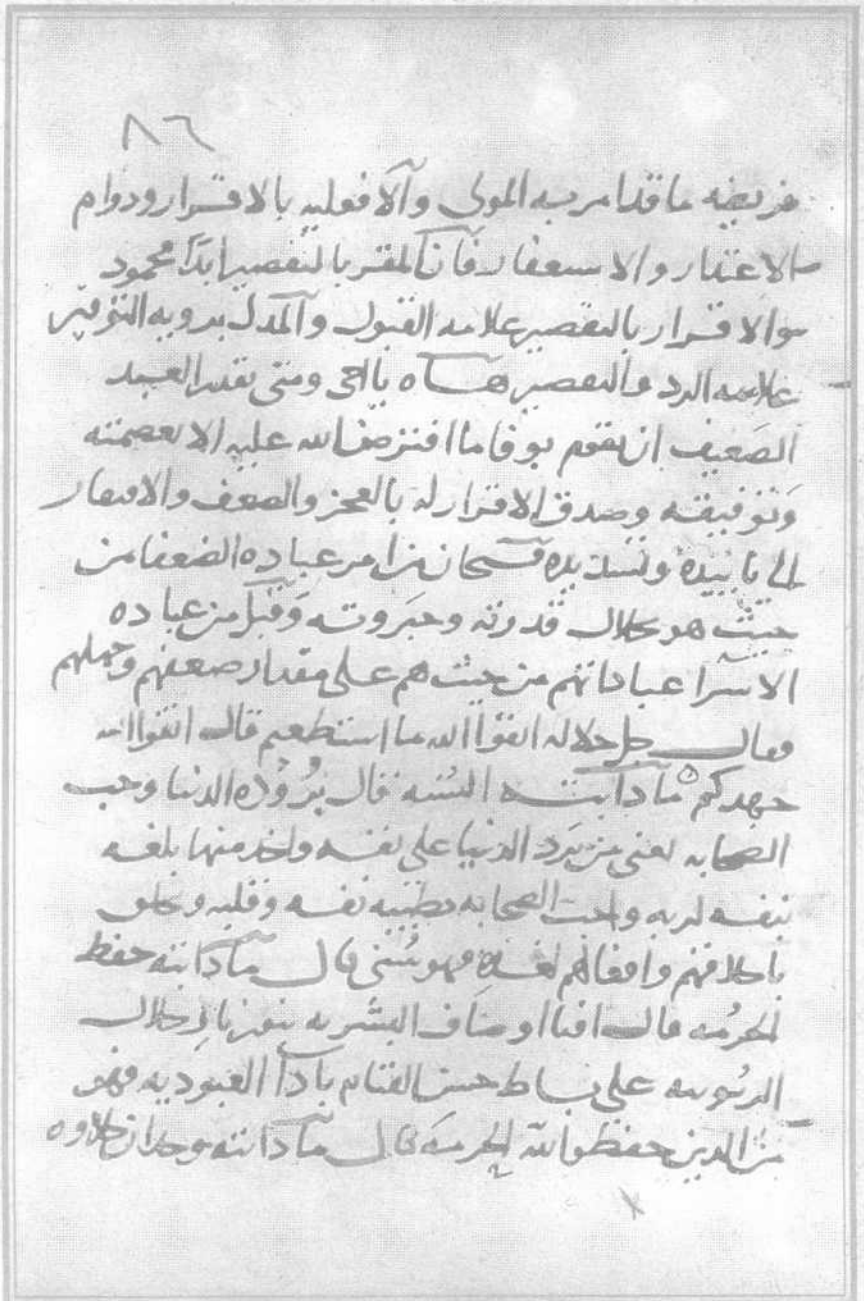
الاهتمام قال دوام الاهتمام لقلة الحزن والاهتمام يعني
من اهتم بسروره في موضع همومه وفرحه في دار غمومه
بدار غمومه فهو مهتم قال ما دابته الاحتمال قال احمل
الاذى من الجهال مع ترك الاستخلال يعني من احتمل الاذى
من جميع الورى وصبر على البلوى بلا حرج ولا شكوى
فهو حليم قال ما دابته الطاعة قال الانقياد لحكم
المطاع بلا فترة يعني من خضع للمطاع عند الخدمة
والطاعة بلا كسل ولا ملالة فهو المطيع قال ما دابته
الافتقار قال القيام بالدوام على باب السلام بين
الافتخار والافتقار يعني من قام بالدوام على باب الحق
برجل الافتخار والافتقار مع حسن الانتظار على رؤية
الاضطرار بلا تلبيس ولا تقدير ولا تخيير فهو من اهل
الافتقار قال ما دابته المحاسبة قال دوام المراقبة
مع حسن السياسة يعني من راقب نبور لبه حركات
افكاره شره مميزا بين خواطر خبره وسره فهو من اهل
المحاسبة قال ما دابته الرياضة قال تعذيب
النفس في ميدان الرعاية يعني من راض النفس عند كل

حركه ونفس بعله الطعم وادمان الخمر فهو من
اهل الرياضه قال ما دائته الاستعاده قال صباح
الهه بلسان الاستعاده عند هيجان الهاجسه يعني من
جرح بالهه على غايه الاستعاده بلسان الاستعاده
لتحرق بنعم الاستعاده ونار الاستعاذه طلمات
الوسوسه والهاجسه فهو من اهل الاستعاده
ما دائته السخا قال بذل الروح والمال للحق على
غايه الحيا يعني من بذل المال والروح للمولى جل وعلا
بفضل السهوه والهدى واثر مراد الحق على مراده بالشكر
والرضا فهو من اهل السخا G ما دائته الذكر قال
تفريق الذكر في الحر الذكر يعني من عرف ذكره الله تعالى
بالتملق والكسل في ذكر الله بالاقصال في الازال فهو
ذاكر G ما دائته التسليم قال الاستسلام
لحكم الحليم يعني من سلم الى جلاله المعبود افعال العبوديه
وامتثل تحت احكام جلال الربوبيه عند السراو
الضراء فهو من اهل التسليم G ما دائته الهدايه
قال خلع من جميع انوار البدايه التي ليس لعظيم قدرها

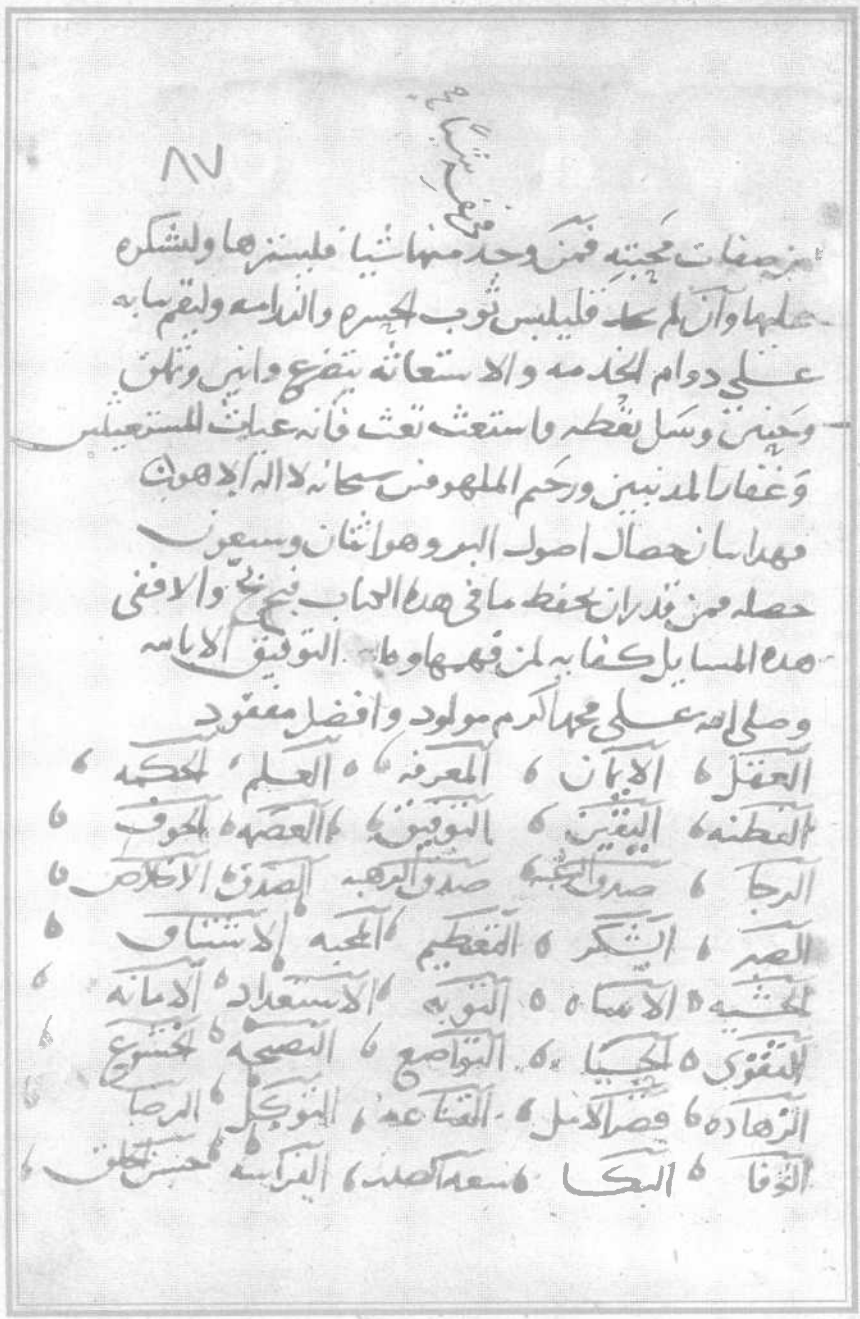
٨٥

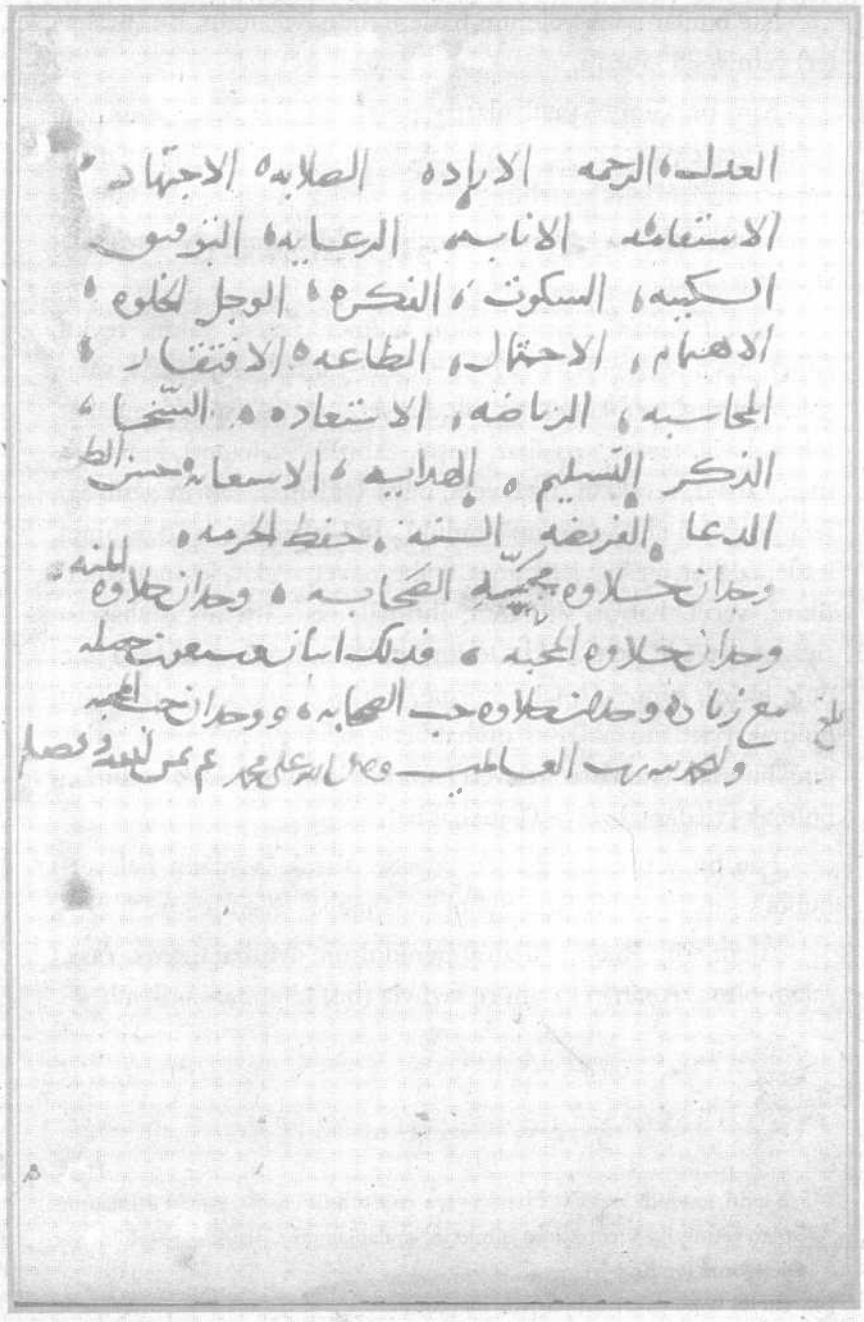
تهايه يعني من رزقه الله عليه بالهدايه ورأى حسن
احواله وطاعته من نور قسم الدرايه فهو من اهل الهدايه قال
ما دايته الاستقامه قال الصلاح مع دوام الا
يعني من استقام بالدوام مع حسن القيام على بساط
الاستكانه والاهمام فهو من اهل الاستقامه قال
ما دايته حسن الظن قال ترك الاعمال ودوام الاتصال
مع حسن الامال يعني من لحسن الاعماله واكثر التصفح
والاتصال مع حسن الرجا وصدق الامال في رجوعك
لجلاله فهو حسن الظن بالجبار جل جلاله قال ما دايته
الدعا قال عدو القلب والنفس وطريق حفظ الوفا
يعني من حفظ العهد والوفا على بساط الصدق والصفا
من الخوف والرجا فتح له ابواب اجابه الدعا في احدى
ثلث اما ان يستجاب له ما اراد في وقته واما ان يكفر
بدلك عن معصيته واما ان يرفع له به في درجاته ولم يخسر
على الله احد في خدمته انه ملك كريم قال ما دايته
الفريضه قال اداء ما جمع العبد المعبود نعم المشاق
بدلايل السنن والتشريع يعني من اداء ما افترض الله

عليه بالكتاب والسنه على ما يدل عليه الشريعه وهي
مكنونه في قول لا اله الا الله والجميع كانت محرونه في
قول العبد بلى نشهد نا ومنها اشارات لطيفه فيها لسر
دا موضع شرحها فمن وفى الحق بقوله بلى بالسان والجنان
والاركان فقد ادى الفرض عليه ان علم ما معنى بلى
بلى ل وحروفها ثلثه با ولام ويا اشعار بانعنى انا
بريء من الكفر والطغيان وبا رز بالسر والاعلان
وبا عد القلب واللسان من كل مساوى وعصيان لام
تعنى لام الخدمه والطاعه والسنه والاحسان لان
كلمه عبد العبوديه والاستقامه للرحمن ولام نفسه
وعمله وحركاته لله في وقت واوان بانعنى بيرى بنعت
الجنان ما من عليه الرحمن من الاقبال والامتنان
ويميل بالكل لله الكل في كل الاحوال الى رضا الكل بالقلب
واللسان ويا وى في جميع الاوقات والحركات الى باب
المستعان بالاستعانه وطلب الامان فهذه اشاره
من بيان معنى حروف بلى وفيها من الحكم ما لا يعلمه
احد الا الله عز وجل فمن قام بوفا ما قد ذكرنا فقد ادى

المنه قال وحدان مراره كل شهوه ومعصيه يعني من وجد
مراره حلاوه الشهوه وسقط عنه روعه الحول والقوه وظهر
من اذناس آفات المعصيه فقد وجد حلاوه المنه ۞ قال
ما ذابته وحدان حلاوه حب الصحابه قال بغض كلام اهل
البدعه يعني من احب من احب الله ورسوله وهجر من يبغض
الله عنه ورسوله فهو ممن وجد حلاوه حب الصحابه ۞ قال
ما ذابته وحدان حلاوه المحبه قال وحدان مراره محبه
كل محبه غير محبه المحبوب الطاهر من كل عيوب القادر على
ما اراد ومريد وهو في حب العيوب يعني من وجد مراره
محبه المخلوقين ومحا عن سر محبه المعيوبين وذاق من
لذيذ حلاوه محبت العالمين فهو من المحبين فعلامه ذلك ان
يطبع امره ويجتنب نهيه ويخاف قربه ويرجو عفوه
ولا يوافق عدوه ويتبع رسوله ولا يسقط روعته ولا
يقطع رعبته ولا يسقط عنه رهبته ولا يايس من رحمته
ولا يظهر محبته ولا يترفا دمعته ولا يامن مكره وسطوته
ولا ينسى منه ولا يترك حمده وذكره ولا يمل خدمته وقربه
ولا يؤثر عليه غيره ولا يذكر نفسه وخيره فهذا ادنى ما ذكرنا

العدل، الرحمه الارادة الصلابه الاجتهاد
الاستقامه الانابه الرعايه التوفيق
الكيبه، السكوت، الفكر، الوجل الخلوه
الاهتمام، الاحتمال، الطاعه الافتقار
المحاسبه، الرياضه، الاستعاده، السخا
الذكر التسليم، الهدايه، الاسعاد، حسن الظ
الدعا، الفريضه السنه، حفظ الحرمه،
وجدان حلاوه محبة الصحابه، وجدان حلاوه للنبه
وجدان حلاوه المحبه، فذلك اثنان وسبعون خصله
مع زياده وصلى حلاوه حب الصحابه، ووجدان حب المحبه
والحمد لله رب العالمين وصلى الله على محمد وعلى آله وصحبه وسلم

EBÛ SA'ÎD EL-HARRÂZ

Künyesi Ebû Sa'îd olan Harrâz'ın ismi Ahmed b. 'İsâ'dır. Bağdatlıdır, Bağdat'ta doğduğuna nispetle el-Bağdâdî; deriden yapılmış kılıç kını, su kabı gibi şeyleri dikmesinden dolayı mesleğine nispetle el-Harrâz olarak anılmaktadır.

Görüşlerinden dolayı Bağdat'ta tenkide uğrayınca Buhârâ'ya, oradan da Mekke'ye gitmiş, bir süre burada ikamet ettikten sonra Mısır'a geçmiştir. "Allah ile benim aramda perde yoktur." sözü tepkiyle karşılandığından Mısır'ı da terk etmek zorunda kalmış, daha sonra Basra'ya gitmiştir.

Vefat tarihi ihtilaflıdır. Tarihçiler ve tabakât sahiplerinin çoğunluğu tarafından kabul edilen görüş 286/899 tarihidir. Kaynaklarda ifade edildiğine göre Kahire'de vefat etmiştir.

Ferîdüddîn Attar (öl. 618/1221) Harrâz'ın dört yüz civarında kitap tasnif ettiğini nakletmektedir. Ulaşabildiğimiz eserleri şunlardır:

Kitâbü's-Sıdk ev et-Tarîku İlallâh
Kitâbü'l Ferâğ
Kitâbü'l-Hakâik
Kitâbü'l-Keşf ve'l-Beyân
Kitâbü's-Sıfât
Kitâbü'd-Dıyâ' (ez-Ziyâ')
Kitâbü Mi'yâri't-Tasavvuf

Naile Baltacı

1973 yılında Ankara'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Kastamonu'da tamamladı. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1996 yılında mezun oldu.

2009 yılında Selçuk Üniversitesi'nde Ebû Saîd El-Harrâz'ın Kitâbu'l-Keşf Ve'l-Beyân, Kitâbu'l-Hakâik ve Kitâbu'l-Ferâğ Adlı Üç Risalesindeki Tasavvufî Görüşleri isimli çalışması ile yüksek lisans tezini, 2015 yılında Çukurova Üniversitesi'nde Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri isimli çalışması ile doktorasını tamamladı.

Halen Kastamonu Hüma Hatun Kız Anadolu İmam Hatip Lisesinde öğretmenlik görevine devam etmektedir. Arapça bilen Dr. Naile Baltacı evli ve iki çocuk annesidir.

RİSÂLELER

Harrâz

Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin İbn Arabî'nin Fusûsü'l-Hikem'de "Hakk'ın vecihlerinden bir vecih ve kendinden nutk ettiği lisânlarından bir lisân " diye zikrettiği Ebû Saîd el-Harrâz, Hicrî III.asrın önemli sûfilerinden birisidir. Marifetullahın muhabbet ve zühdle birlikte yeni yapılanmaların temelini oluşturduğu bir sûfî geleneğinin temsilcisi olan Harrâz'ın, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan ve tercümesini sunmağa çalıştığımız bu risâlelerinde tasavvufun temel kavram ve makamlara dair görüşlerini ayrıntılı olarak görmekteyiz. Risâlelerde tüm kavram ve makamlara fenâ ve bekâ çerçevesinden bakıldığını; hepsinin, insanı fenaya, oradan da bekaya ulaştıran bir merhale olarak kabul edildiğini anlamaktayız. Bekâyı, insan-ı kâmilin erişeceği son nokta olarak nitelendiren Harrâz, velâyetin ve marifetin de bâkî olduğunu söylemektedir. Kurbiyet makamlarını kendine has bir sınıflandırmayla anlatan Harrâz, Allah'a yakınlığın sonu olmadığını, kurbiyetin ziyadeleşeceğini, ancak kulun varacağı son noktanın "bekâbillah" mertebesi olduğunu ve bu mertebede Allah'ın yerleştirdiği seçkin kullardan başkasının devamlı kalamayacağını ifade etmektedir.

LİTERA YAYINCILIK

ISBN: 978-605-2023-36-5